
KRIZA AMERIŠKEGA INDIVIDUALIZMA

LOUIS ADAMIČ

I

Ni še dobro štiri leta tega, kar je g. Herbert Hoover izjavil, da je splošni in prvi cilj življenja v Združenih državah: v vsakem loncu piščanec, na vsaki ženski nogi svilena nogavica in še en avto v garaži slednje družine; nadalje je naglasil, da bi se ta cilj mogel doseči s „krepkim¹ individualizmom — —“ („rugged individualism“).

Videl in slišal sem g. Hooverja nekako v času, ko je podal to izjavo o obljubljenem življenju v Ameriki. Kalifornijsko solnce je, spominjam se, sijalo nanj polno in svetlo nalik nebeškemu znamenju. Videti je bil — in je tudi bil — individualist, blažen do obisti, velik parvenij, ki se je v kratkem času z raznimi vseskozi krepkimi in pristnimi individualističnimi metodami povzdignil od neznatnega in ubožnega človeka do bogataša in dostojanstvenika. Tačas se je z neznanskim hrupom in vsakovrstnimi obeti blagostanja dvigal do časti predsednika Združenih držav. Obraz mu je bil okrogel, rdečkast, gladek in top. Glas mu je zvenel jasno in samozavestno. Nameraval je raztegniti in poglobiti pritoke narodne blaginje tako, da bi kmalu poplavili vso deželo in bi bilo vsem individualističnim Američanom omogočeno plavati; in na dan volitev so ga dvignili do visoke časti predsednika s tolikšno večino glasov, kakršne še ni bil deležen noben kandidat.

Bil je sam zmagoslaven individualizem. Ali vsaj videti je bilo tako.

Toda iznenada, ko ni bil g. Hoover še niti dobro leto dni v Beli hiši, je nastal borzni polom, na kar so prišli žalostni dogodki v l. 1930. in 1931.

¹ „Krepak“ individualizem, kakor želi g. Hoover, da bi ga ljudje pojmovali, kadar rabi on ta izraz, v resnici pa je to, kakor se dejansko izvaja v Ameriki, brezobziren individualizem.

Zadnji dve leti sem gledal g. Hooverja približno vsak mesec enkrat v filmu. Zgodaj v l. 1930. je bil njegov obraz še zelo podoben obrazu, ki sem se ga spominjal iz Kalifornije. Trdil je še slej ko prej, da je Amerika „zdrava“; da ni treba tarnati; da je „podvig“ tik pred vrati. Proti koncu l. 1930., ko se je slabi položaj neizprosno še poslabševal, mu je pa postal obraz zamišljen od plehklega presenečenja in zmedenosti, in kot tak mi je pričel biti predstavnik ali simbol najznačilnejše usmerjenosti v ameriškem življenju — namreč simbol naglega in gotovega propadanja individualizma kot praktične filozofije in življenjskega načina v teh zamotanih, veleindustrijskih Združenih državah.

Pred štirimi leti, kakor sem rekel, je bil g. Hoover živa poosebljenost „krepkega individualizma“. Danes sicer še predstavlja individualizem, toda individualizem, ki očitno ne stoji več na krepkih nogah. Danes pomeni samo še slaboten, poražen, *samoporažen* individualizem. In spričo tega sta njegovo presenečenje in zmedenost bržkone mnogo več kakor zgolj „ciklična dislokacija“ demokratično-kapitalistično-individualističnega življenjskega sistema v Ameriki in na svetu; to je iznenađenje in zmedenost vsega ameriškega ljudstva, za čigar vodnika se je povzdignil l. 1928.

V l. 1930. in 1931. so bili milijoni Američanov na ta ali drugi način prisiljeni, na tihem bolj ali manj jasno priznati, da je ta demokratično-kapitalistično-individualistični svet zašel v veliko čobodro, ki se iz umljivih vzrokov ne bo mogel tako hitro izmotati iz nje; in da se za pomembno število ljudi znatno blagostanje za več let ne bo vrnilo, čeprav bi se mogle ameriške razmere začasno izboljšati, kakor nam je tak primer znan iz Coolidgeove dobe. O tem, da bi bil piščanec v vsakem loncu itd., pa, kakor vsi vemo, ni niti govora v sedanjem sistemu, bodisi s Hooverjem ali brez njega, z republikansko stranko ali pa brez nje.

Hooverjev program iz l. 1928. je mrtev. Zasnovan je bil v intelektualni nedoraslosti, če ne v intelektualni korupciji. Dajal je samo lažnivo, prazno obljubo, bil ga je zgolj volilni hrup. Umrli je nagle smrti za udarci v l. 1929.

Današnje življenje v Združenih državah nima širokega, dalekosežnega cilja ali programa. Ali bolje: Hooverjev program iz l. 1928. se še ni formuliral ali uveljavil. Poglavitni znak današnjega ameriškega življenja je očitiden kaos. Amerika je danes gospodarska in socialna džungla, kakršna doslej še ni bila. Vlada, politika in trgovina so večjidel v stanju histeričnih, obupnih „pomožnih“ in „popravljalnih“ ukrepov, medtem ko milijoni državljanov, bodisi zavestno ali nezavestno, čutijo, da smo za dolgo dobo zabredli v zmešnjava in negotovost, ki se bosta

morali skoraj gotovo končati s političnim uporom ter z drastičnimi gospodarskimi in socialnimi spremembami, kakor tudi s preureditvijo oblike naše vlade, katere natančne podobe še ni mogoče v naprej označiti.

Dogodki zadnjih dveh let in pol so krepko delali na tem, da zatrejo v milijonih ljudi težnje po ugodnem življenju v razmerju z ameriškimi vidiki in vrednotami, kakor ga je l. 1928. označil Hoover in pred njim Coolidge in drugi. Ljudje ne vedo natanko, kaj se je zgodilo z blagostanjem za časa režima g. Coolidgea in s sijajnimi obeti g. Hooverja o bodočem ameriškem življenju, ki jih je očrtal šele pred nekaj leti. Vedó pa — vsaj od daleč — da živé v svetu, ki je v dejanskih in možnostnih ozirih povsem drugačen od sveta, ki so po svojem mnenju živeli v njem od l. 1923. do 1928., da „je krilo usode polno bodočih zadev“. Medtem je pa po splošnem mnenju treba, kakor kaže, na ta ali drugi način „izhajati“, držati se oškrbljene stare skleda (kdor jo še ima) in jo pridno čistiti.

G. Hoover sam pa očitno ne ve, kaj se godi okoli njega (toda bodimo vljudni in pripomnimo, da v tem pogledu ni nič manj pomanjkljiv od drugih „voditeljev“ in „po-sili-voditeljev“ ameriškega naroda). Neprijetni, patetični aspekt njegove zunanosti, kakor ga zdaj prikazujejo v filmih, je očitno predvsem posledica njegove nedoslednosti v ravnanju s situacijo ter njegove zmedenosti spričo prevladujočih dogodkov in problemov. V l. 1928. do 1931. je često dokazal, da se mu l. 1928. ni niti sanjalo o kaki morebitni krizi v teku njegove službene dobe. V tem pogledu je bil na vso moč tipičen kot voditelj trgovine in politike kot celote. Danes zavrača, kar je zopet tipično za vse voditelje v Ameriki, krivdo na zlo srečo, na višjo previdnost, na vplive iz inozemstva. Ker je državni predsednik, se usreduje v njem — simbolično in dejansko — kriza vsega demokratično-kapitalistično-individualističnega razuma v Ameriki; torej krize vsega sistema, ki ga je on tako ponosno predstavljal in poveličeval do neba l. 1928. in pozneje.

Toda dasi je njegov obraz nekak zemljevid celotne poparjenosti in zmede v deželi, moram naglo dodati, da g. Hoover ni popoln predstavitelj ameriških državljanov v teh letih pretresljajev. Prav za prav ni bil popoln predstavitelj ameriških državljanov niti l. 1928. kljub svoji sijajni zmagi na volišču.

Kakor sem omenil, je bil in je g. Hoover bistveno parvenij, z uspehom ovenčan stremuh, odkrit, dosleden, nespletkarski individualist in oportunist. Vsa njegova karijera doma in na tujem ga kaže kot takega. Razmere in njegova lastna zavest so mu bile po vsem videzu vedno na-

klonjene. Vse se mu je vselej zdelo lahko. Glava mu ni bila nikoli vajena bunk. Kadarkoli je silil v ospredje, je vselej „krepko“ premagal opozicijo. Večje je znal kovati denar z individualističnimi metodami, toda manjkalo mu je resne in globoke skušnje v osnovnih ekonomskih silah. Karel Marx, ki je že pred sedemdesetimi leti prerokoval dogodke l. 1929. do 1931., mu ni bil nič več ko ime. Potemtakem je pričel g. Hoover, ko je l. 1930. prvič v svojem življenju pogledal tem elementarnim silam iz oči v oči, tipati okoli, izgubljeni svoj temperament in odkrivati precejšnjo dozo „paničnih živcev“. Zla sreča in izpodleteti so mu bili nekaj novega v življenju. Pričeli so mu vrezovati v obraz poteze poparjenosti.

Kaj takega pred „polomom“ pri povprečnem Američanu ni bilo opaziti. S prirojenim mu demokrasko-individualističnim „jazom“ je vedno poskušal doseči velik uspeh v življenju, toda ker je na svetu prostora samo za pičlo število velikih uspehov, mu je često kolikor toliko izpodletelo. Izpodletelo mu je neposredno pri njegovem individualističnem iskanju uspeha, pa je potemtakem naravnim potem pričel razvijati čut za humor in se učiti rakom žvižgati že mnogo prej, nego ga je doletela sedanja velika kriza. L. 1928. je ploskal, ko je g. Hoover nadaljeval visoko pesem obetov o ameriškem življenju pod vlado republikanske stranke, toda to je storil predvsem zato, ker mu je to nekako kazalo. Postal je žrtev Hooverjevega hrupa; hkratu mu je pa zaigrala na obrazu malce bolesta, samozavestna cinična zmrdica. Saj ni brezpogojno verjel, da se bodo obeti o uspehu ameriškega življenja, kakor je trdil g. Hoover, uresničili. Marsikdaj je povprečni državljani, četudi obdan od večine navadnih simbolov blagostanja in uspeha, na ta ali oni način čutil, da je pričel iti rakovo pot že l. 1928. in zavedal se je na svoj topi način, da je politika gosta čorba, ki je on ne poskuša in ne more docela razumeti. Prav često se je čutil tujca v lastnem svetu. Svet mu je bil v bistvu neprijazna džungla. Bil je poln strahu. Ni se čutil upravičenega za glasovanje; potemtakem je dejal, ko je napočil dan volitev: „Oh, no!“ ali pa „Kaj, hudiča!“ in je glasoval proti Al Smithu, ali pa sploh ni glasoval.

V nasprotju z g. Hooverjem, ki je s svojo srečo in s svojim individualističnim in krepkim kodeksom etike deloval precej dosledno kot prerok uspeha vse do jeseni l. 1929., ni bil povprečni homo americanus niti v največ obetajočem primeru srečen že več let pred usodnim „polomom“. V bistvu, čeprav ne izrazito, je bil večidel otožen, kremžljiv stvor, celo tedaj, ko je bil gmotno zadovoljen. Ker mu ni šlo tako po sreči kakor g. Hooverju in peščici drugih takih vzvišenih individuali-

stov, se je globoko v svojem srcu smatral za ponesrečenca in ni bil nikoli povsem zadovoljen sam s seboj in s stanjem džungle, ki je v nji živel. Bil je poln zavisti, pohlepa, strahu in hektičnih nagibov, za katerih večino je vedel, da jim ne bo mogel nikoli zadostiti.

George F. Babbitt, o katerem nam je Sinclair Lewis pripovedoval že zgodaj v dobi Coolidgea, je bil precej premožen človek, absolvent kolegija, z ameriškega vidika skoraj z uspehom ovenčan človek. Njegova žena in hči sta nosili svilene nogavice. Piščanci so bili v njihovih loncih. Imeli so, ali bi lahko imeli, dva avta v svoji garaži. Njihov dom je bil poln mičnih stvaric in prav tako je bil v Babbittovi kopalnici udoben žlebič, kamor je metal svoja rabljena britvena rezila. Od tedna do tedna, od leta do leta je doživljal vse, kar je moglo razgibavati srečnega, hrupnega, domoljubnega državljana in bahača. Toda v svoji notrini, kot človek, je bil skoraj ves čas nekam betežen in malone slednji trenutek bridko nesrečen. Komaj da je vedel, kaj je z njim. Često se je čutil bebastega, slaboumnega, samozavestnega. Premalo globoko je bil zakoreninjen v življenje v Zenithu. Imel je samo enega prijatelja, toda še ta je bil malo vreden, ponesrečenec. Pod konec knjige ga sočuvstvujoči življenjepisec označuje takole:

„Prav za prav nisem nikoli storil niti ene stvari, ki bi jo bil v vsem svojem življenju hotel storiti! Ne zavedam se, da bi bil izvršil kaj drugega, razen da sem živel kar tako iz dneva v dan. Izračunal sem, da bi na eventualni stovateljski meri moje delo znašalo komaj četrtinko palca...“

S temi besedami je po mojem mnenju Babbitt govoril v imenu milijonov ljudi v Združenih državah, ki so bili sicer premožni ali pa na poti do nevelikega imetja, pa so bili na dnu svojega srca le ogorčeni, ker so kot individualisti in oportunisti v dozdevno „prosti“ demokraciji hoteli vsi doseči velik uspeh zaradi uspeha samega.

Rekel sem, da je na milijone Američanov danes poraženih zaradi „poloma“ l. 1929. in naslednjih dogodkov, toda dejstvo je, da so milijoni takih, ki niso bili povsem Hooverjevega kova in jim ni bila sreča mila kakor Hooverju ali ki so imeli na vesti preveč očitkov, polagoma propadli, bodisi kot individualisti ali kot ljudje — zlasti kot ljudje —, medtem ko so še slej ko prej uživali blagoslove prosperitete.

II

V dobi Coolidgea sem živel v Južni Kaliforniji in sem vsako jutro čital v Los Angelesu izhajajočem „Examinerju“ članke g. Arthura Brisbanea, v katerih je dan na dan ponavljal, da so Združene države najbolj

občudovanja vredna dežela pod solncem. Ali nimamo na milijone kopalnic, motornih vozil, hladilnic, radijskih naprav, nebatičnikov, tvornic itd.? Ali ne stojé ob cestah naših velikih in naraščajočih mest prijetna, prostorna poslopja? Nimamo li vsega v velikem izobilju? Ne vidimo li napredka, kamorkoli se ozremo?

Brisbaneove statistike ali njegovega generaliziranja fizikalnih in mehaničnih krasot Amerike nisem izpodbijal. Amerika je *bila* nesporno velika in čudovita dežela. Toda, ali bi se mogli Američani kot ljudje, kot možje in žene, v l. 1925. ali 1927. res tako ponašati? Mislim, da ne. Ko je postajala Amerika kot dežela velika in mogočna, jim je kot ljudem preveč vzela.

Povsod sem naletel na organizme, spominjajoče na može in žene, ki so imeli več nego so potrebovali, pa so bili utrujeni in hektični, bedasti in samozavestni, plehki, mlahavi in nenavdušljivi; in ko sem jih videl, nisem mogel imeti za ameriško „civilizacijo“ iste oduševljenosti kakor g. Brisbane. To, kar je on imenoval civilizacijo, očitno ni bilo mnogo več kakor okostnjak, okoli katerega bi se utegnila danes ali jutri razviti civilizacija.

Civilizacija, vredna tega naziva, naj bi bil življenjski sistem, ki bi si v njem vsaj poglavitno in neprestano se množéče število prebivalstva 1.) moglo privoščiti gmotno udobje ter varnost, pripadajoča mu po naravni pravici, ne samo kdaj pa kdaj, temveč neprestano od rojstva do groba, in 2.) ki bi nudil ljudem popolno možnost, udejestvovati in razvijati se, kakor gre dovršenim možem in ženam, katerim naj bi bilo življenje, bodisi posredno ali neposredno, usmerjeno proti nekemu socialnokulturnemu smotru ali namenu. Samo visok, dovršen, razborit socialen idealizem in narodno vodstvo, ločena od motivov dobičkaželjnosti, bi mogla ustvariti tak ali pa vsaj približno tak življenjski sistem. Nikoli pa ga ne bi moglo ustvariti individualistično, anarhično „narodno vodstvo“ v okrilju s kapitalizmom poročene demokracije, katere zgled so Warren Harding, Harry Daugherty, Albert Fall, Calvin Coolidge, Henry Ford, Andrew Mellon, Herbert Hoover.

V demokratsko-kapitalistično-individualistično-industrialni Ameriki z vsemi njenimi milijoni kopalnic, motornih vozil itd. ni bilo nikoli pravega ali trajnega udobja in varnosti, niti za one ne, ki so bili na razmeroma ugodnih življenjskih postajah. Njen gospodarski ustroj je mogel vsak čas skočiti iz tira ter pahniti tisoče in milijone svojih negovancev med hruščem in truščem s celo množico drugih obrcancev niz strmec. Kaj takega je bilo vedno mogoče, slednji trenutek se je bilo bati tega.

Zgolj mehanična, otopljiva oprema in mične stvarce niso vodile k sreči. Od l. 1924. do l. 1928. je bilo v Združenih državah na tisoče in milijone ljudi, ki so imeli avte, radijske naprave itd. in jim ni bilo za udobno življenje potrebno storiti nič drugega, kakor izstriči vsako četrtletje enkrat kupone svojih vrednostnih papirjev — a v Los Angelesu je bila bajé neka banka, ki je „uslužno“ nudila svojim kljentom celó olajšavo te težke naloge! Toda navzdolž in povprek so bili vsi ti ljudje — cvet našega gospodarskega in socialnega sistema — vse prej kakor srečni, najsi jih je človek gledal kakorkoli že. Prav malo dostojanstva sem mogel opaziti v življenju onih, ki sem se seznanil ž njimi. Bili so na koncu svoje življenjske poti.

Na višku Coolidgeove dobe sem često zahajal med te „z uspehom ovenčane“ ljudi v Los Angelesu, Pasadeni in Santi Barbari, v njihove hiše, podeželske in primorske klube in sem opazoval njihovo patetično življenje. Bili so večinoma ljudje od vzhoda in srednjega zapada. Med njimi sem seveda naletel tudi na može in žene, ki so uživali svoje bogastvo s fino gracioznostjo in okusom, toda le-ti so bili izjema. Večina „boljših“ Američanov, ki so mi prišli pred oko, in ti so po mojem mnenju predstavljali svoj sloj širom vseh Združenih držav, so bili prav tako doma sredi svojega izobilja, kakor bi bila doma krava v cvetličarni.

Vsi ti ljudje — vseskozi krepki individualisti — so bili v svojih najboljših letih sužnji, ki so zaslužnjevali in izkoriščali svoje bližnje, kovali denar in delali dobičke pred svetovno vojno, med njo in po nji, si gradili trgovine na račun drugih trgovin, zanemarjali svoje žene in otroke (razen v gmotnem oziru), puščali znémar skoraj vse, kar ni bilo v neposredni zvezi z njihovimi podjetji, puščali iz vida osnovne in neizprosne gonilne sile ameriškega življenja, korakali s priučenim korakom, brez globljega socialnega umevanja in kulturnega idealizma; zanimali so se le za lokalno in nacionalno politiko, ne da bi kedaj utegnili ali bili voljni pogledati stvari do dna; pridobivali so si mesto in članstvo klubov, ker je kazalo, da je to treba . . ., in tudi delali, silili naprej in stremeli so samo zato, ker je kazalo, da je to v Ameriki potrebno. Premagati svojega bližnjega! Obdajati se s popularno sprejetimi simboli uspeha! Izživljati se v vsem tem patriotičnem, prerivajočem se, stremuškem kretanju, polnem muh in sikanja, tako da ne bi imel nihče nič zoper to! . . . Toda pod to zunanjostjo so le bili vsi nekaki nezadovoljni Babbitti, boječ se drug drugega, boječ se sebe in drugih, boječ se, da ne bi uspeli; zavidajoč one redke, ki so se s trudom in težavo in srečo hitreje vzpenjali po gospodarski in socialni lestvici.

In ko se je g. Coolidge v Beli hiši mrgodil in kremžil, premišljuječ simbolično njihovo poparjenost in notranjo čemernost, so ti Babbitti duševno propadali, postajali telesno mlahavi in duševno plehki, nedorasli za katerokoli človeško življenjsko skušnjo, izčrpani, samozavestni, dodobra izmaličeni: „all dresset up, no place to go“.

Žene jim niso bile v boljšem položaju. Možje so jim dajali dozdevno dober dom, avte itd., toda kaj malo drugega. Kot ljudje so jim mogli kaj malo dati, kajti v tem konkurenčnem svetu so v prvi vrsti kopičili bogastvo, potem so bili šele ljudje. Potemtakem so bili že v svoji srednji dobi utrjeni parveniji, a žene so jim bile prevarane ženske, dokaj jalovi, bedasti, puhli stvori, kretajoči se v nekakem vacuumu, čitajoče popularne knjige, ne da bi se česa naučile.

Otroci, tako dečki kakor deklice, pod in pri zgodnjih dvajsetih letih, študirajoči v kolegijih ali pa po pravkar dovršenih študijah, so bili prepuščeni samim sebi „tostran paradiža“. Starši jim niso mogli dati drugega, razen denarja. Odhajali so z doma in se vračali, kadar jim je bilo drago, švigali so naokoli v svojih športnih avtih, zbijali cinične dovtipe o svojih nenavdušljivih starših, se pomenkovali o tihotapcih ter o seksualnih in homoseksualnih doživetjih — kajti ko so se naveličali ljubimkanja in miljenja z drugim spolom, je postala perverznost nekaj „fletnega“ med mladimi sinčki in hčerkami „boljših“ individualistov v Ameriki, pa se je nadobudna mladež pridružila temu ali onemu „privatnemu klubu“ v Pasadini ali Santi Barbari. Toda pravega veselja ali zabave zanje tam ni bilo, temveč zgolj velik „haló“ — slepo, prazno koprnenje po zabavi, ki je bilo na vse zadnje, če že ne takoj, nezadovoljivo, uničujoče. Med otroki bogatašev je zavladala samomorilna epidemija.

Bogati in premožni individualisti, tako stari kakor mladi, Coolidgeove dobe niso mogli biti mirni. Ničesar niso imeli v sebi, s čemer bi očaravali svoj temperament. Neprestano so morali nekaj „počenjati“. Kadar niso imeli nobenega takega „dela“, so kričali: „Pojdimo kam!“ In šli so — kamorkoli že, pohajali so okoli kakor pes, loveč svoj rep. Nikakršnega globokega notranjega zanimanja, entuziazma, strasti ali smotra, ki bi jih izčrpaval in jim dajal dostojanstvo, niso imeli. Življenje jim ni bilo usmerjeno k nobenemu vitalnemu ali epičnemu smislu izven njih samih, bodisi v družbi ali v svetu. Zalivali so se s pijačo, ne zato, ker so je bili nemara nujno potrebni, temveč zato, da bi izpolnili praznoto v sebi. Ko so bili tako alkoholsko nastrojani, jim je postal humor kruto naperjen pogosto proti njim samim in njihovemu sloju, a včasih tudi proti sistemu, ki jih je rodil. Njihov humor je bil v resnici

še najboljše, kar so imeli; toda na dan jim je prihajal navadno samo tedaj, ko so bili bolj ali manj pijani.

Kdaj pa kdaj je pijača spravila iz njih tudi njih bistvenost, globoko melanholijo. V luki San Pedru sem pohajal na luksuzne izletniške brzoparnike, katerih ta ali oni je često nosil po dve sto do tri sto milijonarjev na krovu; na nekem takem parniku sem se l. 1928. seznanil z nekim srednjestariim „špekulantskim milijonarjem“. Na pol pijan mi je pripovedoval, da je med njegovim izletom vrednost njegovih delnic „General Motors“ narasla preko poldruega milijona dolarjev. „Kaj ni to bogatija, eh?“ je zehal. „In veste, kaj sem storil? Moja hči, pa žena in jaz — in jaz — smo povišali potne stroške od 15.000 na 30.000 dolarjev in predvčerajšnjim smo odposlali z ladje več sto radiogramov vsem in vsakemu, ki ga poznamo. Samo za šalo, veste. Samo da bi se razvedrili — kaj hudiča, eh? Tu, tu je še eden... Mar ni to čudovito, no — da lahko pošlješ na ta način poročilo z ladje?“ Čez eno uro, ko mu je liker stopil močneje v glavo, je pričel venomer gobezdati, da je vse „ušivo“, in mi je pojasnjeval, da je ta izraz dobil od svoje hčerke, študentke v Vassaru, ki ga pogosto rabi. Naposled so se mu udrle solze. Vprašal sem ga, kaj mu je. „Nič, nič. Vse je ‚ušivo‘. Jaz sem ‚ušiv‘. Ta ladja je ‚ušiva‘. Moja žena je ‚ušiva‘. Čutim, da sem ‚ušiv‘ v svojih splošnih načelih. Toda saj ne veste, kaj hočem reči! Nihče ne ve tega!“ In jokal je še bolj. Nisem vedel natanko, kaj je hotel reči, toda po mojem mnenju je bržkone likêr spravil na dan njegovo globoko čuvstvo nezadovoljnosti s samim seboj.

Kratkomalo, uspeh, ki ga je dosegel individualizem, ni bil popoln, bil je pomanjkljiv celó za one, ki so ga imeli in dokler so živeli v njem. Nezadovoljstvo z njim, zaradi njega samega in kljub njemu samemu, je bilo globoko, dasi so ga redkokdaj naravnost izražali. S tem pač nočem trditi, da so Babbitti, babitstva željni in nad-Babbitti s svojimi ženami in otroki hrepeneli po kakem „polomu“, kakršen je bil l. 1929. Nasprotno, želeli so, da bi blaginja trajala dalje, na veke. Stališče ameriških individualistov do vprašanja blaginje in nje vpliva nanje je sijajno označil umetnik Ralph Barton, ki se je na svojem povratku iz Evrope v New York meseca avgusta l. 1929. izrazil takole:

„Amerika je blaznica. To je vzrok, da se vračam. Čutim, da spadam tjakaj. Američani so neumni in sprevidel sem, da sem tudi jaz neumen. Mi smo vse prebogati. Preveč denarja imamo. Jaz imam preveč denarja. To je vzrok, da sem neumen. Umetniku bi se moralo prepričati, da bi spravil skupaj toliko denarja, kakor sem ga jaz. Toda, če bi kdo le na-

mignil, naj se mi zaslužek prikrajša, bi zavpil tako, da bi me slišali za tretji vogal.“

Dasi umetnik z izjemno ostro mentalnostjo, je bil Ralph Barton vendarle v socialnem in človeškem smislu predstavitelj velikega števila nesrečnih brezizraznih žrtev slabo prebavljenega bogastva, pridobljenega si s krepkimi individualističnimi metodami, bogastva, ki jih je fizično, duševno, duhovno in moralno kvarilo, ko so tonili v luksusu in nezdravem življenju. V popularnih magazinih, kakor sta n. pr. „The New Yorker“ in „Liberty“, je objavljaj svoje, za njihove oči robato ironične karikature, jih izrazito risal, prikazoval, smešil nje same in njihov sloj, jim pomagal smejati se samim sebi in svojemu svetu. Čislali so ga in tako posredno množili njegov zaslužek. Imeli so marsikaj skupnega z njim. Kakor njihovo življenje, tudi njegovo ni bilo usmerjeno nikamor više kakor k ideji lastnega uspeha. Ko pa ga je dosegel, mu je postal prazen in nezadovoljiv. Njegovi poslušalci so bili Hooverjevi in Coolidgeovi individualisti. Kakor on, so bili „ponesrečenci“ vsi ti ljudje. Nič bolje ni znal ravnati sam s seboj in s svojim dobičkom kakor oni. Bil je senzitivnejši in inteligentnejši od njih in v splošnem finejši; tako se je nejasno izraženo individualistično nezadovoljstvo s splošnim ameriškim življenjem v njem krepkeje uveljavilo; to mu je delalo preglavice pri njegovih osebnih problemih; in še ne dobri dve leti po zgornji izjavi si je vzel svoje individualistično življenje v svojem slikarskem ateljeju v New Yorku. Menda se je ustrelil s pištolo. Mnogo drugih z uspehom ovenčanih individualistov v Ameriki se je ubijalo polagoma leta in leta s počasnejšimi individualističnimi metodami. In dasi še niso pokopani, so večjidel mrtvi prav tako kakor Ralph Barton, nedvomno nesposobni, reševati probleme sedanjega časa ali pa se uspešno upirati silam, ki jim ogražajo ekonomsko in socialno stališče.

III

Splošno nezadovoljstvo in presedanje življenja v Ameriki pa ni našlo krepkega izraza samo v karikaturah lista „New Yorker“, temveč tudi v nekaterih naših najboljših leposlovnih delih zadnjega desetletja. Romanopisci so protestirali in kričali proti tej smeri in tem razmeram vse od l. 1920. dalje. Bili so sicer nekako neizraziti, vendar pa ogorčeni v svojem pritoževanju. Portretirali so grdobo ameriških velikih in malih mest, črtali plehkost človeške duše v Ameriki in splošno nedostojanstvo človeškega življenja v Združenih državah v celoti. Toda vsi ti romanopisci so bili večinoma površni mladi moški in ženske. Prav malo jih je poskušalo prodreti stvari do dna. Prizadevali so si, biti „smart“, fletni,

in so potemtakem negovali svoj nestalni čut osebne superiornosti. Individualisti. Pristaši sofizma. Zgolj medle sence ljudi. Večina od njih je iskala izhoda iz umazanih realnih razmer. Nekaj se jih je izselilo v Pariz. Drugi so se umaknili v slonokoščene stolpe. Peščica od njih si je razstrelila lobanje.

Samo redki izbranci so spoznali ali zaslutili, kje je glavna napaka. John Dos Passos n. pr. se je zavedel osnovnega zla, t. j. individualizma: ne teoretičnega, idealističnega individualizma Jeffersona, Emersona ali Thoreauja, temveč tistega ničvrednega individualizma, ki se je razvil v praksi naše kapitalistične demokracije v tej dobi strojev: individualizma, v okrilju katerega se je samo majhna peščica ljudi povzpela do velike gospodarske in politične moči, medtem ko se brezuspešno naprej stremiče množice lokavo terorizirajo in držijo v redu. Sinclair Lewis je prišel, kakor je videti, do iste ideje v svojih romanih „Babbitt“ in „Dodsworth“ in manj jasno v delih „Arrowsmith“ in „Elmer Gantry“. Theodore Dreiser je dal po vsem videzu tej smeri precejšen poudarek v delu „An American Tragedy“. In ta literatura nezadovoljstva in socialne kritike se je na široko uveljavljala med ljudstvom, vprav ko je bila doba Coolidgeove blaginje na višku.

Po socialnem naziranju je vitalna ameriška literatura zadnjega desetletja v prvi vrsti zapisnik degeneracije individualizma kot ljudske in tvorne življenjske filozofije v dobi strojev. Pišoč svoje romane nezadovoljstva in nemira, so bili romanopisci, izvzemši seveda n. pr. Dos Passosa in Upton Sinclair, tudi sami precej individualistični gledé svojega stališča do ameriških problemov. Kakor sem že namignil, se še niso popolnoma zavedali tega, kar je bilo okoli njih ali kar so pravkar sami delali. Pripadali so še deloma neizkristalizirani smeri, oddaljujoči se od individualizma, kakršen se je razvil v Ameriki po industrijski revoluciji.

Toda izza „poloma“ l. 1929. — ki je bil v prvi vrsti senzacionalen začetek končnega propada individualistične filozofije in inteligence — je večina njih pričela situacijo dokaj jasno razumevati. Jeli so se oddaljevati od individualizma in njegovih neizbežnih gmotnih in duhovnih posledic — kaosa, brezupa in cinizma —; in v bližnji bodočnosti, ko se bo dežela spričo kaj malo izdatnih pomožnih ukrepov neizogibno dalje trapila z zmedami, kaosom in bedo, bo vitalna ameriška literatura kot izraziteljica sočasnega konflikta malone prisiljena, postati socialno revolucionarna. Revolucija bo naperjena proti gospodarskemu individualizmu, džunglski filozofiji in stroju in njen neposredni cilj bo gospodarski kolektivizem té ali druge vrste, ki je edini izhod iz sedanjega kaosa in ponižanja k redu in kontroli strojnega sistema. Poslednji cilj té

revolucije pa bo sprememba ljudi in sprememba okolja — višja kultura, nego je mogoča pod vlado sedanjega demokrasko-kapitalistično-individualističnega sistema.

Literatura nezadovoljstva izza l. 1920. je bila proizvod dalekosežnega nezadovoljstva, ki sem ga na kratko orisal, toda pripomogla je takisto k povečanju in poglobitvi tega nezadovoljstva. Istotako bo literatura revolucije kot izraz dobe konflikta v bližnji bodočnosti proizvod razširjenega prevratnega nagiba med trpečim in občutljivim ljudstvom Združenih držav, hkratu pa tudi sredstvo za izpodbujanje ljudstva k misli in dejanju.

S temi besedami ne nameravam menda izreči zgolj neke želje. Po mojem mnenju je to v resnici zdrava osnova za ono, o čemer govorim. Pred letom dni je eden najsijajnejših literarnih kritikov, Edmund Wilson, opustil literarno kritiko v prid socialnoekonomski. Njegovo obravnavanje problemov in razmer je revolucionarno. Najvplivnejši ameriški pisatelj, Sinclair Lewis, takisto pričakuje, kakor mi je pred kratkim označil, kolektivizem v Združenih državah. In medtem ko to pišem, objavlja drugi naš najpomembnejši romanopisec, Theodor Dreiser, ogromen pamflet z naslovom „Tragic America“, v katerem se izraža v prid prevrata in kolektivizma. To je nekak neroden, zgrešen postskript k delu „American Tragedy“, toda v okviru pomembne knjige. To delo predstavlja nenaden emocionalen in intelektualen prevrat ekstremnega in vplivnega individualista, manirista in fatalista od zmedenega filozofiranja k akciji in upanju, k idealu reda, h kolektivizmu. To je nedvomno predhodno delo marsikaki knjigi v bližnji bodočnosti; toda te knjige bodo seveda boljše, nego jih more pisati Th. Dreiser, ter učinkovitejše. Toda Th. Dreiser je najmanj leto dni zaostal s to knjigo. S tem hočem reči, da je to delo le proizvod impulza k prevratu, ki je živel v velikih in vedno naraščajočih množicah ameriškega ljudstva v l. 1931. Poskušal je zgolj naglasiti ta impulz.

Ko to govorim, se zopet ne ukvarjam z osebnimi željami in upi, ampak z dejstvi. Nobenega dvoma ni, da se bo spričo nadaljnje krize nezadovoljstvo ljudstva približalo trenutku, ko se bo moralo politično upreti, in sicer na način, ki si ga marsikdo sedaj skoraj boji predstavljati. Nisem edini, ki to vidi. Vprašajte kateregakoli inteligentnega in informiranega bančnika, pa vam bo z vso verjetnostjo povedal isto. Kaj naj je sicer po vašem mnenju ona gonilna sila za histeričnimi poskusi veletrgovcev, ki si prizadevajo izsnovati nekak, pa bodi kakršenkoli „načrt“, s katerim bi se ekonomsko življenje dežele moglo socializirati in stabilizirati pod okriljem kapitalizma? To je strah pred ljudskim prevratom

pod vodstvom kakega mogočnega novega demagoga, ki bi se utegnil pojaviti sleherni trenutek.

Prevrat se nemara ne bo izvršil v štirih, osmih, dvanajstih ali še več letih, vsaj v velikem obsegu ne; toda dobro informirani ljudje, kjer si bodi, vedo, da se bo to zgodilo, ko bo vse pripravljeno — in čimdalje večje je število inteligentov na univerzah, na založniških mestih, v poslovnih uradih, v trgovinah in delavskih zvezah, dà, celo med politiki in v Wall Streetu, ki se nagibljejo k upu in strahu — izvirajočemu iz njih koristi ali naziranja —, da se razmere ne bodo mogle pravočasno urediti, dasi bi utegnili napočiti še kaka doba blaginje.

Ta prevrat ne bo kak poskus proletarske revolucije, ki bi jo vodila komunistična stranka. To bo nekaj več. Meje med sloji se namreč hitro podirajo. Srednji sloj je že danes bližji nemaniču ko imoviču. Lani so se v nekem premogarskem mestu Zapadne Virginije trgovci dejansko udeležili stavke rudarjev! Tako zvana buržoazija meče od sebe svoje razredno snobstvo in individualistično filozofijo. Pred štirimi leti, ko se jim je še bolj ali manj dobro in prijetno godilo, jih je mnogo izmed njih še glasovalo za katolike ali protikatolike, ali pa so volili nalik snobom, ker niso hoteli, da bi prišel Smith v Belo hišo, ali kot lingvistični puristi, ki niso marali za Al Smitha, ker je govoril „thoid“ namesto „third“ in je nosil rjav cilindar. Danes se spreminjajo. Sile gospodarske krize jih preoblikujejo v *zavedne gospodarske enote* in v svojih raznovrstnih položajih pričenjajo čutiti, da je današnji kaos pripisovati destruktivnemu in nevodljivemu individualizmu v trgovini in industriji; da jim je bodočnost — hočeš nočeš — neočljivo zvezana z bodočnostjo katerekoli ekonomske enote v Združenih državah, in da te bodočnosti ne morejo čvrsto zasidrati drugače kakor na ta ali oni kolektivistični način.

Nekdanje individualistične enote prehajajo naglo v kolektivistično-ekonomske, in sicer iz tehle razlogov:

1.) Ukrepi zoper nezaposlenost in druge pomožne mere so nezadostne in neuspešne.

2.) Kupna moč množic ne raste in se ne more naglo dvigniti.

3.) Poljedelske krize nikakor ni mogoče rešiti v individualističnem okviru; milijoni farmerjev so to vedeli že več let pred polomom.

4.) Ljudje, ki imajo denar, vedo, da se je obrestni znesek pričel krčiti že leta in leta pred krizo in se skoraj gotovo ne bo dvignil do njihove smrti, ker so po večini starejši ljudje. Potemtakem na individualističen način skrivajo denar, kajti neposredna bodočnost je preveč riskantna in denar se bo v najboljšem primeru bržkone samo nizko obrestoval.

5.) „Slabi vplivi od zunaj“, ki o njih govori g. Hoover, morejo trajati dalje in imeti neugodne posledice na naše stanje doma. Najmanj leto dni bo minilo, preden bodo ameriški vlagatelji zvedeli, koliko bilijonov njihovega denarja, naloženega v Evropi in Južni Ameriki, je obsojenega v propast.

6.) Bančni polomi se nadaljujejo navzlic tako reklamiranim bančnim fuzijam, započetim lansko jesen z namenom, da bi jih preprečili.

7.) Imeli smo 24.000 trgovskih konkurzov l. 1930. in 26.000 l. 1931. (Kakšnega krepkejšega dokaza o propadanju kapitalističnega individualizma je še treba povprečnemu človeku?)

8.) Lokalni, državni in federalni davki vseh vrst se dvakratno in trikratno povečavajo — nov vijak individualistične iniciative.

9.) Več naših najobsežnejših mestnih okrajev, ki so jih vodili nekdanji „krepko individualistični“ politiki, je finančno propadlo ali pa je na robu propasti.

Toda, kaj bi še nadaljeval!

Ko to pišem, mi je prinesel pismonoša pismo. Piše mi prijatelj, ki je živel prej na severozapadu, sedaj pa živi v Detroitu, bivši vojak A. E. F., inteligenten človek, ki se pa doslej ni nikoli zanimal za kakršnokoli življenjsko socialno ali ekonomsko vprašanje. Dovolite mi, da vam citiram, kar mi piše:

„Minulo poletje smo izgubili 1500 dolarjev v neki majhni banki. Velika banka, ki je prevzela posle one male banke, je takisto propadla! Sveti hram kapitalizma se je spremenil v smradljiv krematorij, poln mrtvih trupel, in celó njegovi nekdanji najvneteji častilci vihajo nos in se obračajo do drugih bogov. Strahovito tuljenje gre za menoj, ko hodim po starih tleh. Mojega očeta v Tacomu so prvič v devetih letih odslovili in njegovemu mlinu in žagi je trgovska družba odrekla kredit. Dva brata mi za silo životarita v divjem Idahu. V Garyju, Ind., rojstnemu mestu moje žene, je zadnje poldrugo leto propadlo devet bank in to dve po prvem januarju tekočega leta. Edina, ki je preostala, je banka jeklarske družbe. Lahko si misliš, kaj pomeni to za njihove ljudi. V Hammond, Ind., ni več nobene banke odprte in velike trgovine, ki so se ob drugi priliki zaprle, so odpustile vse svoje uslužbence. Pri nas v Detroitu je župan pristrigel proračun za šest milijonov, da bi ohranil zaupanje meščanov. Ni čuda, da imenuje svoj blaginjski program ‚gladovno pomoč‘ . . .“

Drug prijatelj, takisto bivši vojak in član Ameriške legije, detajlist, ki se je dotehmal brigal predvsem za kopičenje denarja, šport in dekleta, mi piše iz Los Angelesa:

„Med teboj, menoj in mestnimi vrati ti povem, da se bo bržkone nekaj dogodilo v Z. D. Nekaj bomo storili té dni, in sicer bržkone to, da bomo kakih šest ali pa še več vodilnih meščanov brcnili iz mesta, razobesil na Beli hiši rdečo zastavo in poskusili nato zadeve nekako urediti. Kakorkoli jih bomo že uredili, slabše ne bodo mogle biti, nego so danes . . .“

Tukajle je pa poročilo mlade Miss Rive Stocker, seniorke v Vassar, kakor je izšlo v „New York World Telegramu“:

„Po mojem prepričanju bi morala biti naloga študentov v kolegijih, voditi revolucijo, ki naj bi razčistila sedanjo dobo ekonomske in socialne zmede. Na nas je, da odločimo, ali bo zmagal socializem ali komunizem ali pa nameravano kapitalistično gospodarstvo.

„Takoj, ko bom napravila v juniju izpit, se pridružim delavskemu gibanju. In mnogo mojih kolegic čuti prav tako kakor jaz. Dekleta v kolegijih niso izvzeta od gospodarske krize. Starši jim postajajo bankrotni in prijateljice izginjajo zaradi nje druga za drugo iz kolegija . . .“

Pripovedovali so mi, da so danes najpriljubljenejši predmeti v kolegijih nauk o narodnem gospodarstvu in sodobni civilizaciji. Videti je, kakor da bi naše študente pričevalo „skrbeti“.

IV

Skratka, v Združenih državah se nekaj kuha in to dejstvo morete smatrati bodisi za obetajoče ali za grozeče, kar je pač odvisno od vaše neposredne življenjske pozicije in naziranja. Zame je obetajoče in nad vse zanimivo. Temà časa je vzrok, da vidimo na nebu tudi nekaj zvezd. Te redke zvezde so ideje in se pretakajo v današnjem ameriškem ekonomskem in socialnem mišljenju. Po večini se bodo šele rodile in danes še niso jasno formulirane, izoblikovane, a nekaj jih že kolikor toliko plava v zraku, visi v špekulaciji, dvomu in negotovosti. Te ideje niso last nobenega človeškega sloja. Pretakajo se tako v Wall Streetu kakor tudi v vrstah kruhoborcev.

Po mojem mnenju se bodo polagoma izkristalizirale in si ustvarile ali pa privabile vodnike. Prav verjetno je, da se taki nemogoči značaji, kakor sta guverner „Alfalfa Bill“ Murray of Oklahoma ter Father Cox of Pittsburgh, pojavljajo zato, da pripravljajo pot inteligentnemu vodstvu, ki pride na površje v bližnji bodočnosti. Vsekakor je takim narodnim voditeljem, kakor sta Hoover ali pa Mellon, odklenkalo, pa najsi ostanejo na krmilu tudi še po l. 1933. ali ne. Darovitim, sposobnim in smelim možem in ženam nudi sedanja situacija v ameriški zgodovini doslej skoraj neprimerno ugodno priliko.

V kristalizaciji ameriških ekonomskih in socialnih idej ima seveda Rusija vitalno vlogo. G. Calvin Coolidge, bankir Albert Wiggin in pisatelj lista „Saturday Evening Post“ nam pravijo, da ne omenjam po drugi strani gg. Swopea in Younga, da je pod sedanjim sistemom nemogoče spraviti gospodarstvo v pravi tir in da bodo take krize, kakršna je današnja, tudi v bodoče neizbežne, medtem ko poskuša Rusija z velikansko silo premagati gospodarski kaos s kolektivističnim načrtom. Zanimanje Američanov za njih poskus je nad vse živo, kakor priča v zadnjih dveh letih popularnost takih knjig, kakor so knjige Mauricea Hindusa, lista „New Russia Primer“ ali predavanja Louisa Fischerja. Glede na to zanimanje posvečajo vplivni listi, kakor je n. pr. „The New Yorker Times“, vsak teden po dvajset kolon „petletnemu načrtu“ in njega posledicam; in kar je še več, govori večina teh člankov v prid Rusije in kolektivističnih ekonomskih načel. Na ta način se Rusija in kolektivizem kaj naglo „prodajata“ ameriškemu ljudstvu.

Šele pred nekaj dnevi sem slišal očeta nekega svojega prijatelja, ki je starejši tvorničar na srednjem zapadu, ko je opomnil: „Komunizem ali kaj drugega takega, s tem ali drugim nazivom, je gotov pojav pri nas v bodočnosti — ne za mojega življenja, kajti meni je že pet in šestdeset let, temveč nedvomno za vajinega“, s čemer je menil svojega sina in mene. „Saj je n. pr. poljedelstvo pri nas že na pol komunistično. Morebitna vrzel je nemara samo v tem, da je le na pol komunistično, ne pa docela.“

Nedavno sem slišal vsakovrstne odkrite ali le na pol odkrite izjave. Omenil bom nekatere:

1.) Slabi časi pridejo še nad Združene države, slabi časi zaradi nezaposlenosti in propadanja trgovine; toda ne za dolgo. Američani niso Angleži ali Nemci, ampak so mnogo bolj nepotrpežljivi. Rakova pot ni zanje. Gospodarski „pogon“ je pri nas premočan. Milijoni brezposelnih ne bodo voljni prenašati niti pol desetletja takega bednega življenja kakor ga dejansko prenašajo brezposelni v nekaterih evropskih deželah. Naši nezaposleni ljudje se bodo borili proti bedi, čim bodo prišli do spoznanja, da bodo morali, če bo sedanj sistem trajal še nadalje, živeti v bedi do konca svojega življenja.

2.) Trgovine pod sedanjim ekonomskim in političnim sistemom Združenih držav ni mogoče stabilizirati. Kapitalizem pomeni nemara ponoven procvit, za katerim pa pride spet nov polom, hujši, nego je sedanj.

3.) Verjetno je, da bodo zaradi stabiliziranja trgovine finančni in industrijski interesi poskušali uvesti v Združenih državah fašističen

režim. Tak režim bi slonel na strahu, ne pa na inteligenci. Čeprav se mu posreči, da se uveljavi, bo vendarle imel le kratko življenje. Niti napol tako dolgo ne bo trajal, kakor traja v Italiji in na Poljskem. Fašizem pomeni devetdeset odstotkov zatiranja in samo deset odstotkov podpiranja. Osnovna psihologija Američanov, ki sega nazaj v revolucijo l. 1776., ni sprejemljiva za tak načrt... Če hočete prav doumeti, čemu je dolgotrajen fašističen režim v Združenih državah nemogoč, morate poznati deželo v celoti, njen ritem, njene gmotne pritoke, njeno omejenost, zgodovino, njene plemenske komponente, njene historične nade in stremjenja ter vzore, ki jih je vse to začrtalo v dušo naroda...

4.) Ustava in oblika vlade Združenih držav sta bili nekaj sijajnega l. 1776. in pozneje. Danes smo pa v novi dobi, v času stroja. Zgodovina se giblje. Naša sedanja oblika države in njena ustava sta zastareli v teoriji ter netvorni v praksi. Naša vlada je neuravnovešena. Spremenila se je v velikanskega parazita na račun ljudskih sil. Sedanji ekonomski polom je dokaz za njene nedostatke. Treba nam je nove oblike vlade, da bomo mogli biti kos svojim sedanjim in bodočim potrebam in problemom. Odstraniti moramo sedanji sistem geografskega predstavnštva, ki zahteva, da ostajajo industrijske in druge skupine v koridorjih. Izdelati moramo sistem kolektivističnih svetov, predstavljajočih neposredno industrijo s poljedelstvom vred. Imeti moramo centralno avtoriteto, centralno inteligenco za vse ekonomsko in industrijsko delovanje v deželi. Naj se imenuje to kakorkoli že.

5.) S svojimi neizmernimi naravnimi pritoki in izborna mehanično opremo, združeno s svojimi slovečimi organizatoričnimi sposobnostmi in spretnostmi v ustanavljanju skladišč in tovarn, bi lahko proizvajali vse, kar potrebujemo: piščance, lonce, svilene nogavice, avte, garaže itd. — najsi bi delali vsi samo po pet ur dnevno ter po pet dni na teden. In čeprav bi delali manj, bi izvršili več. Potem bi se lahko posvetili problemom razvedrila in kulture.

6.) Ves naš sedanji sistem kliče po pametnem, dobro prevretem prevrednotenju ameriškega naroda... Rusija se sedaj ukvarja z reševanjem problema proizvodnje. Naš problem proizvodnje je bil že rešen pred najmanj petnajstimi leti. Odsehal nam je bil glavni problem, kako razdeliti narodno premoženje. Nekaj časa nas je peščica mislila, da bo mogel kapitalizem izvesti rešitev tega problema. Očividno smo se motili. To je moment, kjer moramo započeti prevrednotenje vsega sistema...

Ne pravim, da so té ali slične ideje popularne ali splošne. Omenil sem le, da so na površju; da brenčijo v glavi marsikomu izmed najinteligentnejših in najodličnejših ljudi pri nas. Podprte od resnih razmer v Združenih državah, kakor sem jih deloma orisal zgoraj, in na vse glasnejši izziv Nove Rusije se te ideje hitro širijo v množicah. Le-te pričenjajo čutiti, kakor sem rekel, da začasne pomožne mere za silo, ki danes izčrpavajo intelektualne moči republikanskih, demokratskih in veletrgovskih narodnih voditeljev, ne gredo zlu do korenin in da v svojem dolgotrajnem poteku samo pospešujejo kaos.

Kolikor morem v noči krize razbrati, so samo to one žive in življenja vredne ideje, ki se ukvarjajo z ameriško bodočnostjo in dajejo nove nade. Meni se zdi, da so v prav takšni zvezi z zgodovino, kakor so bile ideje, ki so povzročile ameriško revolucijo l. 1776., v zvezi z zgodovino, z velikim svetovnim pokretom. In v resnici so nekaka projekcija, nadaljevanje istega svetovnega gibanja — osvobojevanja množice in duhovnih moči množice. Po mojem mnenju bodo dogodki prihodnjih dveh ali treh desetletij dokazali, da je zgodovinsko Nova Rusija sedanji U. S. A. prav isto, kar je bila Francija osemnajstega stoletja Ameriki Washingtona in Jeffersona, in da je Marx ideološko dobi stroja isto, kar je bil Rousseau osemnajstemu veku.

Živimo v silno razgibani in čudoviti dobi zgodovine. V deželi, ki ima večje možnosti nego katerakoli druga.

(Iz rokopisa prevel G. Koritnik.)

OZNANJENJE

M E R I D E L L E S E U R

Meridel le Seur je ena mlajših in največ obetajočih ameriških pisateljic.

Ves čas, odkar se zavedam, da bom dobila otroka, sem zapisovala opazke na te male izrezke papirja. Nekaj je, kar bi hotela povedati. Človek živi nekakšno posebno življenje, je občutljiv, in to je vse, kar bi mogla reči o tem. Potem se pa nekaj pripeti.

Vsakikrat, kadar sedim popoldne na tem balkonu in pišem te beležke, gledam hruško, ki raste pred menoj. Poseben pomen ima, ko raste tu. Imela je vedno nekako zvezo s tem, kar je bilo z menoj. Vse popoldne posedam na tem jesenskem solncu in vselej pričnem pisati na ta žolti papir. Tik poleg mene nekaj neprestano brenči, leta, kroži in šepče. Kaj čisto takega nisem še slišala dotehmal, razen tedaj, ko sem bila še deklica prvič zaljubljena, in sem takisto želela vse napisati na papir, da se ne

bi izgubilo. To je nemara prav tako kakor pri kmetu, ki sliši brenčanje čebeljega roja, pa odide ven, da ga ogrebe in si preskrbi medu. Če ne odide ven, čebele odleté in kmet lahko posluša, kako brenčijo popoldne v vse večji oddaljenosti.

Žep moje jopice je poln papirnatih izrezkov, ki sem jih popisala. Marsikatero popoldne, ko odide Karel v mesto iskat dela, posedam tu in pišem na lističe, jih prebiram in znova čitam, kar sem že napisala.

Dva tedna sva tukaj v najemniški hiši gospe M. Listje se osiplje in nad vsem je razstrta lahna meglica. To je moj peti mesec in jesen je. Bogata, gosta meglica se širi s planin preko mesta. Popoldne odidem včasih na sprehod. Vprav za dvema skupinama hiš od tukaj je drevo-red. Stari ljudje in potepuhi poležavajo dan na dan v travi. Tudi oni so brez dela. Težko je dobiti delo. Mnogo jih je brezposelnih kakor Karel. Nekateri pravijo, da so stroji vzrok, da ljudje nimajo dela. Pod večer odhajava v ta park z vrečo starega sadja, ki ga Karel dobi pri neki stojnici onstran ceste. To sadje je zelo poceni, kdaj pa kdaj ga dá branjevec celó zastonj — cele zavitke sočnatega grozdja in starih hrušk. Opoldne je vse tiho tukaj v ozračju, zvečer pa prične pihati veter izza obzorja ter raznaša osuto listje, ali pa prične polahko deževati, da bijejo kapljice hitro po pločniku. Že zarana pripeka solnce, komaj da vzide izza obzorja, in potem proseva ves dan skozi barvito megleno tenčico. Čudno je, kako opazujem vse to, solnce, dež, veter. Zdi se mi, kakor da bi vse to zame nekaj pomenilo, kakor mi pomeni hruška.

Nasproti hiše gospe M. stoji velika magnolija z narumenelim listjem, visečim preko stopnic, da bi ga mogla malone doseči z roko. Njeno velikansko, bujno listje je negibno in se sveti v vročem žaru. Kdaj pa kdaj, ko odhajam po stopnicah proti parku, pade kak cvet težko na pločnik.

To je stara, lesena hiša. Nekoč je utegnila biti pravi pravcati dvorec. V dvoranah so stekleni svečniki in v kopalnicah luksuzni predmeti iz gline. Midva imava sobo v tretjem nadstropju. Človek stopi v temno vežo in se prične vzpenjati po starih stopnicah. V sobah stoje polomljeni naslanjači in spalni divani. Okoli ene prihajajo po stopnicah dekleta po pošto. Žaluzije v lesenih hišah onstran ceste se dvigajo in dekleta prihajajo iz hiš v svojih jutrnjih plaščih in posedajo po balkonih. Kako popoldne je včasih čisto soparno.

Poleg najine sobe leži v nekakšni stranišču podobni luknji brez oken bolna ženska. Kadar gre človek mimo, vidi na blazini njen bolni obraz in iz sobe prihaja zoprni vonj po bolezni. Nisem vprašala, kaj je z njo, toda vsi vedo, da je blizu smrti. Nekako nelahko je govoriti z njo. Nihče

je ne pride obiskat. Kdaj pa kdaj vstane in popije malo mleka iz steklenice, ki stoji na tleh ob postelji.

Gospa M. naju je pustila v stanovanju, čeprav sva plačala samo za en teden najemnino ter sva ta teden v hiši, ne da bi kaj plačala. Toda zdaj so slabi časi in morda bova lahko plačala pozneje. Nemara je zanjolje boljše tako, kakor pa da bi imela sobo prazno. Toda nič rada ne hodim ven, ker moram mimo njenih vrat, kajti vsakokrat se bojim, da jo bom srečala na stopnicah.

Soba, ki jo imava v podstrešju, leži v ozadju hiše in se odpira na oni stari balkon, ki je videti, kakor da bi bil v resnici s kosi vrvi in žice pritrjen k steni poslopja. Pod se znižuje k šibki ograji. Na ograji je posoda z geranijami. To so velike, odporne geranije. Zdi se mi, da jih ne more nič zatreti. Zalivam jih in že je priklil iz njih rdeč cvet. Vprav nad ograjo so vrhnje veje hruške.

Marsikako popoldne sedim tukaj. To mi je postalo nekako živo mesto. Za sabo imam temno sobo in samo velikanski oreh se drgne z vejevjem ob visoko okno nad majhno kuhinjo. Ako stopim k ograji in se ozrem podse, vidim spodaj ozadno dvorišče, ki so ga napravili proti vrtu z dvema sadnima drevesoma, kjer lahko vidite stezico, ki je poleti držala med gredami cvetlic, sedaj zgolj mrtvih steblik. Zemlja je pusta in črna pod drevjem, skozi katero ne prodre noben solnčni žarek. Pri okroglem orehovem deblu stoji pasja hišica, toda videti je, da psa ni v njej. Star, iz protja spleten stol stoji zunaj pod drevesom ob dežju in solncu. Neka stara ženska v starem plašču prihaja iz hiše in poseda tamkaj malone vsako popoldne. Nikoli se ne ozre kvišku in ne ve, da sedim zgoraj.

Tik nad menoj, tako da bi ga malone mogla doseči z roko, je na žarišče spominjajoč, nežni vrh hruške, ki se vse popoldne polahko pozibava s svojim nežnim vršičkom. To je ona hruška, ki mi je odprla duri v poseben svet. Če bi še viseli plodovi na njej, bi bil vsak od njih sam in različen od drugih po svojem rožnem nadihu. Tak rožnat nadih je tačas tudi na meni. Prav lahko mogoče, da je vsakdo, gospa M., ki upravlja to najemniško hišo, ženska poleg mene, dekleta in vsi ti, ki živijo v tej leseni hiši, visel ob svojem času vsak zase, z nekakšno prosjno meglo in rožnim nadihom na kakem nevidnem drevesu? Rado vedna sem, je li bilo tako.

Srečna sem, da imam ta visoki balkon, ki na njem posedam, in to drevo, ki se živo pozibava vse dolge popoldneve in noči. Preden sva prišla semkaj, potem ko naju je cirkus izkrcal v San Franciscu, sva stanovala v starem hotelu na prometni cesti, v zaudarjajočem prostoru z umazano

sobarico in staro mačko, ki se je potikala po vežah. Noč in dan sva morala poslušati radio, ki je hreščal v pisarni. Imela sva sobico, z oknom, gledajočim onkraj ozke ulice v drugo sobo, kjer je vsako jutro stal mršav moški in se bril pred počenim zrcalom. Ako sva se sklonila ven in se ozrla okoli sebe, sva videla samo stene poslopja in umazano nebo nad seboj.

Skoraj vedno sem bila bolna zaradi slabe hrane. S Karlom sva pohajala po cestah in iskala dela. Včasih sem bila tako bolna, da nisem mogla iti ven. Karel je često prihajal domov brez beliča. Pa sem zopet šla iz hiše, da bi si nemara kaj izposodila. Še zdaj vem, kako me je često prosil, naj grem, da si mi ni nikoli tega rekel, toda lahko sem mu brala to prošnjo iz oči, kadar je po beračenju brez četrtrtice prišel domov. Ležala sem na postelji in se čutila bolno in lačno, bolna tudi zaradi zatohlega vonja plesnivih sten. Često sem ležala dolgo časa in poslušala hrup in ropot mesta. Čutila sem se otožno in nosno. Spominjam se, ne vem kako, da sem včasih popevala sama pri sebi in se čutila nenavadno srečno, kakor da bi me bilo nekaj magnetiziralo v oni zadušni sobi. To je moralo biti menda samo zaradi otroka. Saj se bo nemara Karel vrnil s kakim drobižem, pa pojdeva lahko večerjat v mlekarno, kjer bova dobila hrane, ki mi nič ne diši. Prejšnje sprehode sem morala kar opustiti, ker so ljudje tako zijali vame.

Karel se je često jezil. Nekoč sva pohajala vse do večera vzdolž dokov in se prepirala. „Zakaj pa ničesar ne vzameš?“ je govoril kar naprej, tako glasno že, da so se nosači prtljage, nakladajoči čoln za Los Angeles, glasno zakrohotali in se ustavili, da bi naju opazovali.

Ob neki priliki pozneje, ne vem čez koliko časa, ker nisem utegnila šteti drugega ko svojih devet mesecev, sva neki večer sedla na rečni parnik in zaplula po reki proti nekemu mestu ob delti. Nemara bo imel Karel tam več prilike, da dobi delo. Na tem parniku presedi lahko človek vso noč, če nima denarja, da bi plačal kabino. Ves večer sva hodila po krovu in ko je postalo hladno, sva odšla v točilnico. Že tedaj sem imela navado nositi s seboj koščke papirja in pisati nanje kakor sedaj. Imela sem občutek, da se z menoj nekaj dogaja, nekaj ljubkega, kar bi rada ohranila kakorkoli že za pozneje. Morda je bilo res tako. Nemara je bilo tako samo zato, ker nisem mogla povedati Karlu, kajti on je vedno hotel, da bi kaj vzela. „Saj vse tako delajo“, mi je govoril venomer. „To ni nič. Potem je vse končano.“

No, ko sva šla ono noč v točilnico in je Karel takoj nato odšel spat na svoj sedež, sem sedla poleg njega in ga opazovala. Nič drugega ni bilo slišati, ko brnenje kolesa na lopate in pljuskanje vode. Imela sem

na sebi prav to jopico, ki jo nosim danes, in zapiske, ki sem jih pisala, imam še zdaj v prsnem žepu. Kadar sem pogledala kvišku, sem videla, da Karel spi kakor mlad dečko.

„Nocoj je svet, ki si prišel vanj, čuden in lep“, sem govorila neznanemu otroku. „Vsaj naravni svet je lep. Ne vem, kaj boš mislil o človeku, toda temni sijaj rastlinstva in pihanje plodnega celinskega vetra ter nežni, krepki korak možatega morskega vetra, vse to mi je tako priljubljeno in bo milo in drago tudi tebi. Upam, da boš tudi ti tak kakor to, bolj podoben tem pradavnim stvarim kakor človeku, kakršen je postal. Upam, da se boš svetil, kakor se sveti to prastaro življenje, da boš lep, kakor je lep list ali pa divji zajec, da boš imel divje, sladkolepe ude, oči in duha. S čolnom se vozim med temno obalo in reko in nebo je tako tiho, da lahko slišim tekanje drobnih živali po obrežju, in se mi zdi, da je vse naokoli polno njihovega dihanja. Tako premišlujem te divje živali, ki nosijo s seboj tudi svoje mladiče in se plazijo z nežnim, vonjivim celinskim vetrom v nosnicah skozi temno goščavo. V mesec se ozirajo in v jadrno hiteče oblake. Molče, dovtetno sedijo ponoči v temni senci sveta. Tudi okoli nas je nekaj divjega; nekaj nežnega in divjega je v tem, da imam tebe, otroka, in se tako skrivoma potikam todi. Nekaj silno nežnega in divjega hkratu je v tem. Tudi midva sva izročena na milost in nemilost neštetim lovcem. Na tem parniku še nihče ne sluti, kajti nisem še pokazala, da te imam, v resnici pa vem, da si ne moreva pomagati, da sva prav tako divja, prav tako nastavljena prežečim očem kakor ta ali ona nežna divjad, ki je morda na tej ladji.“

„Svojo roko polagam na mesto, kjer ležiš prav tako tiho. Upam, da prideš na svet s pradavno močjo in pradavno lepoto, ki se bo svetila na tebi kakor na ptičjem perju.“

Karel se je proti jutru prebudil in se pričel jeziti. Že sam pogled name ga zdaj razsrdi. Hodila sva podolgem in počez po krovu in govoril mi je venomer s tihim glasom, da bi me prepričal. Težko mi ga je bilo poslušati. Neprestano sem govorila sama pri sebi: „Dandanes bi morali delati otroke s stroji. Potem ne bi bilo nikakega godrnjanja.“ Mislila sem na vse kraje, koder sem nosila tega otroka, potujoč s cirksom od Tia Juana do S. F., preko gorá, skozi puščavo, sama vsa zamaknjena od radovednosti in čudenja. Noč za nočjo smo igrali v šotorih, toda človeški obrazi so mi bili zgolj prah. Potovanje daleč, iz kraja v kraj, in gledanje zemlje skozi okna vlaka me je poživilo. Gledala sem rebrati okostnjak gorovja, kakor da bi gledala okostnjak sveta, štrleč iz cvetočega mesa. Tudi moje dete bo ustvarjeno iz kosti. Pred menoj so ležala poletna polja, dozorevajoči sadovnjaki, poljane z jagodami in

pripogibajoči se nabiralci jagod, oranž in grozdja. Potem v jeseni pa zopet mesto, pa številne ceste, po katerih sem pohajala za delom in se skrivoma ustavljala v odprtih vežah in se tipala pod plaščem. Zdaj nisem mogla več gledati za delom.

V tem mestecu ob izlivu reke, z vetrovnimi jesenskimi dnevi in dežjem, padajočim iznenada izpod solnčnega neba, je bolje. Razen tega imam tu to hruško. Neprestano poslušam ta oddaljeni let ptičjih jat v ozračju okoli sebe. Ta nežni čas je prišel brez kakršnegakoli predhodnega znaka. Kako naj si to razlagam? Vse je mrtvo in zaprto, svet je kakor kamen, potem pa mahoma vse oživi, kakor je oživel v meni, kakor vetrnica na skali, ki se sama odpre, in skale same se odpro in zdrobijo kakor kruh. Vse je pričelo imeti nekakšno zvezo s to hruško. Z vsem se je godilo nekako tako kakor z menoj, ko sem posedala tolikokrat popoldne s svojim otrokom tukaj in je hruška šepetala v ozračju okoli mene.

Ko sem gledala v poganjajoče življenje drevesa, se mi je zdelo, da so se tudi druge stvari odprle in se razodele. Ko sem posedala tukaj, se mi je zdelo, da so se lesene hiše okoli mene mahoma spremenile s stročje, ki se je takoj, čim sem ga pogledala, napolnilo z živim semenjem. Sosednja hiša je oživela in se pričela sama po sebi gibati in šumeti. Številne hiše so mi postale podobne cvetočemu sadovnjaku, ki se stresa in trepeče in vriskajoč sili na dan. Ljudje, ki prihajajo in odhajajo, so videti, kakor da bi viseli na drevesu življenja, kjer vsakdo cvete sam po sebi. Sedeč tukaj, gledam zastrta okna sosednje hiše, pa se nenadoma zruši stena, duri se odpro na stežaj in v hiši zagledam mladega dekleta, ki si postilja posteljo, iz katere se je pravkar dvignila, sanjajoča o mladem človeku, ki ga je vzljubila. Nato vidim mladega moškega, spečega z rokami preko glave. Ženo vidim, ležečo v postelji, ko jo je mož zapustil. Tamkaj je otrok, ki upira oči vame. Stara ženska sedi poleg njega in ga ziblje, smejoč se sama pri sebi. Dečko se sklanja nad mizo in čita knjigo. Ženska, ki je dojila dete, pride iz hiše in razobesi obleko na motvoz, svoje krilo, mokro od mleka. Mlada ženska pride k odprtim vratom in se ozira gor in dol po cesti, pričakujoč svojega mladega moža, ki je rokodelec. Zarana vstanem, da bi videla, kako prihaja mlada žena v rožastem plašču k vratom in maha z roko možu v slovo, dokler ji ne izgine iz dogleda. Šele dva tedna sta poročena, pravim sama sebi. Še pozneje, ko ji mož izgine iz dogleda, stoji žena, smejoč se sama pri sebi, na pragu in drži dvignjeno roko.

Čemu naj bi se vznemirjala, če vidim ženo, ki maha z roko svojemu mlademu možu, ali žensko, doječo dete, ali pa spečega mladega moškega?

Vendarle sem razburjena. Številne hiše se mi pričenjajo zdeti podobne cvetočemu sadovnjaku, tihemu, stresajočemu se in trepetajočemu. Mlado deklo, samo v sobi, mladi speči moški, mati, vsi ti se tresejo zaradi svojega notranjega cvetenja, vse pretresa od cvetenja prevzeti veter, vsi se gibljejo naprej v plodni krivulji.

Prav tako kakor hruške, ki so visele poleti na drevesu med nasukanim listjem, visijo le-ti skrivnostno med nasukanim listjem svojega življenja, s prosojno meglico in rožnim nadihom na sebi. Ko jih ogledujem, se v mojem notranjem življenju prične nešteto gibov, nešteto dogodkov. V meni je glas klitja, pokanje lupine, gibanje zrnja, raztezanje mesa. Nemara je to prav taka delavnost kakor ona, ki povzroča, da oživijo polja z vzklitjem milijonov koruznih ali pšeničnih zrn.

Nečem, da bi bilo vse to pozabljeno, kajti ko pride otrok na svet, bo nemara vsa ta čudežnost izginila in bo zopet vse, kakor je bilo. Zdaj se mnogo duri odpira in zapira, svetloba pada v temo, zaprti prostori se odpirajo, mirni predmeti se zdaj gibljejo. Toda morda napoči čas, ko se bodo duri zopet zaprle; vriskanja ne bo več; klitja in premikanja, čudežnega odpiranja vseh stvari ne bo več. Nemara je to vzrok, da poskušam napisati to na te papirnate lističe, da poskušam ohraniti ta čas za pozneje, ko bo vse, česar se bom mogla spominjati, zopet kakor je bilo.

To je moja pomlad. V hiši okoli sebe pa vidim, da je za marsikako žensko prišla zima, pa pravim sama sebi: „Leži na solncu z otrokom v svojem telesu, ki se sveti kakor biser. Sanjaj in prepevaj kakor paganka na višku svojega življenja. Stoj tiho in mirno kakor drevo z bogatim popjem, kakor obremenjena žitna steblika, sveti se v solnčnem žaru. Leži kakor kobila, ki od onemoglosti komaj diha, ko plešejo okoli nje žrebeta in jo brcajo v boke s svojimi nogami. Spavaj ponoči s prav takim izpolnjenjem kakor spomladanska zemlja. Stopaj težko, kakor se težko sklanja ob svojem polnem času k tlom žitna steblika. Naj ti življenje izkipeva, da postaneš nalik vazi, nalik posodi za klitje semena. Naj tvoj nezpozabni otrok trka v tebi in se dviga kakor delfin.“

Gledam se v zrcalu. Videti sem kakor nabrekel sad. Komaj se mi noge razlikujejo od glave. Videti sem kakor blede, svetlo granatno jabolko, trdo in napeto, koža se mi sveti kakor kristal, a žile pod njo so mi modre in nabrekle. Ležem na polico pri oknu in blede solnce sije name. Otroci, oni, ki so že na svetu, kričijo zunaj na vse grlo. Dekleta se sprehajajo s fanti po pločniku. Zdi se mi, da je zame vse to minilo. Jaz sem granatno jabolko, ki visi na nevidnem drevesu, in v mojem napetem telesu je sok in živo semenje. Vstanem in se z dvignjenimi rokami za-

sučem pred stenskim zrcalom. Čutim se zadovoljno s to polnoto in rožnim nadihom na sebi. Zadovoljna sem, da visim na solncu in dozorevam... dozorevam.

Težko je to opisati tako, da bi kaj pomenilo, bodisi zgolj zame. Nikoli še nisem čitala, kako se počuti ženska, ko bo dobila otroka, ali kako se počuti hruška, ki nosi plodove. Poskušam pa to opisati, da bom čitala čez mnogo let, ko bom prazna in se ne bom več tresla kakor sedaj od neštetihi pretresljajev, ko bom postala taka, kakršne so druge ženske v tej hiši, neplodna, z dokončanim življenjem, ali pa kakor ona bolnica, ki leži v zaprti sobi.

Kadar Karel nima denarja, se pod večer ne vrača domov. Tedaj odidem na ulico, da se sprehajam in pozabim, kako sem lačna. To mesto je staro in ob cestah stojijo vrste velikanskega drevja, katerega temno listje je tako težko, da se od teže osiplje, pa temno in nabreklo zaradi bližajoče se mu smrti. Mimo neštetihi dreves se pomikam; vsa so temna, osamljena in težka, z osipajočim se listjem in hladnim vejevjem, štrlečim v mrak. Iztegnila sem roko v gosto vejevje. Veje so se odgrnile s hladnim lubjem, me iznenadile v temi, kakor sem jaz nje iznenadila. Tudi jaz se čutim, kakor bi bila drevo, kipeče kvišku, žilavo, sočno — živo, z bogatim površjem. Tudi jaz se vnemam in zaletavam kvišku, pa padam zopet nazaj k svojim koreninam. In vsa sem temna v svoji notrini z zaplodkom otroka. Sama se sprehajam med mrakom dvigajočih se dreves in mrakom nizko ležeče zemlje. Sprehajam se s svojim otrokom in lakota gloje v meni. Nešteto hiš je okoli mene z razsvetljenimi okni. Toda nikogar ni v teh hišah, ki bi naju poznal. Po obrobju ruše stopam in se oziram v okna. Hiše niso za naju. Za naju je le glad vsake vrste.

Listje hruške se vrtinči nad drevesom, vse to nežno, nasvaljkano listje. Vrtinči se in vrtinči na drevesu in drevo se stresa daleč do sredine svojega debla, stresa se rahlo v nevidnem vetru in krepko truplo se mu pripogiblje. Daleč notri, čisto navpično kakor slap, se zariva v tla deblo, črno in golo; in v nevidnih spiralah se mogočno razraščajo korenine navzdol in naokoli. Visoko zgoraj pod nebesom se premikajo ustnice drevesa in nežno govorijo vetru ter šepečejo meni. Nešteto in nešteto listov se premika nalik ustnicam ter šepeče, vrtinči se v vetru ali pa miruje, nasvaljkano na vejah. Tam, kjer so v zgodnejšem času visele hruške, štrlijo zdaj negibni, topi peceljčki.

Gledala sem to drevo tako dolgo, da mi je postalo bolj domače ko Karel. Brezbožno zveni na prvi pogled beseda, da bi bilo človeku bližje drevo kakor zakonski drug, sramotno se zdi kaj takega. Sram me je

misli na to, pa je vendarle resnica. Gledala sem drevo, se iztezala ven in tipala njegovo listje in trdo deblo, toda do njegove sredine ne morem seči, ker bi sicer padla dol. Stalo je pred menoj in poslušala sem njegovo tajno šepetanje.

Ako se sklonim preko ograje, gledam lahko podse in vidim, kako se dviga v spirali od spodaj navzgor njegovo ravno deblo in od njega se razprostirajoče veje od ene letne dobe do druge, pa naglo od vej se cepeče vilaste vejice in iz njih poganjajoči nežni, drobnejši poganjki, štrleči na gosto navzven, dokler se ne prikaže čisto na koncu na pol sesvaljkano listje.

Daleč spodaj leži dvorišče, ravno in črno pod krošnjami kvišku se zaganjajočega drevja, kajti hruška je od zgoraj videti taka, kakor da bi kar trenutno pognala iz tal, se zagnala kvišku kakor raketa in se tam razletela v cele prhe listja in sadja. Tudi mojega otroka bo mogoče gledati, kadar doraste, kakor da bi trenutno prišel na svet. Toda jaz bi rada poznala njegovo počasno razvijanje. Hruška ve to.

Ženska je prišla v svojem starem plašču iz hiše in sedi, čitajoč, spodaj na stolu, debele noge ima prekrizane in nogavice se ji svetijo. Praska se, si čisti nohte, trebi zobe. Onstran ceste je videti garaža, kakor da bi ležala sploščena na tleh. Mnogo voz prihaja in odhaja iz garaže, toda ne morem jih slišati. Visoko tu gori je popolnoma tiho. Nič se ne premakne, le hruška se pozibava s svojimi vejami in zdi se mi, da slišim njene rahle življenjske gibe, ko se tiho nagiblje navzven in navznoter.

Globoko v navpičnem deblu mora biti nekakšno živi reki podobno gibanje, rastoče z bledimi sokovi od spodaj navzgor in razlivajoče se v številnih smereh navzven vse do občutljivih lističnih konic. In nešteti, nešteti lističi nihajo nalik brezštevilnim jezikom na drevesu, pregibljejo se z neštetimi izrazi. Nato je obvisel na tej trdi stebliki plod, njen okrogli, polni poudarek. Lahko ga vidite. Sad je izpregovoril s polnim jezikom na drevesu, obvisel je na zrelem telesu in njegove debele krivulje so obvisle med malimi lističnimi krivuljami. Lahko si mislimo, kako so zorele in se zaokrožale v teku mnogih dni in noči. Drevo se dviga v spirali kvišku, naravnost kakor raketa, potem se pa nekje sredi ozračja ustavi, listje požene na dan in se nalahno sesvaljka, sad se počasi zaokroža v tenki črti. Vse je žlahtno na drevesu, ko se je krepko pognalo kvišku.

Jaz sedim tukaj kakor v vejevju, sredi žlahtnega, krivuljastega drevesnega debla. Drevo mi je govorilo z neštetimi lističnimi jeziki, govorilo mi je po cele popoldneve, kako naj se zaokroža plod. In poslušala sem ga dolge dneve. Poslušala sem ga, ko je šepetalo, šepetalo. Kako bi

mogel človek opisati, kaj pripoveduje hruška. Karel mi ni tako govoril. Nihče mi ni govoril na ta način. Drevo me je obletavalo z nešteti kriici in je šepetalo okoli mene.

Po stopnicah prihaja zelo počasi neka ženska. Razločno slišim njeno dihanje. Zdaj je pri španski steni za mojim hrbtom.

Prišla je k meni in mi govorila, škileč postrani vame in težko dihajoč od naporne hoje po stopnicah. Vedela sem, zakaj me tako od blizu ogleduje. „Slišala sem, da boste dobili otroka,“ je dejala, „to je nekaj prehudega.“ Bila je prav take barve kakor mrtvo listje, ki ga veter raznaša po parku. Je li bila nekoč živa, kakor sem jaz? Ali bo napočila zima tudi zame?

Preden sem stopila v to sobo, sem šla malo ven in pogledala hruško, stoječo negibno pod menoj. Njeno listje se je svaljkalo v mraku in vejnato deblo ji je padalo temno nalik slapu globoko v zemljo pod menoj.

(Poslovenil Griša Koritnik.)

MARY SE PREDSTAVI

M I L E K L O P Č I Č

Preveč nikar ne izprašuj!
V Detroitu sem doma, 14 sem stara,
z imenom Mary. Če spomin ne vara,
bilà rojena sem nekje ob Savi.
A res ne vem, kako se kraju pravi,
tako je daleč in ves tuj.

Če bi hoteli, naj še več povem,
bi zmedli me, to vam priznam.
Odkar smo dom svoj zapustili,
smo ga otroci pozabili.
Kako biló je, več ne vem,
in rodnih krajev ne poznam.

A mati pravi, da je tam lepo,
da stanovali smo v dolini,
v naselju majhnem pod goro.
V pobočjih v soncu njive so ležale,
ob vodi dan in noč so mleli mlini
in stópe so do zore topotale.

Na majhnih oknih rože so cvetele:
vodenke, naglji, fajgli in pasijonke.
Ob koči v vrtcu smo imeli grede,
na njih gartrože, pušpan in potonke.
Od daleč že je vabil vonj rezede
in s cveta spet na cvet hitele so čebele.

Vendar prekratko nam biló je polje,
in oče je odšel čez morje v svet.
Prišlo je pismo: „... in vam sporočim,
v Ameriki je za spoznanje bolje...“
Prodali smo in šli za njim.
Tegà je zdaj že mnogo let.

Še to: očeta včasí mati vpraša:
„Kaj praviš, ali še stoji ob vodi mlin
in še sloni pod bregom kočá naša?“
A oče mrk ne reče nič. —
Bila sem Marica, to ves je moj spomin,
a tu se pišem Mary Sustersich.

IZ KNJIGE „PISMA IZ AMERIKE“¹

BOŽIDAR JAKAC — MIRAN JARC

NEW YORK CENTRAL RAILROAD

Na poti v Cleveland, 5. maja 1929.

Zdaj prav za prav se šele pričinja pot v Ameriko, pot v novo življenje, ki preži name z vsemi presenečenji in razočaranji pa tudi z zahtevami in preizkušnjami, ki je njihova največja vrednost morda v tem, da človek od doslej neznané strani opazuje — samega sebe s tako oddaljenega gledišča, kakor da bi ogledoval tuj predmet. Ob stiku z drugačnim svetom, ki ga je oblikovalo drugačno okolje, so vse bolj odločne ostre ločnice tvojega bistva, vse bliže se čutiš jedru tega neznanca v sebi, ki ti nenehoma deli ukaze in kaže smeri. Ta ogromni kolodvor je prav za prav mejnik med Evropo in Ameriko, kajti New York je menda vendar še najbolj evropsko mesto v Ameriki, kakor se izražajo Američani. In New York se dotika oceana, ocean pa je še vedno neka

¹ Knjiga izide v založbi Jugoslovanske knjigarne. (Zbirka „Kosmos“.)

vez, ki v njej med tisočeriimi drugimi brni tudi še pritajen ritem stare domovine.

Široka so „vrata“, ki vodijo v osrčje tega čudovitega kontinenta. New York Central Station. Do tu sta me spremila ljubezniva Mr. Kristan in njegova gospa.

Ogromna dvorana s skoraj dnevno svetlobo ima prostora za nešteto trgovin in prodajalnic, mimo katerih je bolje, da hitiš kakor mimo vabljivih skušnjav. Tu se začудиš tudi velikemu muzeju, kjer si lahko ogledaš vse razvojne stopnje civilizacije v prometnih sredstvih, od prve, preproste parne lokomotive, pa do letala, ki je prvo preletelo pot med Evropo in Ameriko. V dolgi črti se vrstijo krasne umivalnice in bleščave brivnice v stranskih traktih. V tem razsežnem zbirališču vro množice potnikov, domačinov, radovednežev, čakalcev, ki prihajajo in odhajajo skozi neštete vhode in izhode. Pred takim izhodom, ki ga je nadzoroval vzorno oblečen uradnik, sem se moral posloviti od svojim znancev, ker ni nikomur drugemu kot potniku dovoljeno vstopiti v vlak.

In zdaj sem bil zares čisto sam. Sam — to se pravi: biti sredi šumeče tujine, ki ti je v vsem popolnoma neznana, in ki ji ne moreš dati odmeva z besedo, kajti do te ure mi je bila angleščina popolnoma neznan jezik. Podoben sem bil otroku, ki je šele prvič prestopil domači prag in se v svoji objestni radovednosti predal pestrim vabam in vtisom, sledeč jim na slepo čez drn in strn.

Stopil sem v temačen hodnik, ki je bil bolj podoben za silo razsvetljenemu predoru kot peronu. Mrko je nemel dolg, v molčanju ojeklenel vlak in žive duše ni bilo nikjer okrog, razen črncev, ki so stali pri železnih stopališčih ob vhodu v iztegnjene Pullmanske vozove in uslužno čakali potnikov.

Vstopil sem v voz z določeno mi številko in črni steward mi je znosil prtljago v udobni vagon. S plišem obloženi sedeži nalikujejo velikim naslanjačem. Vsak potnik ima „svoj“ sedež in tako je vožnja nenavadno udobna. Voz ni bil ves razprodan in tako sem na nasprotni, na srečo prazen sedež, lahko odložil svojo obilno prtljago. Razgledal sem se okrog sebe — zares, tuje okolje. Sami angleško govoreči potniki, s katerimi je bilo nemogoče poiskati stikov. Mlad črncetec je upravljal voz. Komaj sem si dobro ogledal svojo okolico, že sem začutil, da smo v lahkotnem drsavem premikanju, brez običajnih žvižgov in vzklikov zapustili podzemeljski kolodvor. Le zvonjenje lokomotive je spremljalo to neslišno drsenje. Izvili smo se iz podzemlja v lahnem loku in že smo brzeli po galerijah skozi newyorška predmestja. Same tovarne, kamor je seglo oko. Črne in sajaste tovarne, križajoča se železja in bežeče tir-

nice, ropotajoči mostovi, in venomer še in še mesto. Visoke hiše, ulice v brezkončnost, temne, dušične ulice, kakor da bi iz njih dihala železo. Ob oknih so se stikali čudno blede obrazi, kakor da čakajo neznanega vodnika, ki bi jih rešil iz tega strašnega, sajastega življenja in odvedel pod sonce. Kako grozotna so ta tisočera življenja, kako silen mora biti odpor telesa in duha, da ju ne stlači mrtvi demon tehnike! Kolikor bežnih pogledov skozi odprta okna v rdečih, zakajenih zidovih, toliko usod, vsaka zase filmsko pretresljiv roman, toliko obupnih krikov, ki leto za letom, dan za nočjo, uro za uro, le zaman izzvenevajo v brezodmevnost. Vsepovsod so se začele vžigati luči in svet se je potapljal v rdeč večer. Stavbe so se nižale vse bolj in bolj in mračne se tonile v daljavi, dokler se mi ni odprl nov pogled na ogromno reko, vso blestečo se v barvah, nenavadnih in svojstvenih, ki jim z besedo ne morem dati izraza, samo z vzklikom začudenja: „Te barve — saj to je Amerika, tista Amerika, ki mi je živela že davno prej v domišljiji.“ Mirno smo drveli ob *Hudson-riverju* v čedalje bolj sproščeno pokrajino. Vsa lepa v svoji svežosti se je odpočivala v čistem zraku, srkajoča modro vijolično somračino, ki jo je izsevala večerna zarja, z zamolklim tonom barvajoča široko rjavo reko.

Vzel sem v roko zapisnik in pisal opazke. Zamorec v belem jopiču pa je začel pripravljati za nas ležišča. Pišem in gledam. Dolgi vlaki, temni in raztegnjeni zdrsevajo skoraj neslišni mimo nas. Razsvetljena ladja plove po Hudsonu, ki se leskeče kot olje v večeru. Raztrgani, razvlečeni oblaki se zbirajo na nebu, nad daljnimi gorami se še sveti v zamolklem siju vprav mistično nebo. Nemim in gledam. Mimo bežijo črne tovarne, mogočni mostovi, brzozavni drogi na železnih podstavkih, kolodvori, dolge vrste črnih vagonov, električni stroji — vse, kakor da je brez ljudi, mrtvo in mrko, neskončno samotno, slepo poslušno nevidni sili, ki poganja in oživilja brezdušne predmete. Ogromna lokomotiva tik pred menoj. Belo sije na njej številka 1178. Zadaj se pne pod rdečo nebo visok tovarniški dimnik, preko njega se pleto brzozavne žice. In venomer: zamolklo bobnenje koles. Noči se.

Naš voz se pretvarja v spalnico. S stropa spustijo velik pokrov — pa imaš svojo posteljo. Med dva sedeža je vstavil črni strežaj vmesne dele in jih pogrnil — ležišče je pripravljeno. Vsako zase zagrnjeno. Ob oknu v mali vdolbini majhne, direktno sveteče žarnice, nad njimi še lična, viseča omarica za drobnarije. Nenavadno udobni in prikladni so ti spalni vozovi, v katerih ležiš podolgem in ne počez kot v evropskih. Različnih razredov pa na ameriških vlakih sploh ni. Razliko imaš samo v delitvi voz v „couch car“ (dnevni voz) in v „sleeping car“ (spalni

voz), za katerega pa doplačaš le „malenkost“. Dokler je moj črni strežaj pripravljaj postelje, sem se mudil v jedilnem vozu in tam poskušal svojo srečo. Moja „angleščina“ mi je delala nemalo težav. Sedel sem za udobno mizo v bleščče razsvetljenem vozu. Zunaj so se pobliskavale bržeče luči, ki so spet padale v gosto temo, za trenutek so švignili mimo obrisi železnih zgradb, komaj še odražajočih se od skoraj čisto ugaslega svoda, v širokem steklu okna so se zrcalili svetli predmeti okrog mene z menoj vred. Tedaj je stopil predme mlad lokav mož in mi izročil z nekim strogim pogledom jedilni list in listek, ki bi naj nanj napisal svojo izbero. Tega pač nisem pričakoval in obšla me je poštena zadrega, kar je mož kmalu spoznal in se zadovoljil s francoskim odgovorom. Kmalu mi je debeloustni zamorec postavil na mizo zaželeno cvrtje in kavo. Ko pa sem si pozneje ogledoval račun, sem spoznal, da je „plačilni“ dobro pogodil moje „zelenstvo“. Opravi sem se nazaj v svoj voz ter izročil črnemu strežaju listek, ki ga je še napisal gospod Kristan z vsebino, naj bi me pravočasno obvestili, kdaj moram izstopiti.

„Yes, sir! Good night!“ je bil odgovor. Vlegel sem se v novi „sobici“ na prijetno ležišče. Pot skozi vagone je bil dolg hodnik med zavesami, izpod katerih so zvečer in zjutraj molele noge.

Dolgo sem gledal skozi priprto okno v temno noč na bežeče vlake, kolodvore, mesta in luči. Nisem dosti spal, preveč me je mikalo opazovati mimo hiteče naselbine, vence luči in samotno, široko pokrajino.

Na kolodvorih so zvonile lokomotive. Povsod se je oglašalo te enormno zvonkljanje, ki ga pri nas ne poznamo. Piska lokomotiv pa tod ne slišiš. Le kadar je vlak v polnem diru, se zateglo oglašča tuleča sirena, kar te navda s čudnim nemirom: tedaj šele zaslušiš, da si plen ogromne brzine. Ogromne so te lokomotive z zelo nizkimi dimniki in z mogočnim kotlom in velikimi kolesi — kakor da je v njih zgoščena, komaj ukročena blazna hitrost, ki jih podi preko zemlje. Na kolodvorih pa samo zvonkljajo. Američani pravijo, da s tem že naprej zvonijo tistemu, ki ga bo vlak povozil. Šele proti jutru, ko se je obzorje že rahlo pomodril, me je objel spanec.

Preveč je bilo vseh novih vtisov iz zadnjih dni, mogočno je odmeval v meni spomin na New York in zdaj je vse kar valovalo po razgreti domišljiji in se zlivalo z ritmom bobnečih koles skozi sanje.

CLEVELAND, OHIO.

V juliju 1929.

Črn dim puha v solnčno ozračje, ki vanj buči središče velikega Clevelanda na nasprotni strani rjavega Cuyahoga Riverja. Zamolklo

tuljenje počasnega vlačilca preseka enakomerno brnenje velemeta. Že se bliža ladja izza ovinka mimo rdečih in sajastih tovarn in zarezuje globoke brazde v rjavo gladino Cuyahoge skoraj tik pod menoj, na drugi strani reke zvoni signal in z zoprnim ropotom se vzpenja čuden nestvor — dvigljiv železniški most. Že se je postavil strmo navpično in vlačilni parnik ima prosto pot pod ogromnim železnim obokom dvo-nadstropnega mostu, ki veže vzhodno in zapadno stran Clevelanda. Smelo se vzpenja ta obok kot napet lok visoko pod nebo ter drži s svojimi železnimi spoji kot s silnimi kovinskimi prsti dvostrunsko prečnico, po kateri sika, šumi in drvi veletok avtomobilov. Spodaj pa mrgoli stisnjenih poslopij rdeče-črnih stavb, s katerimi je obrečje na gosto prepreženo. Samotno se upira solnce v te zadušljive globeli, ki iz njih hrope bobnenje in brnenje. Kaos tovarn se je začrnil tja do obzorja, tonečega v gosti sopari. Plavži, livarne, jeklarne, železniški mostovi — kamorkoli pogledaš. Na ogromnem mostu se v spodnjem nadstropju srečavajo dolgi električni vozovi, nad njimi v zgornjem nadstropju drve avtomobili v bliskovitem šviganju, samo ob ograji se kdaj pa kdaj ustavi redki pešec. Strašno bobni to oživljeno železje. Zdi se mi, da ropoče pod menoj vsa Amerika, osredotočena v en sam prostor. Na levi, tam, kjer se končuje železno ogrodje v kamenit podaljšek, rastejo v višino strogi nebotičniki, nad katerimi gospoduje mogočni, cerkvenemu stolpu sličen Union Tower. Sredi tega razbičanega trenja in vrenja se čutim kot na neznanem otoku, sam s svojimi mislimi, saj moj mladi spremljevalec, trinajstletni bratrančev sin, živahni Beni, ne čuti grozote te okolice. Zdi se mi, kot da ni žive duše vse tod okoli mene in vendar struji in roji življenje v najmogočnejšem razmahu. Pospravil sem svoje slikarske potrebščine in se predal gledanju. Mali Beni sedi pred menoj na robu razpadajočega starega mostu, ki sem na njegovi skrajni končini slikal te v dušeč mrak pogreznjene stavbe. Dvigljiv most pod nama se je spet povetil v vodoravno lego. Ogromna lokomotiva pozvončkava in vleče za seboj polno naložene vozove z železno rudo. Koliko je teh tovarniških vlakov. Zvrhano napolnjeni pa tudi prazni se pomikajo in križajo med temnimi poslopji, vmes pa ropočejo in puhajo lokomotive na vse strani. Večerno solnce še vedno z vso močjo pali in pripeka v ozračje, težko od saj in lepljivega dima, ki se ulega na obraz. Fantič kraj mene pa gleda kar z zadoščenjem in ponosom na to črno mesto — čuteč se skladnega s tem svetom, čigar ritem že napoveduje še bolj razmahnjeno bodočnost. Mali Američan je prav tipičen otrok tega mesta. Dober, sila enostaven, vedno pripravljen izvršiti kakršnokoli pustolovsko predrznost. Gibčen, občudujoč le zunanjo silo, hrupnost in uspešnost,

bojevit in iznajdljiv se kaj malo briga za svojo šolo — obiskuje gimnazijo — in se zaveda, da je zanj uspešnejša šola življenje v prostem času, ki ga ne uporablja za učenje, marveč za tekme s tovariši, ki se tako kakor on pripravljajo na „realnost“ vse bolj neposredno, kot smo se mi. Pa kaj bi primerjal našo čudno zasanjano, razdvojeno in razrvano mladost z delom in nedelom te mladine. Ustrežljivo mi je živahni deček pomagal, nosil iz bližnje restavracije pijačo „pop“ (naše pokalice), s katero sva si tečila žejo v tej prigrievici.

Odbila je peta ura. Iz pisarniške hišice v bližini so začeli odhajati uradniki. Povsod si opazil vračajoče se množice nameščencev, ki so jih čakali njihovi avtomobili. Debelušast gospod je povabil mlado, vitko gospodično v svoj avto, ki je brzo oddrdral po izrabljenem rdečem tlaku, po katerem je ropotal že marsikateri star voz iz zgodnjih časov še mladega Clevelanda.

Že se je spuščalo solnce v zaton. Hiše so se še bolj pordečile in pod nebo se je valil od večernega solnca obsevan bel in rjav dim. Za trenutek se mi je zazdelo, da se je vse mesto prelilo v eno samo veličastno telo, nalikujoče ogromnim orglam. Z vseh strani se je razleglo tuljenje tovarniških siren, toda škripanje železja ni ponehalo. Most je oživel. Prej še zredčene skupine avtomobilov so se strnile v eno samo dolgo črno prego, ki se je pomikala in ustavljala, pa se pognala v divji dir po napeti struni železnega loka. Med hropenjem lokomotiv je umiral dan.

Globine so postajale vse bolj samotno strahotne v vijoličastem somračju. Mesto pa je blestelo v poslednjem, po dimu zatemnelem soju. Potem pa je zamrla bronasta svetloba in vse kaotično prostorje je pregnila hladno modrikasta sivina. Na bližnji strehi od požara opustošenega poslopja papirnice je zamigljalo sto in sto barvnih luči, pritrjenih na železnem ogrodju, kakršna uporabljajo za velikanske svetlobne reklame. V daljavi je zažarel reflektor in jarko obsvetil ogromni lepak. Na vseh koncih so se začele vžigati vabeče in dražče reklamne luči — ognjeni kriki velikih podjetij: Steal Comp., Sohio Oil Comp., Old Gold, May Comp., Richman Brothers, Union Trust, Cleveland Trust, Firestone, White Motors Comp. in še in še, v nedogled brez konca in kraja. V vedno gostejšem, globoko modrem mraku so se te luči zlivale in ognjeno valovanje je drhtelo preko velemesta, ki se je slednjič vnelo v ognjenem morju žarečih valov. Veličasten je bil pogled na ta fantastični privid. Kot začarana sva oba strmela v venomer menjajočo se pravljico nato Morgano, od katere nisva mogla odtrgati pogledov. Od jezera je zavel mrzel veter. Odpravila sva se domov. Sredi mostu sva obstala. Samotni pešci ob kraju so zrli v globino, ki se je stapljala z nočjo. Mimo so drveli

bliski električnih žarometov z avtomobilov, ki so sikajoče brzeli v vse dele mesta. Delavci, milijonarji, reveži, bogatini, obupanci, razviharjenci, vsi, vsi so v brezkončnem veletoku žarečih vozil drveli v svoja domovja. Nenadoma je zagorelo tam spodaj iz globeli. Med neštetimi dimniki so švignili zublji žveplenorumenih plamenov, razraščajočih se v mogočen kres lijočega železa iz plavžev. Žareče niti so se zvijale med silnimi ogrodji črnih stavb, valujoče, kot kače sikajoče so se cedile iz goltajoče lave jeklarn. Žarenje tekočega železa je s pošastnim svitom obsevalo pošastne orgle dimnikov. Nad njimi v ozadju pa se je zazdelo, da donijo grozotne harmonije, v katerih izginja človek kakor kaplja. V tem peklenškem vretju si služijo kruh tisočeri naši izseljenci. Med njimi je gorel tudi naš človek, ki sem ga bil nekoč srečal na glavnem trgu. Bil je slepec. Spet vidim v duhu njegov blede obraz z globoko vdrtimi očmi, na katere ne dahne več živa solnčna luč. Te oči so kot poslednjo svetlobo gledale paleč žar lijočega železa. Paleč, pijoč je ta žar, ki se je vsrkal v žalostne oči slovenskega izseljenca. Srečal sem ga sredi pouličnega vrveža, na prsih je nosil ploščico z napisom „Blind“, v tresočih se rokah je držal kopo časnikov in čakal neznanih kupovalcev. To je slovenski izseljenec. Tako se je sklonilo in povescilo življenje nekoč mladega moža, ki je z visokimi upi prišel iskat zlato, pa je našel peklenški žar strupenega ognja. Morda se mu je odprl v notranjosti pogled, sanjski pogled na davni dom, na izgubljeni svet. O, grozna je bila ta odpoved! A človek je tu samo kaplja v morju. Venomer, noč za nočjo, sikajo zublji iz strašnih odprtih, podobnih ognjeniškimi žrelom. Čudna, zelenkasto žolta luč nama je barvala obraze. Ozrl sem se na svojega mladega spremljevalca, ki je ves iz sebe gledal v to ognjeno pokrajino s čuvstvi ponosa, da je otrok te zemlje. O, vem, on je zrastlel iz tukajšnjih tal, v nov svet, poln tesnobnega kovinskega zvenjenja se razvija mladenič, ki veruje v lepoto in zmago mladega življenja. Kaj mu mar za razsula in polome, saj ne pozna preteklosti tistih pokrajin, ki so v njih živeli njegovi predniki. Poleg njega pa jaz — tujec v tem železnem svetu. Bolj kot kedaj sem začutil v svoji krvi sok stare Evrope. Zazdel sem se onemogel, brez moči, umirajoč nasproti temu drzovitemu vzponu v vrtoglave višine pognane civilizacije. Ali že sem zagledal pred seboj stotera smrtna žrela, ki goltajo tisoče in tisoče življenj, in kakor da se me je polastil nagoni strah, sem v srcu zaklical po naših poljanah in travnikih, po naših gozdovih in hribih, kjer še ni umrla pesem, kjer še živi občutje, kjer še diha narod, ki še ni izpovedal svoje najgloblje resnice o življenju. Ta resnica pa, naša resnica je razodetje drugačne poti, je glasnik drugih rajev, kot jih pozna zapad. In silna

se je v meni dvignila nova vera v moč ljudstva onkraj oceana in zazdel sem se tako mlad in močan, da bi zavriskal in z vriskom preglasil rjojenje mrtvih sil okrog sebe.

Visoko nad menoj se je svetilo nebo, na gosto posejano z zvezdami, in vse hropenje in vrenje bleščečega se velemesta je tonilo v razprostrto neskončnost srebrne noči.

OSVETA

GEORGE MILBURN

I

George Milburn je eden najmlajših in najboljših pisateljev kratkih povesti v Ameriki.

Vsi smo bili zelo ponosni, ko se je šola ono jesen nanovo odprla, kajti stopali smo v šesti razred. Razredi pod šestim so bili v pritličju šolskega poslopja, a šesti je bil z drugimi višjimi razredi vred nad stopniščem. Dolgo časa nas je že obhajala radovednost, kako nam bo pri srcu, ko bomo po povratku s počitnic stopali po stopnicah, namestu da bi zavili v dvorano v pritličju. Kot petoletniki smo zavidali šestoletnike malone prav tako, kakor zavidajo osmošolci na visoki šoli novince.

Pa še drugi vzroki so bili, da smo tako hlepeli po šestem razredu. Prvi je bil ta, da smo sedaj lahko imeli črnilo v črnilnikih. Nekatere klopi v petem razredu so imele namestu črnilnikov samo okrogle izdoline, a one maloštevilne črnilnike, ki so bili v njih, smo imeli zamašene s prežvečenim papirjem. Rabili smo samo svinčnike. Toda v šestem razredu bomo, kakor smo vedeli, rabili črnilo. To bo nekaj novega.

Tudi novo učiteljico smo dobili ono leto z državne osnovne šole. Radovedni smo bili, kakšna bo, in tovariše, ki so bili tolikanj srečni, da so jo prvi videli, smo obsipali s skrbnim izpraševanjem. Že oni prvi dan je krožil po dvorišču glas, da je nova učiteljica prijetne zunanosti in ne tepe rada. To je bila dobra novica za marsikoga izmed nas. Saj je gospodična Spandrel, učiteljica v petem razredu, krepko vihtela palico. Dečki, ki so to vedeli, so zatrjevali, da tepe hujshe ko sam nadzornik, profesor Butler, ki je imel v svoji miznici dolgo gumijasto cev, in jo je potegnili iz nje vsakokrat, kadar je bil odpravljen kak dečko k njemu.

Nova učiteljica ono prvo jutro ni bila zunaj, da bi gledala, kako korakajo šolarske vrste v šolo. Sedela je za mizo, ko smo stopali v dvorano. Vsi smo si izbrali sedeže, ki smo si jih bili nekaj zaznamovali že

prejšnje leto. Sedeli smo s kar najbolj vzravnanimi hrbti in s prekrizanimi rokami, čili in snažni za prvi šolski dan in na vso moč srečni, da smo prišli v šesti razred. Nova učiteljica si je grizla spodnjo ustnico in nas od daleč pregledovala. Mi smo pa iz klopi bolščali vanjo. Bila je čedna, krepka ženska s topim rdečkastim nosom in s prekratko zgornjo ustnico, ki ji ni popolnoma zakrivala zob.

Ko nas je že nekaj časa gledala, je spregovorila: „Vidva, ki sedita v zadnji klopi, prinesita svoje knjige semkaj v prvo klop. Dobro poznam dečke, ki takoj prvi dan sédejo v zadnjo klop. Najrajši jih imam tukaj poleg sebe.“

Vsi smo se od srca zasmeli pri teh besedah, Loppy Crashaw in Gus Belcher sta pa vzela svoje obrabljene knjige in novo kupljeni tablice z zadnje klopi in sta počasi stopala z njimi proti ospredju dvorane.

Nova učiteljica je stopila k tabli in napisala nanjo z okroglastimi črkami: „*Meni je ime Miss Manchester.*“

Ko se je obrnila s hrbtom proti učencem, je Loppy Crashaw, ki je bil najporednejši v našem razredu, izpodnesel nogo Gusu Belcherju. To je povzročilo velik ropot, ker je Gus, velika neroda, spustil vse svoje knjige na tla, da smo se zopet vsi zakrohotali.

Miss Manchester se je naglo okrenila in udarila z ravnilom po mizi. Naš smeh se je polegel. Delj časa je tako strogo upirala pogled v nas, da je bilo videti, kakor da ji hočejo okrogle, porcelanastim kroglicam slične živomodre oči skočiti iz glave. Pozneje smo zvedeli, da je to ostro gledanje ena izmed njenih metod kaznovanja. Nikoli se nismo čutili užaljene zaradi tega. Saj je delalo njeno zunanost le še zabavnejšo, ko so ji oči tako bulile iz jamic. Toda kakor hitro smo doznali, da ima to pomen kazni in da jo odvrča od kakršnegakoli hujšega kaznovanja, smo si vselej prizadevali, kazati se kar najbolj osramočene in prizadete, če je bulila v nas.

Uprla je oči proti Gusu Belcherju in jih imela uprte na njem vse dotlej, da je nehal pobirati svoje knjige in je sédel v prvo klop. Ko je bilo zopet vse v redu, je dejala Miss Manchester: „Menda vam lahko takoj spočetka povem, da se mi ne zdi primerno pretepati učence. To pa ne pomeni, da se mi vobče nobena kazen ne zdi potrebna.“

Imam svoj način kaznovanja. Seveda veste vsi, česa v šoli ne smete počenjati. Semkaj spada: šepetanje, žvečenje gumija v šolski dvorani, pisanje opazk, prinašanje sladčic ali kakršnihkoli igrač, 'nik' ali 'volka' s seboj v šolo, metanje papirnih kroglic, razgovarjanje brez dovoljenja, raba grdih besed ali priimkov, kakor so n. pr. lažnivec, bedak in še

„Zakaj, saj nisem nič storil!“ se je ta ali oni pritoževal.

„Oh, torej nisi nič storil?“ je rekla. „No, dobro, zakaj pa nisi bil ti? Saj nisi prišel zato v šolo, da bi tukaj leno posedal, kaj?“ In kaznovala ga je še enkrat huje.

Edini tovariš v našem razredu, ki se je one prve mesece srečno izognil kazni, je bil Loppy Crashaw, a on je bil najbolj razposajen v našem razredu. Ko je bil še dete, je imel nekakšno bolezen, pa se mu ena noga ni docela razvila. Ker je imel spačeno nogo, smo ga klicali s spačenim imenom Loppy. Toda nekajkrat ne bi imeli mi drugi nič proti temu, če bi bili taki kot on. Saj je lahko počenjal, kar mu je bilo drago, ne da bi se mu bilo treba bati kazni. Učitelji mu niso nikoli skrivili lasu, ker je bil pohabljen.

Prej to leto, v petem razredu, je gospodična Spandrel šeškala vse svoje druge učence, toda nikoli se ni z bambusovko doteknila Loppyja. Ko smo bili v petem razredu, je neki dan obstreljeval Loppy Gusa Belcherja s kroglicami iz stanilola. Metal jih je vanj s trakom iz kavčuka in pikale so ga živo. Gus je prenašal, dokler je mogel. Potem je pa poskočil in krepko oplazil Loppyja s svojega sedeža. Gospodična Spandrel je priskočila in pograbila Gusa za ovratnik. Nič ni izpraševala. Potegnila je iz miznice bambusovko in toliko časa bila z njo Gusa, da se mu je prikazala kri izpod nogavic na nogah. „Ti velika, debela zver!“ je vpila. „Naučila te bom pretepati ubogega pohabljenčka!“

Nič nam ne bi koristilo, če bi po končanih učnih urah zgrabili Loppyja zunaj in ga nabili, kajti dečko nas je vedno ovajal in to je imelo za posledico, da smo dobili drugi dan, ko smo se vrnili v šolo, še hujše batine.

Bil je dovzeten za knjigo in to mu je dalo dovolj časa, da je izmišljal burke med poukom. Marsikdo od nas je trpel dolge ure, držeč iztegnjene prste v krogu krede zaradi malopridnosti, ki jih je uganjal Loppy. Če si je zadržal v peto svojega čevlja iglo ter tega ali onega z njo zbodel, je bil kaznovan oni, ki je zakričal od bolečine. Če se je spakoval in se je zaradi tega ta ali ona deklica zahihitala, je morala deklica ostati po pouku v šoli. Če je zalučil jabolčni olupek po dvorani, je dobil ukor oni, ki ga je olupek zadel in je zavrnil. Miss Manchester je takoj prvi dan odkazala Loppyju sedež spredaj, toda dečko je bil preveč spreten, da bi bila opazila pri njem kaj nerodnega.

To je bilo vzrok, da nam je bilo ostalim pogodu, čeprav je bilo že prepozno, da bi bili dobili zavoljo tega kakšno posebno zadoščenje, ko sem zvedel, da sta Loppy in Miss Manchester postala žrtev neke ne-

navadne osvete — nenavadne zato, ker nista vedela niti ona dva, ki ju je zadela, niti oni, ki jo je bil povzročil, da je z njo račun poravnal.

Nikoli nismo pozabili umazane burke, ki si jo je Loppy Crashaw privoščil z Rollandom Gentryjem.

Rolland je bil velik kmečki fant. Imel je pet ali šest let več od kateregakoli izmed nas. Ko je bil še majhen, so ga njegovi starši zadrževali doma, kjer je moral puliti bombaž, tako da je zaostal v šoli. Toda odločil se je, da si bo pridobil izobrazbo, pa je šel v šolo v mesto, ko je bil že skoraj deset let za svojimi sošolci. Učil se je tako dobro, da je vsako leto zdelal dva razreda. O božiču je prestopil iz petega razreda v šestega in Miss Manchester mu je zatrjevala, da bo lahko preskočil hkratu tudi sedmi razred, če se bo v šestem pošteno lotil učenja. Potem bi mogel drugo leto o božiču prestopiti na visoko šolo in bi bil malone vrstnik študentom njegovih let.

Rolland je kmalu zaslovel kot najbistroumnejši učenec v našem razredu. Vedno je rešil vse naloge iz računstva, dobil je po sto točk na mesec v izgovarjavi in je odgovarjal na vprašanja iz zemljepisja in filozofije, da smo ostali učenci kar zijali.

Toda Rolland je bil videti smešen, ko je sedel v svoji zadnji klopi, kajti prostor mu je bil pretesen, klop prenizka. Čeprav je bil višji od nas, smo ga vendarle smatrali za veliko cmero. Bolehal je na ledvicah, pa smo menili, da izvira to zgolj iz cmeravosti. Bil je bled in je imel modre žile, kodraste lase in dolge, nervozne prste. Prejšnjo pomlad je prejel v podeželski tekmi zlato kolajno za prvenstvo v pisanju in to je nosil na ovratniku suknje. Bil je tako nervozen, da ni mogel mirno sedeti, kadar je učiteljica zadala kako vprašanje. Divje je vihtel roko. Učiteljica ga često ni hotela poklicati, ker je vedela, da vedno prav odgovarja. Nikoli ni preklinjal, se boril ali „nikal“ za prevlado na dvorišču. Rolland je bil predober za to.

Loppy Crashaw je bil najbistroumnejši fant v šestem razredu, dokler ni oni božič prestopil Rolland iz petega v šesti razred. Loppy je bil prvi celó v pisanju. Njegove opazke so bile malone prav take kakor reki v spisovnici. Ko je pa prišel iz petega razreda k nam Rolland Gentry, ni preteklo dosti časa, pa je padel Loppy povsod na drugo mesto. Neprestano je dražil velikega kmečkega fanta. Vedel je, da je Rolland predober, da bi mu vrnil nemilo za nedrago, četudi je bil dovolj velik, da bi lahko nalomastil dva od nas.

Med nove metode gospodične Manchester je spadal tudi način, kako nas je spuščala na stran. Pri vratih je namreč imela obešen lesen loparček. Ta je imel na eni strani napis „notri“, a na drugi „zunaj“. Kadar je kdo

izmed nas dobil dovoljenje, da je šel ven, smo morali obrniti ono stran loparja, ki je imela napis „zunaj“, proti dvorani in tedaj ni smel nobeden več iz razreda, dokler se ni odsotni vrnil in obrnil proti nam napisa „notri“.

Miss Manchester je dejala, ko nam je pojasnjevala ta novi sistem: „Kakor mi je znano, ste imeli v nižjih razredih navado pomoliti kvišku dva prsta, kadar ste želeli iti ven. Toda v šestem razredu smo kajpada malo zrelejši in lahko rabimo drugo metodo. Če jih je več hkratu zunaj, nastane lahko nered in zmešnjava. Če potemtakem kaže lopar napis ‚zunaj‘, boste vsi vedeli, da je nekdo zunaj in morate čakati, dokler se ne vrne. Prosim vas torej, ne dvigajte več rok za dovoljenje, kajti samo eden sme vsakikrat iz učilnice.“

Neki dan, ko se je vprav pričela učna ura pred poldnevom, je kazal lopar stran z napisom „notri“, pa je Rolland Gentry zapustil svoje mesto in odšel proti durim. Loppy Crashaw se je ozrl nazaj in ga videl, ko je prihajal med klopmi. Skočil je s svojega mesta spredaj, obrnil lopar in odkrevsal ven.

Rolland je mirno odšel nazaj na svoje mesto. Miss Manchester je sedela za pisalno mizo in čitala, pa ni opazila, kaj se je pripetilo.

Loppy se je mudil in mudil. Rolland se je pričel na svojem mestu zvijati ter drsati naprej in nazaj. Naposled je dvignil roko in iztegnil dva prsta. Miss Manchester ga je pogledala izza svoje knjige, se namrdnila in odkimala. Rolland je povetil roko.

Čez nekaj minut jo je zopet dvignil in pričel dleskati s prsti. Miss Manchester se je zopet ozrla izza svoje knjige, zapičila ostro pogled vanj in rekla glasno: „Ne!“ Potem je znova uprla oči v svojo knjigo in čitala dalje.

Rolland se je silovito tresel. Nenadoma pa je povetil glavo na roke in pričelo se mu je kolcati. Miss Manchester je zaprla knjigo. Nato je šla proti ozadju dvorane in obstala poleg Rollandove klopi. Videla je, da je prišla prepozno. Na tleh je bila velika luža. Toda dejala je mehko: „Zdaj lahko greš iz sobe, če hočeš, Rolland.“

Rolland pa ni dvignil glave. Obraz je imel zakopan v prekrizanih rokah in je ihtel, kakor je bil velik.

Loppy Crashaw se je vrnil trenutek prej, nego je zvonec pozvonil poldne. Miss Manchester je zapičila oči vanj. „Kako dolgo si bil zunaj, mladec?“ je vprašala.

„Samo nekaj minut“, se je odrezal Loppy.

„No, predolgo si izostal, dajem ti dve piki.“

Ko je zvonec zazvonil poldne, je Miss Manchester velela: „Pozor!“ Toda Rolland ni dvignil glave.

„Okret!“ je velela Miss Manchester. Zasukali smo noge na tleh med klopmi, a Rolland se ni zganil.

„Stoj! Marš!“ je komandirala Miss Manchester in plosnila h koraku.

Ko smo se odhajajoč iz dvorane ozrli nazaj, smo videli, da Rolland slej ko prej tišči prikriti obraz zgrbljen k svoji klopi. Tedaj smo ga zadnjikrat videli v šoli.

III

Nekatere bolj dorasle deklice so imele navado, da so zadnjo učno uro pred poldnevom, preden je prišla učiteljica v šolsko sobo, hodile v šesti razred in se urile v plesu. Navijale so fonograf in budno pazile na Miss Manchester, ki je bila stroga baptistinja.

V šestem razredu je bilo nekaj dobro razvitih deklic, a dekleta se kajpada prej zanimajo za ples kakor fantje. Sukale so se naokoli z umišljenim plesalcem, se prerivale gor in dol med klopmi in po ospredju sobe in požvižgavale melodije. Mi smo jim nagajali, toda one so se le površno ozirale na nas in so plesale dalje. Saj niso vedele, kako prikrnjene so bile videti.

Neki dan v aprilu, nekaj minut preden je opoldne zadnjikrat pozvonilo, je stopil Loppy Crashaw k veliki deklici z imenom Ana Lance, ki je krilila z rokami naokoli, poskušajoč plesati. Prijel jo je okoli pasu, kakor da bi hotel iti z njo plesat. Ana pa je Loppyja krepko sunila, da se je opotekel nazaj in vzkliknil: „O, Ana ima pa steznik! Pravkar sem ga otipal! Ana ima steznik! Ana ima steznik!“

Tedaj je Miss Manchester stopila v dvorano. Zgrabila je Loppyja za ramena in ga pričela tresti. Loppy je bil tako presenečen, da ni vedel, kaj storiti. Bilo je prvič, da ga je učiteljica kaznovala. Bilo je prvič, da ga je zalotila. Dečko je zacmevkal.

„Ti malopridnež mali, ti!“ je zavpila učiteljica. „Naučila te bom, da ne smeš tako govoriti z dekleti. Pojdi zdaj sem pod mojo mizo in se ne prikaži, dokler ti ne bom dovolila.“

Pridržala je Loppyja pod svojo pisalno mizo do odmora.

Isto popoldne nas je nekatere zadržala Miss Manchester za kazen po pouku v šoli. Zasačila me je, ko sem žvečil gumi, pa sem moral dvestokrat napisati: „V šoli ne smem žvečiti gumija.“

Častni gospod Reynold, mlad mož, ki je nekaj časa pridigal baptistom, je često prihajal h gospodični Manchester, da ji je delal družčino, kadar nas je zadržala v šoli. Tudi ono popoldne je bil pri nji in sta se

tiho razgovarjala. Snažila je svojo pisalno mizo, spravljala v red zvezke za šolske naloge, izpraznjevala brus za svinčnike, čistila miznico in se medtem pomenkovala s pridigarjem.

Dokončal sem svojih dve sto stavkov in stopil proti njeni mizi, da bi jih ji izročil. Ko jih je Miss Manchester sprejela, sem rekel: „Ješ, toliko da mi ni roka omagala od tolikšnega pisanja.“

Častni gospod Reynold se je namrdnil in dejal: „Vsak učenec, ki bo izgovarjal po nemarnem Gospodovo ime, bo moral dvestokrat napisati tretjo božjo zapoved.“

Jaz nisem vedel, da pomeni „Ješ“ kaj napačnega (dotlej še nisem bil dognal, da je to skrajšani naziv za Jezusa), pa sem stal na mestu in poskušal stvar odgonetiti, kar je Miss Manchester dvignila miznico, široko, ploščato miznico, ki se je tako lepo prilegala vrhnji ploskvi, in jo je poveznila, da bi stresla prah iz nje.

Zdajci smo vsi trije hkratu nekaj videli: na dnu miznice je bila s kredo napisana opazka o gospodični Manchester. V stavku je bila neka beseda, ki je bila vzrok, da sta oba, pridigar in učiteljica, zardela. Napisan je bil z lepim rokopisom, malone s prav tako lepim kakor v spisovnici. Lopyy Crashaw je bil ono popoldne pod mizo in odkar je Rolland Gentry nehal hoditi v šolo, je bil Lopyy edini izmed dečkov, ki je znal delati tako ljubeznive začetnice.

Miss Manchester je naglo potisnila miznico nazaj in mi velela z obrazom, rdečim ko pesa: „Zdaj lahko greš!“

Drugo jutro, ko se je pričela šola, je Miss Manchester več minut nepremično upirala oči v Lopyyja. Potem je izpregovorila: „Dečko, tvoja malopridnost ti bo delala še velike sitnosti.“

„Kaj pa je?“ je vprašal Lopyy predrzno.

„Sam dobro veš, kaj je“, je odgovorila učiteljica in zardela.

Zadnji šolski teden, mesec dni pozneje, smo imeli ustno izkušnjo v izgovarjavi. Razdeljeni smo bili v skupine in smo stali ob obeh stenah. Ana Lance je stala zadnja v svoji vrsti in je bila blizu klopi Lopyyja Crashawa.

Ana Lance je dobro izgovorila vse besede, razen dveh ali treh na drugi strani, toda jecljala je, ker je čutila, da ji hlačke padajo. Naposled so ji padle okoli gležnjev. Miss Manchester se je baš okrenila, ker je bila zadala besedo drugi skupini. Ana je hitro brenila hlačke pod klop Lopyyja Crashawa. Lopyy je bil pravkar krivo izrekel neko besedo in je sédel na svoje mesto.

Skoraj vsi smo videli, kaj je storila Ana, in smo se pričeli hihitati. Miss Manchester je nehala zadajati besede in je prišla na to stran sobe.

Pogledala je na tla in zagledala bele ženske hlačke pod Loppyjevo klopjo.

„Kaj pa je to?“ je vprašala in jih s kapico čevlja potegnila na prostor med klopmi.

„Njene so“, je mirno odvrnil Loppy in pokazal s prstom proti Ani.

„Niso ne!“ je vzkliknila Ana. Pričela se je jokati. „Mučil me je z njimi. Samo zato jih je prinesel v šolo, da bi me mučil. Celo leto me je mučil s tem.“ Ana je divje ihtela.

„Lažnivka grda!“ je zrojil Loppy.

„Kakšno besedo si izustil?“ je zavpila Miss Manchester.

„Rekel sem, da je lažnivka“, je dejal Loppy odločno.

„Dečko, ali se spominjaš mojih besed, da ti bo tvoja malopridnost še delala zelo resne sitnosti? Tudi sama imam že skušnjo, kakšne so tvoje umazane burke. Nisem še pozabila one proste opazke, ki si jo napisal na dno moje miznice oni dan, ko sem te zapodila pod mizo.“

„Kakšno opazko?“

„Prav dobro veš, kakšno opazko.“

„Nikoli nisem ničesar napisal na dno vaše miznice.“

Miss Manchester je osupnila. „Oh, menda hočeš reči, da tudi jaz lažem“, je dejala sarkastično.

Loppy se je ozrl k tlom. „Lažete, če pravite, da sem jaz kaj pisal na dno vaše miznice“, je zamomljal tiho, toda dovolj glasno, da ga je mogel vsakdo slišati.

To je gospodično Manchester tako ujezilo, da ni mogla obdržati nog pri miru. „Slišala sem, kaj si rekel!“ je zavpila. „Slišala sem, kaj si rekel, poba! To je preveč, da bi mogel učitelj mirno prenesti. Poberi se zdaj ven in mi nareži nekaj šib. Za dečka, kakršen si ti, je samo ena kazen.“

Ono pomlad je zasadil Klub meščank sadike senčnatga drevja na obeh straneh cementiranega pločnika, držečega k šolskemu poslopju. Bili so lombardijski topoli. Senčnato drevje je bilo tamkaj zelo redko in tednik „Weekly Recorder“ je posvetil sajenju drevja velike članke. Ko se je Loppy vrnil, je imel polno naročje sadik lombardijskih topolov. Še zdaj so se jih držale zaznambe iz drevesnice.

Miss Manchester je zavpila: „Oh, kaj si storil! Ti paglavec grdi, mali, ti! Ali ne veš, da vsaka taka sadika senčnatga drevesa stane tri dolarje?“

Loppy je spustil butaro sadik ropotaje na tla. „Kaj morem za to, koliko stanejo?“ je odvrnil čemerno. „Ukazali ste mi iti po šibe in tu jih imate, ali ne?“

Miss Manchester je vzela v roko eno od sadik in zgrabila Loppyja. Pričela ga je udrihati po hrbtu. Dala mu je kake tri udarce, nato se ji je pa izpulil iz rok. Obstala sta in težko sopeč in tresoč se bulila drug v drugega.

„Nič nisem storil in nečem, da bi me topli, vi stara zmešana bedakinja!“ je kričal Loppy. „Vi pa vaše novopečene ideje. Ba! Menil sem, da niste prijateljica palice!“

„Saj tudi nisem, toda krepke, poštene batine so edino sredstvo za takega paglavca, kakor si ti“, je dejala Miss Manchester z napetim, visokim glasom. „Pojdi semkaj!“ Hlastnila je z roko proti Loppyju, toda on ji je spretno odskočil iz dosega. „Pojdi semkaj!“ je zavrisnila.

„Kakopa, počemu naj bi šel k vam, vi krivogleda, stara, kratkovidna bedakinja, vi! Ne dotikajte se me z roko!“ Loppy se je okrenil in odkrevsal proti durim.

„Če odideš iz šolske sobe, te bom vrgla!“ je zaklicala Miss Manchester za njim. „Če pojdeš skozi ta vrata ven, ti ni treba hoditi več nazaj.“

Loppy pa je stopal naprej proti izhodu in zaloputnil vrata za seboj.

Ko se je to godilo, smo ostali sedeli z odprtimi usti na svojih mestih. Miss Manchester je sedla za svojo pisalno mizo. Tresla se je tako, da ni mogla držati knjige v roki. Obrnila je oči proti nam.

„Mislim, da nobeden od vas ne utegne pasti lenobe,“ je izpregovorila, „kajti takoj po odmoru bomo imeli končno izkušnjo iz računstva.“

Nobeden od nas ni bil pripravljen za končno izkušnjo iz računstva, kajti obljubljen nam je bila šele za drugi, to je za zadnji šolski dan. Prestrašili smo se.

Ko smo se po poldanskem odmoru vrnili v šolo, je Miss Manchester že pisala naloge na tablo. Vsi smo se čutili iznemogle in oslabele, pričakujoč, kako bomo delali izkušnjo. Prvo vprašanje je bilo precej težko.

Vprav ko je učiteljica napisala že dve nalogi, so se nenadoma odprle duri in v šolsko sobo je stopila gospa Crashaw, zajetna ženska s črnimi lasmi. Loppy je stopal za njo.

„Ali ste vi topli tegale ubogega pohabljenčka, mojega otroka?“ je vprašala gospa Crashaw z glasnim, tresljivim glasom.

Miss Manchester se je prestrašila. „No, jaz —“ je odvrnila.

„Ali veste, kaj je storiti z vsako odraslo žensko, ki pretepa pohabljenega otroka?“ Gospa Crashaw je stopila naprej in potegnila iz butare v kotu palico. Pričela je udrihati učiteljico po nogah. Miss Manchester je začela vpiti in je pograbila gospo Crashaw za lase.

Nadzornik, profesor Butler, je slišal vpitje in je planil v učilnico, pompadorski suknjič zelenočrne barve je vihral za njim, naočniki so mu stali postrani.

„Tukaj, tukaj! Gospe! Gospe! Kaj pomeni to?“ Vrgel se je med gospodično Manchester in Loppyjevo mater.

Gospa Crashaw je bila s svojimi razpuščenimi lasmi videti kakor divjakinja. Palico je še držala v roki. „Pokazala bom še *vam*, kaj to pomeni“, je zavpila, se okrenila in pričela mahati po profesorju Butlerju. Miss Manchester jo je odkurila iz sobe, čim je bila prosta. Profesor Butler se je okrenil in jo takisto ubral ven. Gospa Crashaw je tekla za njim in udrihala s palico po njem.

Slišali smo, da so se vrata Butlerjeve pisarne na koncu veže zaprla. Nato smo slišali, kako je gospa Crashaw tolkla po njih in vpila, naj jo pustijo noter. Nihče se ni smejal. Vsakdo je sedel kar mogoče mirno. Loppy je sedel v svoji klopi in je imel zelo slovesen obraz. Kaj kmalu je gospa Crashaw prišla po veži nazaj in pomolela glavo skozi vrata. Velela je: „Pojdi z menoj, sin!“ Loppy je vstal, pobral svoje knjige in odšel iz sobe.

Pričeli smo metati kredo po sobi in glasno šepetati, dokler se ni profesor Butler vrnil v dvorano.

„Gospodična Manchester se ne počuti dobro,“ je dejal, „in ne bo mogla nadaljevati končne izkušnje iz računstva. Toda naprosila me je, naj vam povem, da pojedete prihodnje šolsko leto vsi v sedmi razred.“ Nadzornik se je zvonko zasmel. „Potemtakem vam to poletje ni treba več priti v šolo. Listine bomo po pošti poslali vašim staršem. Odidite mirno ven, da ne boste motili drugih razredov. Zbogom!“

IV

Bilo je pozno v maju in popoldan je bil topel. Bilo je okoli tretje ure. Ko smo prišli iz šolskega poslopja na žarko solnce, smo se čutili omotične. Celo kričali nismo, kajti bilo je konec šole. Preveč se je pripetilo ta dan. Bili smo omamljeni od vsega tega.

Gus Belcher je dejal: „Pojdimo se kopat k Edvardovim ribnikom.“

Nobeden od nas se še ni bil kopal ono leto in dva ali trije so menili, da je voda še premrzla. A ostali smo se rogali temu. Vse je bilo oni dan popolno. Vse se nam je dobro obneslo. Potemtakem nas je pet ali šest mahnilo proti Edvardovemu ribniku za napajanje živine.

Tačas smo še imeli na nogah čevlje in nogavice. Ko smo pa prišli kako miljo daleč iz mesta, smo sedli na tla in se sezuli. Stopajočim po cesti, so se nam pogrezali nežni prstje v topli prah.

Urezali smo jo preko pašnika in zagledali na bližnjem polju visokega fanta, ki je obdeloval bombaž. Ozrl se je proti nam, se naslonil na svojo motiko in vzkliknil: „Hej, vi tamkaj, tovariši!“

Odšli smo proti njemu k bodeči žični ograji in ko smo se ji približali, smo videli, da je fant Rolland Gentry. Dva meseca sta minila, odkar smo ga zadnjikrat videli, in zdaj ni bil več videti tako čemeran. Ko je privzdignil slamnik, smo opazili, da ima kodraste lase ostrižene vse do skalpa. Žvečil je velik kos tobaka. Toda še vedno je imel vrh delovnega površnika pripeto svojo zlato kolajno za prvenstvo v pisanju.

Približal se je ograji, kjer smo stali. „Hoj, Rolland“, smo vzkliknili: „Kje se pa mudiš ves čas?“

„Oh, jaz, svoj pripadajoč mi košček obdelujem. Tukajle je moj nasad bombaža. Zraven si pa po malem še žitno žganje kuham. Tu je mesto za pristnega kmečkega fanta.“ Govoril je glasno, kakor ga dotlej še nismo bili slišali. Nato je jel polagoma izcejati tobačno slino. Ker je postal dokaj žilav, smo se ga kar bali.

„Ali kaniš priti prihodnje leto nazaj v šolo, Rolland?“ ga je vprašal Gus Belcher.

„Jaz! Nak, nikoli več ne mislim priti nazaj v šolo“, je odvrnil. „Ne maram za one izšolane bedake, ki ondi poučujejo. Kaj pa je treba šolanja takemu človeku, kakršen sem jaz?“ Pričel se je pridušati in obkladati Miss Manchester z vsakovrstnimi priimki. Nikdar dosihmal nismo slišali, da bi Rolland tako govoril.

Hoteli smo mu povedati, kar se je ono popoldne pripetilo v šoli, toda preklinjal je tako krepko, da nas je prevzel strah. Iskali smo izhoda. „Povej nam, Rolland, kaj ti je rekla učiteljica oni dan — ej, uh — ono popoldne, ko smo vsi drugi odšli iz šole?“ sem ga vprašal mehko.

Rolland se je namrgodil. „Nič mi ni rekla, prekleta stara kljusa. Vedela je, da je bolje tako, kajti čvrsto sem bil odločen, da ji bom eno zabrusil. Mudila se je še nekaj časa v sobi, kakor da bi se hotela spraviti z menoj, nazadnje je pa odšla h kosilu in me pustila samega.“

Polagoma je žvečil tobak in postrani škilil v nas. Nobeden izmed nas se ni upal, da bi še kaj omenil njegovo sramoto.

„No,“ je izpregovoril premišljeno, „samo nekaj bi še rad dočakal. Zgolj to bi še rad videl, da bi ta ničvredna stara svinja opazila tisto opazko, ki sem jo s kredo napisal o nji na dno miznice. Povedal sem ji, kaj naj stori, prav ji je. To bo zijala, če jo bo kdaj zagledala.“

(Poslovenil Gr. Koritnik.)

IZ LIRIKE ČRNCEV

M I L E K L O P Č I Č

S silno vztrajnostjo in prepričevalno močjo se uveljavljajo črnici v ameriški literaturi s svojo liriko in prozo. V njihovih pesmih je močno hrepenenje po afriški domovini, v njih je mnogo mržnje do belih, ki pa se naglo umika želji, prošnji in zahtevi, da bi si postali bratje med seboj: Tudi mi smo Amerika! Njih zagrenjenost ni več obup črnca sredi belih, marveč obup človeka sredi tega sedanjega sveta.

To poudarja kritika zlasti ob letos izišli zbirki mladega črnkega pesnika *Sterlinga Browna* „Southern Road“, iz katere je vzeta pesem „Maumee Ruth“. *James Weldon Johnson* je iz starejše generacije. S svojim delom je pripravil pot novi črnski literaturi. Iz njegove lirike so znane posebno črnske pridige, zbral in izdal je več antologij črnkih narodnih in umetnih pesmi. *Langston Hughes*, rojen 1902. v Missouriju, je izdal prvo zbirko pesmi „The Weary Blues“ leta 1926. Vsekakor najmočnejši, posebno še v bluesih, napisanih po vzoru narodnih pesmi črncev. *Claude McKay* je po rodu z otoka Jamaika. Leta 1911. je dvajsetleten izdal prvo zbirko „Songs of Jamaica“, leta 1922. zbirko „Harlem Shadows“. Prepotoval je Evropo, se mudil delj časa v Sovjetski Rusiji in potem v Parizu. *Countee Cullen*, rojen 1903. v New Yorku, je izdal zbirke: „Color“, „Cooper Sun“, „The Ballad of the Brown Girl“.

Prevodi so prirejeni po nemških prepesnitvah. Ker ni bilo mogoče vseh primerjati z originali, jih je treba smatrati za proste prepesnitve.

STVARJENJE

Č R N S K A P R I D I G A

J A M E S W E L D O N J O H N S O N

In Bog je stopil v prostor,
ozrl se je naokrog in rekel:
„Dolgčas mi je,
ustvarim si svet.“

Kakor daleč pa je segel božji pogled,
vse je pokrivala temà,
črna bolj od sto polnoči
spodaj v cipresnih močvirjih.

Tedaj se je Bog nasmehnil,
pa je zasijala luč,

pa se je zbrala temà na to stran,
pa se je zbrala svetla luč na drugo stran —
in Bog je rekel: „Dobro je to.“

Potem je Bog segel in vzel luč v roké,
pa jo je zgnedel v Svojih rokah
ter naredil sonce;
in to žareče sonce je postavil v nebo.
Kar pa je preostalo luči od sonca,
jo je Bog zbral v bleščečo se oblo
ter jo vrgel v temó,
in razsvetlil je noč z mesecem in zvezdami.
In potem
je zagnal med temó in luč
svet.

In Bog je rekel: „Dobro je to.“

Potem je Bog sam stopil na svet —
pa je bilo sonce na Njegovi desnici,
pa je bil mesec na Njegovi levici,
pa so se zgrinjale zvezde krog Njegove glavé
in je bila zemlja pod njegovimi nogami.

In Bog je hodil in kamor je stopil,
so Njegove stopinje izdolble doline
in dvignile gôre.

Potem se je ustavil in gledal;
zemlja pa je bila vroča in pusta.
Zato je stopil Bog na rob sveta
in izpljunil sedem mórij.
Udaril se je po očeh, pa se je zabliskalo,
in je zaploskal z rokami, pa je zagrmelo,
pa so se vodé, hladilne vode nad zemljó
zlile na njo.

Tedaj je pognala zelena trava,
in so vzcetele drobne, rdeče cvetlice,
smreka je pokazala s svojim prstom v nebo,
in hrast je razprostrl svoje roke,

jezera so se stisnila v kotanje,
in reke so stekle k morju.
In spet se je Bog nasmehnil,
pa se je pokazala mavrica
ter se mu ovila krog ramen.

In Bog je dvignil r ke in zamahnil
nad morjem in zemlj 
ter je rekel: „Rodita! Rodita!“
In preden je Bog spustil rok ,
so ribe in ptice,
 ivali in ribe
plavale po rekah in morjih,
blodile po gozdovih in logih
ter delile zrak s peroti.
In Bog je rekel: „Dobro je to!“

Potem je Bog romal okrog,
in Bog si je ogledal vse,
kar je bil ustvaril.
Ogledal si je Svoje sonce,
in ogledal si je Svoj mesec,
in ogledal si je Svoje drobne zvezde;
in ogledal si je Svoj svet
in vse njegove žive stvari.
In Bog je rekel: „ e zmerom mi je dolgčas.“

Potem je sédel Bog
na obronek gor , kjer je lahko razmišljal;
ob globoki, široki reki je sédel.
Glav  je podprl z rokami,
in Bog je premišljal, premišljal,
dokler se ni domislil: „Ustvarim si človeka!“

In vzel je Bog glino iz struge
ter pokleknil na breg.
In tu je veliki Vsemogočni Bog,
ki je prižgal sonce ter ga postavil v nebo,
ki je zagnal zvezde v skrajni kotiček no i,
ki je izoblikoval zemeljsko kroglo s Svojo rok  —
ta veliki Bog

je zdaj kakor mati, ki se skloni nad svojim otrokom,
klêčal v prahu
ter obdeloval kos gline,
dokler je ni zgnetel v Svojo podobo.
Potem je dahnil vanjo dih življenja
in človek je postal živa duša.
Amen. Amen.

ČRNEC GOVORI ČRNKI

C O U N T E E C U L L E N

Glej, v moji roki tvoja je sedaj.
Žariš mi v luči sončnega sijaja.
Da sonce na zapadu nam zahaja?
Ne, v tvojih kodrih je ostal sijaj.

Predica nam, ljubezen je oba
zapredla v zvezo za življenje.
In vendar težko v naju je trpljenje:
tu naših krajev ni in ne neba.

O naših pokrajin škrlatni žar,
vetrov toplejših lepši paradiž,
dokler nas sèm zanesel ni vihar!

Stala sva vrh bregov kot zdaj stojiš,
vzel tvojo roko v svojo sem rokó —
in vse trpljenje nama je prešló.

TRUDNI DELAVEC

C L A U D E M C K A Y

Predrami se mi, duša, šepetaj.
Glej, sanje dahnil v mesto je večer.
Srce uporno, zdaj je blažen mir.
V vsemir razlil je mesec svoj sijaj.

Trudno telo, zdaj ni več zate dela,
in noč v svoj črni plašč te bo odela.

Polôži spat izmučene roké,
polôži spat izmučene nogé!

Ukradli so mi dan. Noči so moje!
Sen, pridi, vzemi me v naročje svoje.
A kaj kot vino raz nebo prši?

O zarja dneva! — Proč, da bom počival.
Ves truden sem, ubit in rad bi snival.
Joj, mesto se neusmiljeno budi.

NAŠA DEŽELA

L A N G S T O N H U G H E S

Morali bi imeti deželo samega sonca,
žarečega sonca,
vonjavih voda,
kjer mrak je človeku
žametna halja v rdečem in zlatem —
a ne to deželo, kjer živeti je mraz.

Morali bi imeti deželo dreves,
visokih in močnih dreves:
na njih papagaji, ščebetanci zgovorni,
svetlo sijoči kot sam božji dan —
a ne to deželo, kjer ptice so sive.

Morali bi imeti deželo polno veselja,
kjer s pesmijo družijo se vino,
z ljubeznijo smeh —
a ne to deželo, kjer radost je greh.

NOVO DEKLE V KABARETU

L A N G S T O N H U G H E S

Z očmi kakor morje,
z rumeno poltjó . . .
Če ni oče ji belec,
se čudim zelo.

Za žganje ne mara,
do likerja ji ni.
Nocoj sem jo vprašal:
„Odkod in kdo si?“

Pa je rekla: „Moj dragi,
odkod sem prišla
in kdo sem, ne vem,
niti kam bom zašla.“

Sirota zgubljena,
z rumeno poltjó . . .
Če ni oče ji lopov,
se čudim zelo.

V dvorani sedi
in kot dete ihti,
ihtu in vzdihuje
ter plesat hiti.

„Moj Bog,“ sem ji rekel,
„tako pač ne moreš živeti!
Tako pač za božjo voljo,
Baby, ne moreš živeti!“

MAUMEE RUTH

S T E R L I N G B R O W N

Pa jo pokopljimo,
pokopljimo globoko v zemljo.
Pa jo v grob spustimo,
kjer spala bo mirnó.

Pa jo v grob spustimo,
njo in njen črni sijaj.
In za božjo voljo nikar,
nikar ji ne želimo nazaj.

Maum Sal bo težko brez nje,
Maum Sal — le njej samó.
Le s kom poslej bo zmerjala?
Sal bo res menda hudó.

Nikogar drugega ni,
ki bi razumel do dna,
da njena življenjska pot
bila je kamnita in zlá.

Ne v mestu ne v bajtah nikjer
nikogar srce ne boli,
da v svoji najboljši obleki
Maumee Ruth pred nami leži.

Kako naj to zvedel bi on,
ki ta-le bilà mu je mati?
Nekje po beznicah se vlačí
in z opijem brati.

Kako sporočilo o tem
skoz harlemski¹ trušč bi prodrlo,
do njene mlade hčerke,
ki žganje jo je razžrlo?

Ne moreta se vrniti,
dovolj ji srce že teži.
Kar odmrnjajte ji brž
o Jordanu tiste laži,

potem pa jo v grob spustimo,
spustimo globoko v zemljo,
in zanjo pomolimo,
da spala bo mirnó.

¹ Harlem = newyorška črna četrt.

SINCLAIR LEWIS

LUDWIG LEWISOHN

Zavedam se težave, kritično oceniti dela Sinclaira Lewisa. Kritike, ki so jih v raznih časih obdelovali, so vodila, bodisi zavedno ali ne, v precejšnji meri osebna čuvstva, ki jih je povzročilo ameriško kulturno življenje. Njegova prva dela so sprejeli z brezprimernim odobravanjem, kajti vsi so bili veseli, ko so videli v njih na sijajen, zafrkljivo satiričen način prikazano, brez primesi globljih in resnejših potez to, kar je dražilo, ranilo in jih tudi vznemirjalo. Občinstvo je šlo za kritiki; velika manjšina je bila takoj pripravljena, smejati se s Sinclairom Lewisom vred spričo sirovih napak, praznega bahaštva in neumne kričavosti ameriškega življenja. Zategadelj je postal Lewis že rano nenavadno slaven. Nemara ni po „Stric Tomovi koči“ noben roman segel preko tako obsežnega polja narodnega življenja. Naslova obeh knjig, „Main Streeta“ in „Babbitta“, sta bila nemudoma sprejeta v ameriško govorico. Omalovaževati ta uspeh ali ga zamolčavati, kakor delajo danes v obilni meri zlasti emfatično ali profesionalno izobraženi ljudje, je posledica ali zlobe ali pa omejenosti. Najsi sta si knjigi *sub specie aeternitatis* taki ali taki. Toda le poskušajte ta ali oni koristni nemški idiom prevesti, samo poskušajte si ga *odmisliti* iz zgodovine ameriške civilizacije. To je očitvidno nemogoče. Omalovaževati brez nadaljnega Lewisa, kakor je zdaj v Ameriki moda, je torej docela nekritično.

Izza „Babbitta“ je napisal „Arrowsmitha“, ki je v marsikaterem oziru boljša, bogatejša in globlja knjiga kakor njena predhodnica. Potem je izšlo delo „Elmer Gantry“ in postalo je jasno, ne glede na robatejšo tehniko, da je pričel Lewis rabiti za drugi aspekt ameriškega življenja formulo, ki jo je izvajal iz lastne skušnje. Na nesrečo je za knjigo „Elmer Gantry“ izdal silno zabavno, toda očitvidno ponavljajoče se delo „The Man Who Knew Coolidge“ in nekritično zvarilo „Mantrap“, kakor da bi moral kotel Sinclaira Lewisa kar naprej vreti, ne glede na kakršnokoli žrtev njegove intelektualne in artistske integritete, pa šibko in nekako suhoparno delo „Dodsworth“, ki je, ustrežajoč predmetu, ki si ga je zadal, odkritosrčno ter niti plitko niti neelegantno. In nato je kot prvi izmed ameriških pisateljev prejel Nobelovo nagrado. Nekaj godrnjanju enakega se je oglasilo iz Amerike. Situacija je bila taka, da je bilo kaj lahko zmešati sodbo. Lewis sam, po javnih izjavah v časopisju, ne po govoricah slave, ki ga je bila doletela, ni užival ravno-dušno ali udobno. Tega ne bi omenjal, ako ne bi bilo, kar upam do-

kazati, v odločni zvezi tako s psihologijo umetnika v Ameriki kakor tudi z literarnimi stiki med Ameriko in Evropo v oni dobi.

Zares, zelo daleč smo od onih dni, ko je vprašal Sidney Smith: „Kdo pa čita ameriško knjigo?“ Za današnji kontinent, če ne za Anglijo, bi se moral glasiti odgovor: vsakdo. Prevodi del vseh pomembnejših sodobnih ameriških pisateljev krožijo v velikem številu v Nemčiji, Franciji, na Nizozemskem in v Skandinavskih deželah. Španski in celo italijanski založniki pričenjajo hoditi po tem zgledu. Toda te knjige Evropecji poredkoma čitajo in še bolj poredkoma kritizirajo kot dela umetnosti, nalikujejo evropskim stvaritvam kreativne imaginacije. Bolj pogosto jih smatrajo za dokaze, s katerimi ima evropsko mišljenje navado utrdjati svoj prazen čut superiornosti, hraneč se udobno z ameriškim kritiziranjem Amerike, ali ki jim služi za svarilo Evropi proti tej amerikizaciji, standardizaciji in mehanizaciji življenja, kar vse pripisuje izobraženi Evropec, bodisi po pravici ali po krivici, zgledu in vplivu Združenih držav. Čim bolj nepolemično je potemtakem kako ameriško delo, tem manj uspeha mu je — razen v nekih manjših krogih — pričakovati. Kajti Evropa smatra, bodisi zavedno ali nezavedno, Ameriko v celoti za mlado barbarko. Pričakovati od take neke zrele in nepristranske umetnosti, bi bila očitvidna glupost. Sodobnega ameriškega pisatelja cenijo torej v Evropi, morda je tudi kaka izjema, po razmerju njegove ekscentričnosti, ali bolje, po razmerju njegove protiameriške žile. V njegovih delih ne iščejo literarnih vrednot, temveč one posebne kvalitete, ki jo smatrajo za specifično ameriško in ki prispeva predsodkom in potemtakem utehi evropskega mišljenja. Četudi se to ali ono ameriško delo uveljavi s svojo čisto literarno močjo, menijo čitatelji in izdajatelji revij le, da je pripisovati to kakemu v knjigi izraženemu kriticizmu o Ameriki in potemtakem knjigi koristnemu podkrepljevanju evropskega samočislanja. S tega vidika je jasno, da je „Babbitt“ idealno ameriška knjiga. In z veliko gotovostjo bi mogli trditi, da je bil vprav „Babbitt“ ona knjiga, ki jo je švedska akademija ovenčala in nagradila. Kako bi pa mogli člani te akademije vedeti, da je Amerika tako naveličana kritičnega realizma, da je potemtakem padla v skušnjava, naveličati se tudi Sinclaira Lewisa, in to popolnoma po krivici, in da je duhovno življenje Amerike prešlo v drugo fazo — v fazo, ki jo označuje žeja po vrednotah, lepoti in idealizmu, to pa le s pogojem, da je nov in krepak, ter po delih, ki ne bi obravnavala minljivih oznak določene civilizacije v neki določeni dobi, temveč vekovečno življenje človeštva? Zategadelj so občutili v Ameriki podelitev Nobelove nagrade avtorju „Babbitta“ za nekakšen anahronizem.

Ta dejstva in upoštevanja nas dovedejo do skrajno resne in nenavadne tragedije ustvarjajočega umetnika v Ameriki — do njegove skorajšnje, če ne na srečo povsem splošne nesposobnosti, da bi se razvil, da bi zadel v sebi na nove skale, iz katerih bi mogli priteči živi studenci, do nekake njegove jasne petrifikacije na določeni stopnji. Dreiser se ni razvil preko dela „Sister Carrie“, Master ne preko „Spoon Rivera“, Hergersheimer ne preko „Linda Condon“, Lewis ne preko „Arrow-smitha“. Na pragu svoje srednje dobe so vsi ti nenavadno daroviti pisatelji, daroviti in krepki z vidika katerekoli sodobne literature, omrtveli. Liriki imajo po vsem videzu več sreče. Romanopisci se pa na žalost tako tesno držijo svojega prejšnjega dela, da je videti, kakor da je v njih nekaj kopitarskega. Doba hiti mimo njih in jih pušča tam, kjer so bili. Tako postanejo anahronistični, preden se postarajo; potemtakem njihova dela, čeprav so izborna, niso stopnje njihovega razvoja, temveč so njih stalno in končno merilo in imajo za posledico, da jih podcenjujejo že, ko so njih stvaritelji še v cvetu in moči let. A mlajša generacija s spremenjenim okusom in idealom jih v svojem odporu do njih še bolj ovira in jim zmanjšuje pomen. Ne smete me krivo razumeti, da se nemara strinjam z onimi sterilnimi mladini raznih let, ki posedajo po pariških in florentinskih kavarnah in se medtem, ko sami nič ne ustvarjajo, širokoustijo, da v Ameriki ne more procvitati umetnost. Res je narobe. Ameriški umetnik je v marsikaterem oziru najsrečnejši na svetu. Saj ga podpira čitajoča publika s precejšnjo obilico in prožnostjo kulture, ki mu pomaga, da lahko prenaša nespametno grdenje vsesplošne kritike. On ima najboljšo priložnost, da preživlja z zaslužkom od svojega zdravega in brezkompromisnega dela sebe in svojo družino — kar je pač največja korist, ki jo bo komaj največji idiot poskušal prezirati. Njegovi viri inspiracije so univerzalni. Kljub temu se pa nekako v svoji srednji dobi ustavi; zvršil je; samega sebe posnema. Kaj bi bil André Gide, da je neprestano ponavljal svoje delo „Symphonie Pastorale“ in da ni napredoval do nenavadnega poskusa ustvaritve „Les Faux Monnaieurs“ in se ni nato obrnil h krepkemu klasicizmu v delu „L'École des Femmes“, ali Bernard Shaw, da je nadaljeval brez nehanja svoje delo „Widowers Houses“ in ni postal neustrašljiv vizionarec Metuzalema ali pa strasten zgodovinar Device Orleanske, ali pa Thomas Mann, če bi bil dalje pisal svoje realistične romane, bodisi tako dobre, kakor je bil roman „Buddenbrooks“, in nam ne bi bil dal v „Zauberbergu“ „Božanske komedije“ in da ni šel od tega dela naprej, kar je pravkar storil, ko nam je ustvaril nanovo stari orient in pričel iskati prvotnih izvorov naše duhovne kulture? Kaj bi bil tudi Arthur Schnitzler, da je pisal večne

variacije svoje „Liebelel“ in da ni ustvaril svojega filozofskega romana „Der Weg ins Freie“ ali pa široke epske drame „Der junge Medardus“? Brez koristi je trditi, da so ti evropski pisatelji darovitejši od svojih ameriških kolegov. Zgled za zgledom bi mogli navesti, da se je marsikak drug evropski umetnik, ki očitno ni bil tako darovit kakor Sinclair Lewis, kljub temu razvijal, stremel naprej, se menjal z menjajočimi se leti, se razlistaval in zorel. Ne kanim se kazati sposobnega, da bi mogel kakorkoli že pojasniti to tragično dejstvo kreativnega življenja v Ameriki. Nedvomno je pa koristno, da omenim in ugotovim ono, kar je marsikdo moral sam čutiti in domnevati. Na vsak način nam bo to pomagalo, da si pojasnimo slučaj Sinclaira Lewisa. V svojem štiridesetem letu je izdal svojega „Arrowsmitha“ — knjigo, ki je v svojih mejah in presojana po svojih lastnih intencijah odlična v visoki meri. S to metodo in v tej smeri ni mogoče nobenega napredovanja. V tem načinu ustvarjanja se Lewis ne bi mogel prekositi, kakor je Thomas Mann prekosil svoje delo „Buddenbrooks“. Velika in značilna razlika je v tem, da se Thomasu Mannu niti sanjalo ni, da bo to poskušal; vedel je, voden od globokega umetniškega nagona, vedel je natanko, da rabim to krepko vsakdanjo frazo, koliko je ura. Njegovo uho je poslušalo od prvega početka godbo večnosti, nesposobno prisluškovati hrupu dneva... In Sinclair Lewis je napisal dela: „Elmer Gantry“ in „The Man Who Knew Coolidge“ in „Mantrap“ in „Dodsworth“. To je obžalovanja vredno zanj in tragično za ameriško literaturo. Ni čuda, da sta knjigi „Babbitt“ in „Arrowsmith“ danes do absurdnosti slabo cenjeni, česar gotovo ne bi bilo, da sta določeni stopnji razvoja velikega stvarjajočega življenja, da sta mojstrovini avtorjevega prvega sloga in slika njegovih zgodnjih let, da sta sijajen, raznolik in ostroumen uvod globljemu, zrelejšemu in univerzalnejšemu delu. Ni čuda, da je njegov resni sloves zatonil; ni čuda, da je marsikdo izmed njegovih najpreudarnejših in najobčutljivejših rojakov občutil nagrajenje Lewisa z Nobelovo nagrado leta 1931. kot anahronizem in napako.

Človek pa, ki ga ne vodi posebna kritična klima, bodisi zgodnjih ali poznih let, lahko mirne duše ohrani ravnovesje in ceni najboljša Lewissova dela zgolj po njihovi vrednosti, ki je velika, v točnem soglasju s svojim vplivom, ki je bil velik in blagodejen. „Ne zahtevajte od ljudi več, nego morejo dati“, pravi neka stara redovnica v neki krasni kitajski črtici Somerseta Maughama in podaja s tem žalostno in odločno načelo vsake praktične kritike, bodisi ljudi ali pa knjig. Ne zahtevajte od Sinclaira Lewisa poznanja lepote ali pa bodisi veličja ali ostre analize strasti ali kakršnegakoli gledanja večnosti ali pa kakega bogatejšega ideala,

nego je intelektualna integriteta znanstvenega mehanika, ki je ustvaril religijo z natančnostjo, kakršne ni nikjer. Ne iščite nič magičnega v zasnovi njegovih del ali sploh kaj takega, kar diši po poeziji bodisi v opazovanju ali čutenju. Toda da je v hiši umetnosti mnogo bivališč, dokazuje dejstvo, da bi kaj takega ne smeli iskati niti pri Molièreu in da bi marsikaj od tega zaman iskali celo pri Dickensu. Teh dvoje imen nisem izbral kar slučajno. Molière in Dickens imata to skupno obeležje, da človeške lastnosti slikata, da delata brez notranjosti, da posplošujeta posameznosti ne toliko z intenzivnostjo, kolikor z raztegovanjem; rajši simbolizirata z inkluzivnostjo, kakor da bi razčlenkovala bistvo. Na ta način nam dajeta Jourdaina in Tartuffea, Micawbera in Pecksniffa. Ta metoda portretiranja je danes izgubila precej svojega slovesa, deloma seveda zaradi primerjanja z žlahtnejšimi in više stoječimi metodami, predvsem pa, žal, zaradi vpliva gojiteljev notranjega samogovora ter drugih, ki nadomeščajo plastično silo s praznim dlakocepstvom. Saj ni le slučajno, da so buržujski *gentilhommei* in Tartuffei in Micawber in Pecksniff postali pregovorske osebe ter da pravimo „Tartuffe“ in „Micawber“ in „pecksniffski“ prav tako, kakor govorimo „babbittstvo“ ali „pravi pravcati Babbitt“. Te inkluzivne in prečloveške groteske so plod slikarjev človeških lastnosti, ki navadno niso kreativni duhovi najgloblje in najbogatejše vrste. Toda vzrok, da proizvajajo v svojem najmočnejšem momentu take krepke in trajne efekte, tiči v tem, ker človeške lastnosti simbolizirajo moralni ustroj, a moralni ustroj izhaja od mešanja družbe z dušo samo. In zategadelj zavzemajo ti dokaj suhoparni slikarji tipov in karikatur, od La Bruyèrea do Sinclaira Lewisa, ki nam morejo nuditi tako malo strasti ali čutne lepote, a prav nič poslednje modrosti, med moralnimi zgodovinarji človeštva visoko mesto.

Oglejmo si Sinclaira Lewisa, kakor si je treba ogledati vsakega pisatelja, od njegove najboljše strani. Pustimo na strani „Main Street“, čeprav je ta knjiga postala malone popularna, to pa iz tega vzroka, ker ni Lewis navzlic marsikaki svoji odličnosti postavil zadostne razdalje med seboj in svetom iluzije, ki ga slika, in se preveč identificira s slabotnim in površnim stremljenjem Carola Kennikotta. In poglejmo delo „Elmer Gantry“, kakor gledamo one sirove, močne Molièreove farse, ki jih cenimo zato, ker vidimo v njih roko, katera je napisala „Tartuffea“ in „Le Misanthropea“. Obrnimo rajši svojo pozornost na „Babbitta“ in „Arrowsmitha“. V luči tega, kar smo povedali, bomo kajpada takoj videli, da ni bil še noben očitek tako nesmiseln, kakor je nesmiselno, Lewisu brezpogojno očitati realizem. Noben tak človek še ni živel, kakršen je George F. Babbitt of Zenith in noben tak, kakršen je

veličastni dr. Almus Pickerbaugh in njegovih osem Healthetteov. Te osebe spadajo tja, kjer sta zakonca Micawber in njuna dvojčka, kjer sta Kenwiga in njuna Morleena, kjer sta Crumelsa in njun otrok Fenomen. Noben bahač ali rotarijanec še ni govoril tako, kakor je slovesno govoril George F. Babbitt pred ministrstvom nepremičnin v mestu Zenith. Pa je vendar govor, ki bi ga vsak bahač ali rotarijanec nemara govoril v necenzuriranih sanjah. To je bistvo rotarijanstva, trikrat prečiščenega z vizijo ironičnega duha. To je rotarijanstvo, ki je ustvarjeno, večno in popolno, v naše razveseljevanje in v smeh zanamcev. Noben zdravniški nadzornik še ni razposlal takega sijajnega povabila, kakršno je naslovil dr. Pickerbaugh na svoje „bratske može in žene“, kakor tudi ni še določil „Three Cigars a Day Week“ ali pa ustvaril „Mačke Can“ ali „Doktorja Dog Weeka“. Vse to kakor tudi Frickove pesmi in vsi sestanki in banketi v knjigi „Babbitt“, zlasti pa zbiranje gojencev Državne univerze, delovanje Cliffa Clawsona v „Arrowsmithu“ ter dveh naprednih zdravnikov dvojne pesti z njunim zavodom Bindledorf Tonsillectomy — vse to je obratna plat površnega realizma; to je plod satirične imaginacije najvišje vrste. Pa je le resnično, od sile resnično, mnogo resničnejše od kakršnekoli realnosti. To je umetnost, in sicer v svojih ozkih mejah in na svojem nivoju za čuda bogata, raznolika in krepka umetnost.

To pa še ni vse. Lewis pripada globlji in tragičnejši dobi nego njegovi slavnejši predniki; ta doba dela zanj in po njem ter mu nudi svoje globlje implikacije. Potemtakem mu je bilo dodeljeno, da nam ni podal zgolj zunanje podobe Zenitha z vsem njegovim hrupom, dirindajem in sijajem, temveč da nam je prikazal globoko pod tem zakopani slabotni molk, duhovno stagnacijo, temo in zmešnjavo. Babbitt je simbol in tudi simbol svojega mesta. Življenje mu je minilo brez smotra, snov je potrošil brez oblike, delavnost brez hrepenenja. Z izgubljenim veseljem pravi naposled svojemu sinu: „Nikoli nisem prav za prav storil niti ene stvari, ki sem jo v svojem življenju kanil storiti.“ Mehanična civilizacija in sistem morale, ki se z njo volja ne more dlje identificirati — te sile se zdaj gibljejo naprej na svoj lastni pogon. Vpletene so v gospodarsko strukturo ter grozijo drugače mislečemu človeku z izgonom in gladom. Potemtakem poteka tako življenje v senci strahu, ki ga obdaja. Babbitt je kljub vsej svoji veselosti in bahavosti plah tvor. Boji se svojih trgovskih družabnikov, prijateljev, političnih predstaviteljev, svoje žene. V strahu je za svojo trgovino, ki mu nudi blaginjo brez bogastva, za svojo hišo, ki mu daje red brez tolažbe, za ljubezen svojcev, ki ga sicer varuje osamelosti, ali mu ne ogreva duše. Nikoli ne stori, kar bi želel storiti; nič takega nima, kar bi v resnici želel imeti. Njegovega

prijatelja Paula Rieslinga, ki ni simbol in tip, temveč človeško bitje, uniči ta konflikt. Strah pahne naposled Babbitta z njegovega plahega blodenja k proslavljanju stvari, ki so baš zanj. To je zgodba in parabola, moralna zgodovina in njena interpretacija, danes nič manj primerna in bogata kakor tedaj, ko je bila napisana.

V „Arrowsmithu“ je ta civilizacija naslikana v bolj površni in svobodnejši obliki. Opazka, da je „Babbitt“ zelo strogo pisana knjiga, dvigajoča se s te osnove enega edinega dneva v življenju Babbitta in njegovega mesta k ostri spirali fabule in pomena. Zgradba je malone preveč geometrična in od XXXI. poglavja dalje je vršič spirale tudi skrhan od preobilnega gradiva. Arrowsmith je pa bolj tekoč, manj apologetičen in bolj pripovedljiv. Ima več raznolikosti v prizorih in je bogatejši z osebjem kakor njegov predhodnik. Ima mnogo več ritma in pristnega življenjskega glasu. Je manj izlikan in zgoščen ter kreativnejši od prvega. Razen tega se v tem delu srečuje civilizacija z idealom — zelo plemenito in primerno upodobljenim v dr. Gottliebu, ki je zopet prej tip nego velika osebnost, toda nad vse primeren za svojo funkcijo v okviru romana. Ta ideal, čigar specifična vsebina je morda kaj sporna, je vzvišen in potreben tako gledé oblike kakor namena, ker je ideal nekompromisne intelektualne integritete. Izbor tega ideala, v čigar nasprotje je naslikana ameriška ohlapnost in kričavost, omejenost in konfuznost, je — *mutatis mutandis* — prav oni ideal, ki ga je prikazal Molière v svojem delu „Le Misanthrope“. To je najvišji ideal, do katerega se more ta tip, ki so mu poslednje duhovne vrednote nedostopne, povzpeti. Kot dramatik in romanopisec, ki opisuje človeške lastnosti, želi imeti odkritosrčne, poštene in inteligentne ljudi. O ljubezni in aspiraciji ne ve nič. Dvakrat je dobil Lewis svetlikanje višjega obzorja, tako v umetnosti kakor v idealu: prvič v značaju Paula Rieslinga v „Babbittu“, drugič v osebnosti Leore v „Arrowsmithu“. Toda videti je, da se ni zavedal te bistvene, ne slučajne razlike med tema dvema in vsemi drugimi svojimi značaji. Nemara je reakcija proti njemu le del širšega gibanja ameriške civilizacije, nekakega obupa nad suhoparnostjo življenja, ki je tako velika, da noben, še tako sijajen opis, ne najde več dovolj resnega načina, tako hudega gladu po vrednotah, po katerih naj bi živeli, da je integriteta laboratorijskega znanstvenika videti zgolj kot ideal iz slame in otrobov... Kolikor gre reakcija proti Lewisu iz takih vzrokov, je za svoj dan in za svoje leto upravičena. Kljub temu pa ostane resnica in bo ob svojem času priznana, da je prispeval ameriški literaturi dve deli, dva romana človeških lastnosti, ki ga odločno in za vselej priključujeta mojstrom te vrste.

(Prevedel Griša Koritnik.)

AMERIČAN V SVOJI STARI DOMOVINI

LOUIS ADAMIČ

Louis Adamič je napisal ta članek za objavo v Združenih državah, za ameriške čitatelje. Tu je preveden le z malenkostnimi spremembami. Avtor ni imel namena, da bi se točno držal čiste resnice, temveč, da bi napisal svoje *bistveno* resnične vtise. Ponekod rad pretirava; drugod podcenjuje. S tem početjem ima namen, ugodno vplivati na ameriške čitatelje. Med drugim mu je namen tudi to, da bi med izobraženimi Američani zbudil zanimanje za Slovenijo, s čimer jih upa privabiti semkaj kot posetnike in turiste. Ime Kranjsko uporablja zato, ker ima beseda *Carniola* v angleščini bogat, romantičen zvok.

Minulo pomlad, ko sem dobil Guggenheimovo ustanovo za enoletno znanstveno potovanje v Evropo, mi je bilo tri in trideset let in sem bival v Ameriki že devetnajst let. S štirinajstimi leti sem se bil — kot kmečki sin z malenkostno formalno „mestno izobrazbo“ — preselil v Ameriko s Kranjskega, tedaj majhne avstrijske dežele, danes pa še manjšega dela Dravske banovine v novi jugoslovanski državi; kajti po svetovni vojni je precejšen kos dežele zasedla Italija.

V teh devetnajstih letih sem postal Američan; v resnici sem pogosto menil, da sem bolj ameriški nego večina znanih mi ameriških državljanov po rojstvu. Neprestano sem se skoraj fanatično zanimal za potek ameriškega življenja — za ideje in sile, delujoče v ameriškem nacionalnem razvoju, za gibanja, težnje in osebnosti, za tehniški napredek, za socialne, gospodarske in politične probleme, sploh za vso strahovito in viharno dramo Novega sveta.

Za dogodke in zadeve izven Amerike sem se zanimal le mimogrede, samo toliko, kolikor so bili v zvezi ali so vplivali na Združene države. Govoril, pisal in čital sem zgolj angleško. Šestnajst let nisem bil dejansko v bližjem stiku z rojaki-izseljenci svoje narodnosti. Tri leta sem bil vojak v ameriški armadi. Po svetovni vojni sem prepotoval dobro polovico Združenih držav in sem bil na Havajih, Filipinih, v srednji in južni Ameriki. Zadnja leta sem postal ameriški pisatelj in opisujem ameriške zadeve za ameriške čitatelje. Naposled sem se oženil z Američanko.

Svoji ženi Stelli sem povedal o svoji otroški in zgodnji deški dobi samo nekaj glavnih dejstev in to malo, kar sem ji pripovedoval o svojih starših, rojstni vasi in hiši, se ji je zdelo „kakor povest“. Toliko da mi je verjela. Nji sem bil vedno Američan od glave do pete.

In zdaj naj bi se okoristila s finančno ugodnostjo prejete Guggenheimove ustanove ter odpotovala v Evropo.

Neki dan zgodaj v aprilu je dejala Stella: „Obiskala bova kajpada tvoje ljudi na Kranjskem.“ Po vsem videzu je menila, da je obisk mojih ljudi na Kranjskem nekaj samo po sebi umljivega.

„Oh, seveda“, sem odvrnil... „Seveda“, sem ponovil neslišno sam pri sebi. Nato sem dodal glasno: „Samo na kratek obisk pojdeva, kajpada — nemara za kako popoldne.“

Opomnila je: „Tako sem si mislila kaj takega, ko si mi pripovedoval, da imaš svojce tam — v Karnijoli (to ime mi zelo prijetno zveni) — in zdaj sem radovedna, kaj je z njimi — kakšni so ti ljudje.“

„Tudi jaz sem radoveden“, sem rekel, dasi prav za prav menda nisem bil; vsaj v globljem, bistvenem smislu ne.

Kljub temu sem pisal svoji rodbini v stari domovini, da jo bržkone v nedeljo popoldne, dne petnajstega maja, s svojo ženo, ki je Američanka in ne govori slovenski, obiščem. Prihod ladje, ki sva se namenila odpluti z njo, je bil napovedan na štirinajstega v Trstu, in preračunal sem, da nama bo prvo opravilo poset doma, na kar si bova takoj poiskala bivališče kje na planinah v Italiji, Švici ali Avstriji — kjerkoli že v Evropi — in bom začel pisati svojo novo knjigo o ameriških zadevah.

Tri tedne pozneje sem dejal sredi Atlantskega oceana Stelli: „Ta obisk v domovini me malce skrbi.“

„Opazila sem, da te nekaj vznemirja“, je rekla. „Čemu pač?“

„No,“ sem ji pričel pojasnjevati, „dolgo je že od tedaj, ko sem odšel iz domovine, čeprav se mi nekako zdi, da je bilo šele predvčerajšnjim. Zelo mlad sem bil tedaj in zdi se mi, da sem se odtehmaj precej — bistveno — spremenil. Vse moje čustveno in umsko življenje je danes nekako zakoreninjeno v Ameriki. Ves pripadam Ameriki. Moja stara domovina je, rekel bi, milijon milj od mene, kakor da bi bila na nekem drugem planetu. In v tej moji stari domovini je moja rodbina.“

Seveda se spominjam svojih staršev, kakršni so bili pred mojim odhodom z doma, toda zdaj mi je postal ta spomin dokaj moten zaradi misli, ki se mi vsak hip vsiljujejo v dušo, da so se namreč v teh devetnajstih letih, ki so bila drastična, viharina doba za vsakogar v Evropi, tudi oni spremenili — se ne samo postarali, temveč se bržčas spremenili tudi v svojem značaju. To še bolj povečava razdaljo med menoj in njimi.

Na Kranjskem imam štiri brate in pet sester. Sedem od teh jih je bilo na svetu že pred devetnajstimi leti. Dva sta se rodila pozneje. O

teh dveh seveda ne vem prav ničesar, razen da jima je ime Jože in Anica in da jima je sedemnajst, oziroma petnajst let. Drugih se spominjam samo nejasno, kakršni so bili l. 1913. Jaz sem bil po letih prvi od njih (trije otroci pred menoj so umrli). Druga sestra po letih, Tončka, je imela tedaj trinajst let. Prvi brat za mano, Stan, je imel deset let. Najmlajšemu bratu, Francetu, je bilo nekaj čez eno leto. Zdaj šteje blizu ena in dvajset let. Tončka jih ima dva in trideset, je omožena in ima dva otroka. Stánu je devet in dvajset let. Druga sestra, Mimi, je imela ob mojem odhodu štiri leta. Zdaj ji je tri in dvajset let, je usmiljenka in ji je ime Manuela. Zakaj je postala redovnica, mi ni znano. Potem so še brat Ante, pa sestri Pavla in Poldka — zame zgolj imena. In zdaj jih grem obiskat, kar se mi zdi nekako edino primerno.“

„To bo bržkone zelo zanimivo“, je opomnila Stella.

„Bržkone bo zelo nerodno“, sem menil jaz. „Zadnjih petnajst let so bili moji stiki z domom izredno rahli. V onih dveh letih, odkar se je Amerika pridružila vojni, nisem mogel pisati svojcem, ker sem služil v ameriški armadi, a oni so bili v Avstriji. Dve, tri leta po vojni so bile moje razmere take, da mi ni kazalo pisati nikomur; potemtakem nisem pisal. Zadnjih osem ali devet let sem redno pisal domov vsakih šest mesecev enkrat — kako razglednico ali dopisnico s sporočilom, da sem zdrav in da upam, da so tudi oni. Več nisem mogel pisati. Prvič: nisem jim mogel pričeti pripovedovati o Ameriki in o sebi tako, kakor sem čutil, kakšen čudovit in strašen del zemlje da je Amerika, kako me je očarala in prevzela. Lahko bi kaj napačno razumeli; nekaj, kar bi jih moglo kakorkoli že vznemirjati; in tedaj bi jim moral pojasnjevati in tako dalje; pisanju potemtakem ne bi bilo konca — čemu neki? In na vse zadnje ne bi prav za prav nič ali pa prav malo vedeli o Ameriki ali meni. Saj mora človek živeti v Združenih državah leta in leta, da jo šele prične spoznavati. Razen tega bi bržkone hotel tudi ta ali oni mojih bratov in sester priti semkaj, če bi jih preveč zainteresiral za Ameriko — tega pa nisem želel. Imel sem dovolj lastnih neprilik. In bržkone se jim je prav tako dobro godilo tamkaj, kakor bi se jim godilo v Ameriki. Še nekaj: zadnja leta se lahko samo o najbolj vsakdanjih stvareh izražam v svoji materinščini. O zamotanejših rečeh, kakor n. pr. o svojem življenju v Ameriki, ne bi mogel pisati v slovenščini.“

Doma, kajpada, niso mogli razumeti, kaj je z menoj, da jim tako malo pišem; in v svoji kmečki potrpežljivosti in v svojem kmečkem ponosu (ki, če se prav spominjam, ne pada na kolena niti pred člani lastne družine) me tudi oni niso prosili kakšnih pojasnil in njihova

pisma meni so bila malone prav tako kratka kakor moja njim. Odgovarjali so mi navadno — bodisi mati ali pa kateri bratov ali sester —, da so takisto zdravi, hvala Bogu. Ob tej ali drugi posebni priliki so mi sporočili kakšno novico, n. pr. da se je Tončka omožila ali da ima otroka, da je moral Stan ali Ante odriniti k vojakom, da je Mimi postala redovnica — zgolj suha dejstva, nič več.

Potemtakem ne vem, kaj bom našel doma. Niti pojma nimam, kako se jim godi v gospodarskem pogledu. Ko sem odpotoval v Ameriko, je bil moj oče premožen kmet v vasi. Danes je pa, če je kaj verjeti ameriškem časopisju, vsa Evropa v gospodarski stiski, pa ne vem, kako je z mojimi ljudmi. Potem moraš imeti na umu tudi to, da prihajam iz Amerike, in o človeku, ki se vrača iz Amerike, pričakujejo ljudje, da bo prinesel s seboj poln lonc denarja in bo pomagal onim, ki so ostali doma — jaz imam pa samo to Guggenheimovo ustanovo, ki bo komaj zadoščala, da se bova leto dni vzdržala v Evropi.“

Stella je bila optimistična. „Nemara pa ne bo tako hudo, kakor se bojiš. Morda so tvoji ljudje prav tako v skrbeh zate — kaj da je Amerika napravila s teboj, kakšno dekle si si vzel za ženo — kakor skrbi tebe, kako je z njimi in kaj je teh devetnajst let storilo z njimi.“

„Prav lahko mogoče“, sem pripomnil. Čutil sem se malo boljšega, toda ne dosti in ne za dolgo časa.

*

Naš parnik se je ustavil po nekaj urah v Lizaboni, Gibraltar, Kanah, Napolju in Palermu. Razen v Kanah, so nas, kadar smo stopili na kopno, povsod nadlegovali razcapani pobalini s kričanjem: „Dajte! Dajte!“ in nam na vse mogoče načine kazali, da so lačni in bi radi jedli. Na cestah (zlasti v Lizaboni) so pristopale k nama ženske z otroki v naročju (prsi so jim bile usehle) in kazale, da so jim dojenčki gladni. Po večini so bile nedvomno beračice po poklicu, oblečene in izurjene za svoj beraški posel, toda celó kot take so delale slab vtis na človeka.

„V Jugoslaviji bo bržkone še huje“, sem rekel.

Proti jutru trinajstega maja smo zapluli vzdolž obale jugoslovanske Dalmacije z njenimi otočki in svetlimi mesteci, ležečimi po vrsti na obrežju, in polagoma sem se pričel čutiti boljšega. Sam ne vem, zakaj. Nemara zato, ker so bili grički na obali tako zelo podobni južnokaliifornijskim brdom od San Pedra do San Diega, kjer sem bival več let zapovrstjo. Morda pa tudi zato, ker je bilo Jadransko morje mnogo bolj sinje in ljubko od Sredozemskega.

Toda celó v takem razpoloženju sem bil kaj malo pripravljen za Dubrovnik ali Raguso, kakor ga imenujejo Italijani. Ko smo se mu bližali, je bil z ladje videti nenaraven. „Kakor pozornica, opremljena za igro“, je pripomnila Stella. In neki drugi Američan, ki je slonel poleg nje na ograji, je dejal: „Človek bi pričakoval, da se bo vsak trenutek prikazal izza ozadja trop igralcev in zapel ono: ‚Iz vesele smo vasi‘ . . .“

Parnik se je za tri ure ustavil in odšli smo na suho. Tukaj nas niso nadlegovali berači. Nekaj mladih fantov na izkrcevališču je bilo malone prav tako razcapanih, kakor so bili dečki v Palermu, toda niti sledu lakote ali bolehavosti ni bilo opaziti na njih. Usta so jim bila pretegnjena malone do ušes. Zobje so jim bili beli in močni. V obraz so bili zagoreli. Kodri razmršenih temnih las so jim viseli na modre oči.

Stella je ponudila nekomu teh razcapancev nekaj drobiža. On jo je začudeno pogledal. „Zašto?“ je vprašal. Pojasnil sem fantu v hrvaščini (ki sem jo na svoje začudenje pričel mahoma s prav majhno težavo lomiti), da mu hoče moja žena podariti nekaj drobiža. Dečku se je namrgodil obraz. Dejal je: „Hvala lijepa! Ne prosim miloščine!“ Nato so se mu pa, kakor da se je iznenada nečesa domislil, mlade od solnca zagorele poteze razjasnile. „Če želita biti z gospo prijazna in dobra do mene,“ je zajeceljal, „mi izvolite dati kako ameriško svaljčico, če jo imate.“

Dobil je lepo število svaljčic, na kar so se mu usta in oči — ves obraz — raztegnila v smeh, ki ga ne morem opisati. „Hvala lijepa!“ je vzkliknil in jo popihal. Več drugih dečkov je z njim vred zakričalo in jo ubralo za njim.

„Ponosen paglavec!“ je dejala Stella veselo.

Čutil sem se velikega. „Moje ljudstvo!“ sem dejal samemu sebi. „Ne prosim miloščine!“ Toliko da jo nisem ubral za bosopetnikom ter ga objel. „Moje ljudstvo!“ sem rekel glasno.

Stella se je zasmejala. Oba sva se smejala.

Stopala sva po starodavnih, solčnih in senčnih ulicah mesta, ki mu zgodovina sega nazaj v predkrščansko rimsko dobo. Več ulic ni bilo prav nič ulicam podobnih, temveč so bila le nekaka vijugasta stopnišča, držeča od glavnih ulic ob obrežni strani strmo navzgor. Med ljudmi, ki sva jih videla, je bilo po vsem videzu nekaj tujcev-posetnikov ali turistov iz Avstrije, Češkoslovaške, Nemčije, Francije in Anglije — toda pretežno so bili dalmatinski rojaki vseh mogočih življenjskih let, v pisanih, doma tkanih nošah, pa srbsko-mohamedanski delavci iz bližnje Bosne in Hercegovine s srbijanskimi navzgor zapognjenimi sandalami, kratkimi turškimi hlačami, jopiči in fesi. V neki ulici sva videla na eni

strani dve zagrnjeni mohamedanki, na drugi pa dve katoliški redovnici. Na čistih pragih so sedele matere, doječe svoje malčke. Povsod po ulicah so mrgolele gruče naraščaja.

„Kakšni obrazi!“ je venomer vzklikala Stella. „Kako so videti polni solnca, zdravja in ljubkosti. Celó nelepi otroci so krasni, tako so zdravi in zagoreli.“

V nasprotju z Lizabono, Napoljem in Palermom se nama ni v Dubrovniku nihče vsiljeval s prodajanjem. Vodniki se nama niso ponujali. Nihče nama ni prodajal erotičnih fotografij. V majhnih bazarjih, v katerih je bila očividno kaj borna kupčija, se moški in ženski uslužbenci po vsem videzu niso brigali, ali se bo mimoidoči ustavil in kupil kako domačo vezenino, draguljarski izdelek, lončevino ali ne. Pomenkovali so se in se smejali drug drugemu ali pa sedeli tiho na toplem solncu.

Ko sva odhajala po stopničasti ulici nazaj proti izkrcevališču, sva srečala vitko, visoko dalmatinsko mladenko sijajnega telesnega ustroja, s temnimi lasmi in modrimi očmi, oblečeno v prijetno pisano mešanico jugoslovanskih noš. Na glavi se ji je zibala velika košara, polna perila za kakega stanovalca vile ali stanovanjskega hotela nad Starim mestom. Košara je bila videti del dekleta. Počasi je stopala in se zibala v bokih. Roke so ji bile krepke in gole. Eno roko je držala podvito v boku. V drugi je nosila šop „zlate kiše“. Upočasila je korake, da naju bi pogledala; očividno jo je zanimala Stellina ameriška obleka.

„Dobar dan!“ sem jo pozdravil.

„Dobar dan!“ je odvrnila, se nasmejala — zopet s smehom, ki ga z besedo ni mogoče primerno opisati — in se ustavila. „Ste li naši — naše narodnosti?“

„Jaz sem po rodu Slovenec“, sem dejal. „Moja žena je pa Američanka. Iz Amerike prihajava.“

„Tako!“ je željno nadaljevala mladenka. „Tudi moj stric je v Ameriki. Ribič je v Lousiani, kjer se veletok Mississippi izliva v morje.“ Medtem se je ves čas smejala.

„Zalo dekcle“, je opomnila Stella. „Bujnega telesa.“

Prevedel sem: „Moja žena pravi, da ste zala in ‚ljubkega‘ telesa“, kajti za ženin angleški izraz „swell“ nisem vedel nobene primerne hrvaške besede.

Dekletov smeh se je razširil in poglobil, zardela je v obraz in tilnik. „Hvala lijepa!“ je dejala. „Prosim, recite svoji ameriški ženi, da je ona zala.“

Povedal sem Stelli, kar je reklo dekle. Nato ji je podala mladenka iz šopa, ki ga je nosila, več steblik zlatega dežja in je brez besede odšla po stopnicah.

„To je lepota po mojem okusu“, je dejala Stella, gledajoč za mladenko. „Tako preprosta, odkritosrčna kretnja.“

Pri tej priči sem dobil občutek, da bo v Jugoslaviji vse v redu; da bo nemara tudi moj obisk doma bolj vesel kakor namenjen od usode.

*

Petnajst ur pozneje — v soboto popoldne — je ladja pristala v Trstu.

Preden sva odšla s Stello s parnika, je prišel na krov slovenski gospod, ki sta ga bila sama vljudnost in kavalirstvo. Priklonil se je, mi podal roko, se ponovno priklonil in poljubil Stelli roko. Nato mi je pričel pojasnjevati s kar najbolj točnimi, formalnimi, a vendarle ne nelepimi besedami, da je osebni predstavitelj *bana* — upravitelja Dravske banovine (ki obsega Slovenijo) in da je njegova posebna dolžnost, sprejeti me službeno v moji stari domovini in paziti, da mi na italijansko-jugoslovanski meji jugoslovanski cariniki ne bodo premetavali perila ali nama prizadevali kakšnih drugih preglavic, in sploh gledati, kolikor bo v njegovi moči, da nama bo prebivanje v *banovini* kar najudobnejše in najveselejše. Ponudil se nama je za desno roko — in se zopet poklonil. Nato se je še enkrat priklonil in dejal, da si Slovenija — prav za prav vsa Jugoslavija — šteje v čast in je prevesela, da sem prišel domov.

Vse to sem poskušal smatrati za suho vnanjost in sem se zahvalil gospodu v svoji zmedenosti po slovensko, kar najbolje sem mogel, odkar že šestnajst let nisem govoril slovenski. Nato sem povedal Stelli, kaj vse to pomeni.

Z razširjenimi očmi je dejala čez nekaj časa: „Toda čemu? Ker si pisatelj?“

„Menda že“, sem pritrdil.

„Dečko je odšel po širnem svetu in se srečno vrnil domov!“

Oba sva se zasmejala in Slovenec, ki ni razumel angleško, se je vljudno pridružil najinemu smehu. Seveda mu nisem pojasnil, čemu nama je to smešno. Tudi mu na primer nisem povedal, da sta moji dve knjigi, ki sem ju bil izdal v Združenih državah, doživeli žalostno in nezadostno prodajo, dasi so ju hvalili kritiki in izdajatelji revij širom vse zemlje; da sem v Ameriki nič — eden izmed mladih pisunov, živečih v večnem strahu, da odklonjeni ne zdrčijo v pozabo; da v Ameriki prav za prav nobenemu pisatelju ne cveto rožice; da je za ameriško mišljenje malone neumljivo, da bi vlada službeno izkazovala čast pisateljem.

Gospod je potegnil iz svoje aktovke šop slovenskih in drugih jugoslovanskih časnikov iz nedavnega časa. V njih so bili dolgi članki o mojem „razširjenem slovesu“ in „velikih uspehih“ v Ameriki in so navajali prevedene citate iz ugodnih ocen mojih knjig. V vseh časnikih so bili napisi skoraj eni in isti. Nekateri izmed njih so imeli zaključno opombo, ki se je končala: „Našemu odličnemu rojaku in posetniku: DOBRODOŠEL DOMA!“

„Kakor vidite, gospod,“ je dejal banov predstavitelj, „je vsa dežela pokonci. Časnikarji v Ljubljani želijo interviewa z vami, toda ker si nedvomno želite, da se po potovanju najprej odpočijete in obiščete svoje, sem jih svaril, da naj vas ne motijo, recimo, do ponedeljka ali do prvih dni drugega tedna, ko in če jih boste hoteli sprejeti.“

„Oh, prav lepa vam hvala!“ Interviewa z menoj! O čem? Vse svoje žive dni nisem nikoli dajal interviewa.

Sprva nisem mogel razumeti, čemu je v vsej javnosti zašumelo ob mojem prihodu. Spomnil sem se, da sem bil poslal nekaj izvodov svojih knjig svojim staršem, toda oni gotovo niso vprizorili tega hrupa. Tudi sem se spomnil, da so moji ljudje kdaj pa kdaj priložili svojim pismom kak majhen izrezek iz ljubljanskih listov, toda to ni moglo biti izvor vseh teh ceremonij. Tedaj mi je slučajno prišlo na misel, da mi je, preden smo odpluli, nekdo telefoniral, češ, da je ameriški dopisnik več dnevnikov v Jugoslaviji in da je čital v newyorških časopisih o mojem prejetju Guggenheimove ustanove in nameravanem izletu v Evropo, kjer bom, kakor upa, obiskal tudi Jugoslavijo — kajneda? Pritrdil sem, da bo tako. Pa s katerim parnikom da kanim odpluti — in še nekaj drugih takih vprašanj, ki sem mu nanja odgovoril. Nato je dejal, da je zasledoval „moje življenje v Ameriki leta in leta“ in da želi sedaj, ko odhajam domov, napisati „kaj kratkega“ o meni. In to „nekaj kratkega“ so bili ti dolgi članki v tucatu časopisov, izhajajočih v treh ali štirih različnih jugoslovanskih mestih.

Toda pravi vzrok in pomen vsega tega, kar se me pa le malo tiče, sem zvedel mnogo kesneje.

π

Kratka vožnja od Trsta do Ljubljane mi je bilo veselo doživetje, zlasti ko smo prešli preko italijanske meje in sem bil naposled v svoji stari domovini.

Bilo je krasno popoldne sredi pomladi in večina mojih zlih slutenj iz preteklega tedna se je razblinila. Kranjska dežela se po vsem videzu ni niti malo spremenila. Pred menoj je bila prav ona reka Sava s

svojimi pritoki kakor nekdam; isti gosto zarasli gozdnati griči in planine s sneženimi vrhovi; ista polja in travniki; iste vasi in iste cerkvice s sirovimi freskami svetnikov, naslikanimi od kmečkih umetnikov zunaj na zidovju; in isto ljudstvo, ki na isti stari način — počasi, potrpežljivo in (za moje ameriške oči) zaradi svojega napol primitivnega orodja in priprave nekam nezadostno obdeluje isto plodovito črno grudo. Svetovna vojna (dasi se je vršilo več najhujših bitk v doslišni daljavi kranjske dežele) ter drastična prelevitev Avstrije v Jugoslavijo l. 1918. — vsi ti dogodki niso bistveno vplivali na njeno zunanost, njeno izbrano in zdravo lepoto, spričo katere me je venomer žgečkalo v grlu in je Stella kar naprej vzklikala: „Ta dolina kakor vzorec!“ ali pa: „Kako idilično!“

Res, toliko da nisem pričel slepo poveličevati svoje stare domovine, toda s tem ne nameravam trditi, da so predeli kranjske dežele sami po sebi, z vsem preobiljem ljubkih dolin, jezer, rek, brd, gozdov in planin lepši od pokrajin, ki sem jih videl drugod po svetu. Znani so mi kraji v Združenih državah, ki so mnogo veličastnejši, toda hiše in mesta v Ameriki — novi deželi — često kvarijo naravno lepoto. Če pa ne hiše in mesta, tedaj pa oglasi ter kupi pločevinastih škotel in razmetane strojne šare zunaj hiš. Na Kranjskem pa preprosta kmečka arhitektura malih vasi nekako še povečuje lepoto podeželja. Hiše in vas *spadajo vkup*. Videti je, kakor da so hiše zrasle iz tal. Prav tjakaj spadajo, kjer so, tako v estetskem kakor v gospodarskem pogledu. Premnogo jih stoji še prav tam, kjer so stale pred pet, šest, sedem sto leti. Lepo se skladajo z gozdovi, polji, jezери. Te hiše so vzor dežele kot celote; njena osnovna in simpatična oznaka.

Isto velja za ljudstvo. Za kmete, ki gonijo vole po blatnih potih; za ženske, mlade in stare, v njihovih pisanih delovnih oblekah, ki plevejo in okopavajo njive, se često ustavljajo pri delu in se smejejo ter nas z rokami pozdravljajo v vlaku; za dekleta ob potokih, s podpasanimi krili, ki perejo težko doma tkano platno in ga oplakujejo ob velike, gladke skale; za drvarje, ki plavijo pravkar posekana debela po reki; za bosonoge, krepke otroke, igrajoče se pred hišami — vsi ti se mi zdijo neločljivi, večni, pomembni, vrojen del pokrajine, vzorne lepote in globoke harmonije kranjske dežele.

Stella je dejala: „Po mojem mnenju pesimistični pesnik Jeffers ne bi mogel pisati svojih pesnitev o zlobi in nepotrebnosti človeštva, o „minljivi bolezní“, ki kvari sicer zdrav in krasen svet, če bi bil živel tukaj.“

Hvaležen sem ji bil za te besede. Vesel sem bil, da sem zopet na Kranjskem. Lepote te dežele sem bil seveda še bolj vesel zaradi tega,

ker mi je domovina. Kar zakričati sem hotel v pozdrav kmetom na polju vzdolž železniške proge.

Pa še neki drugi vtis sem dobil že na vlaku. Kranjska dežela se mi je zdela tako tako majhna. Spomnil sem se na primer, da so v moji deški dobi smatrali vožnjo iz Ljubljane v Trst za dolgo potovanje. Za vsakogar, ki je to pot napravil, je bil to življenjski dogodek. S Stello sva se pa vozila od Trsta do Ljubljane samo nekaj ur s počasnim vlakom, ki ga, kakor za šalo, imenujejo ekspres, in sva smatrala to pot seveda za kratko. Vlak se je vsakih par minut ustavil ob vaseh in malih mestih, ki sem se jih takoj vsaj po imenu spominjal. Ker so se mi vtisnile v dušo daljave v Združenih državah in desetisočmiljske razdalje, raztezajoče se za menoj preko ameriške celine in dveh velikih morij, so se mi razdalje na Kranjskem zdele komaj za deseti del takšnih, za kakršne sem jih imel pred devetnajstimi leti. Kranjska dežela se mi je skrčila od nekdanje avstrijske pokrajine komaj na nekoliko večji kos sveta, kot je kako veleposestvo na zapadu ali pa kak nacionalni park v Ameriki.

Ko smo proti večeru dospeli v Ljubljano, ki sem jo nekoč smatral za veliko mesto, je zdaj — s svojimi 70.000 prebivalci — takisto napravila name vtis majhnega, zelo majhnega kraja, saj sem imel za seboj New York, Los Angeles, Kansas City, Chicago.

Nekaj me je sililo, naj bi se odpeljal iz Ljubljane naravnost v svojo rojstno vas, ne daleč od tega mesta, toda, ker sem bil pisal svojcem, da me ne bo pred nedeljo popoldne, sva se odpravila z banovim zastopnikom v hotel prenočevat.

Po večerji je šla Stella spat, toda jaz nisem mogel tega storiti.

Odšel sem ven in sem se sprehajal do preko polnoči po motno razsvetljenih, tihih, skoraj zapuščenih ulicah in sem — na svoje veliko zadovoljstvo — sprevidel, da se nalik otalemu delu kranjske dežele tudi Ljubljana ni bistveno spremenila; v resnici, komajda celó na zunanje. Svetovna vojna in prehod iz Avstrije v Jugoslavijo se je nista doteknila. Stari rimski zid se mi je zdel nekoliko bolj okrušen, nego je bil po mojem spominu nekoč, in sredi mesta so gradili dvanajstnadstropen nebotičnik. Tudi mostovi preko Ljubljanice so tam kakor nekoč; vedno isti je stoletni grad s trdnjavskim obzidjem, ki ga zdaj ponoči razsvetljujejo; isti je pol tisoč let stari magistrat, samo da stoji danes pred njim nov kip pokojnega srbskega kralja Petra. Iste stare cerkve in spomeniki pisateljev, jezikoslovcev, komponistov, govornikov in pesnikov; iste stare trgovine z nekdanjimi napisi nad vrati. Spomnil sem se, da sem tukaj kupoval papir in svinčnike, ko sem v zgodnjih desetih letih hodil v gimnazijo.

In tukaj sem kupoval žemljice in jabolka za predpoldansko južino; tu sem kupil kdaj pa kdaj kos kolača ali malo bonbonov; tu v tej stoletni knjigarni knjige; in sèm je moja mati hodila vsakih štirinajst dni kupovat blago in drobnarijo („bržkone hodi še danes“, sem rekel sam pri sebi). In tukajle je bila šola, ki sem jo posečal; tu je hiša, kjer sem dve leti stanoval; in tu gledališče, kjer sem videl prvič na pozornici Shakespearejevo dramo. Vse se mi je v duhu vrnilo in Ljubljana je zopet postala pomemben, vitalen del mojega življenja . . . Tu so cestni pometaji, stari možanci z dolgimi brezovimi metlami, ki kakor nekoč pometajo ponoči ceste. Pred menoj je prižigalec svetilk s svojim vitkim drogom, ki zdaj — nekako o polnoči — ugasuje nekatere svetilke. Tu sem se malone zaletel v majhnega črnega človeka — dimnikarja! Tu žarijo zastrta okna stare kavarne. Vstopil sem in naročil kavo, samo zato, da bi se prepričal, ali sedijo pri mizah isti tipi kakor nekoč pred devetnajstimi leti in čitajo časnike, igrajo šah, se pomenkujejo in razgovarjajo in kramljajo potihoma, da ne bi motili onih, ki čitajo ali igrajo šah. Tu je sama stalnost.

Vrnil sem se v hotel utrujen, notranje razburjen in globoko zadovoljen. Utrujen, kakor sem bil, nisem zaspal, dasi se je že svitalo. Nekaka napetost, ne neprijetna, ki se je nisem mogel znebiti, mi je kar naprej navdajala telo in dušo z novimi vtisi, nanovo prebujenimi spomini, mislimi na jutri . . . Kakšna bo moja mati? To mi je bilo nepričakovano silno važno. Ko sem odšel z doma, je bila še na solnčni strani srednje življenjske dobe; zdaj je že v zadnjih petdesetih letih; rodila je trinajst otrok, jih deset odgojila in vse svoje življenje delala trdo brez počitka . . . Pa oče? Osem križev je že šlo preko njega . . . Naša hiša? Nad šest sto let je stara, toda bržkone se ni prav nič spremenila, odkar je nisem videl, razen da ima nemara novo streho . . .

Ko sva prišla drugo jutro s Stello iz sobe, zva zagledala sredi sicer zapuščene hotelske veže dva visoka fanta. Na prvi hip naju nista opazila. Eden od njiju se je nestrpno prestopal sem ter tja. Drugi je strastno kadil svaljčico.

„To morata biti tvoja brata!“ je zašepetala Stella. Obstala sva na stopnišču. „Strašno sta ti podobna,“ je dodala; „le da sta lepa — moj Bog, kako sta lepa!“

Tedaj sta naju tudi fanta zagledala. Spoznala sta naju in široka, bronasta obraza sta se jima razširila v smeh, da so se jima videli beli zobje. Planila sta proti meni in jaz sem pohitel proti njima, in ob vznožju stopnic smo trčili drug v drugega. Segajoč si v roko, smo se vsi trije hkratu pričeli smejati. Nato se je še Stella pridružila našemu

smehu. Več minut nismo izpregovorili, temveč smo se zgolj smejali od veselja.

Bila sta moja brata France in Jože, gimnazijca; toda nista na stanovanju in hrani, kakor nekoč jaz, v Ljubljani, temveč se vsak dan vozita v šolo z vlakom. V bistvu pa sta pod to svojo tenko skorjo mestne uglajenosti le dva mlada kmeta; krepka, zdrava, prekipevajoča od življenja, z dvema velikima rokama. Ko sem ju gledal, sem imel čudnosrečen občutek. Zdelo se mi je, kakor da bi gledal v čarobno zrcalo in bi se videl mahoma dvanajst ali šestnajst let mlajšega. S Stello nisva mogla odvrniti oči od njiju. Govorila sta malo nemško in francosko in Stella se je mogla nekaj malega pomeniti z njima. Toda sprva sta komaj mogla govoriti, ker sta bila od razburjenosti vsa iz sebe.

Polagoma sta mi pojasnila, da ju je mati poslala z zgodnjim jutranjim vlakom v Ljubljano, da bi me v mestu poiskala in me s prvim popoldanskim vlakom za gotovo privedla domov.

France je dejal: „Vsa vas — res, vsa dolina — je pokonci kakor še nikoli ne. Že cele tedne ne govori nihče v vseh sedemnajstih selih našega okraja nič drugega kakor o tvojem prihodu domov in tudi v druge okraje je že prodrla ta govorica. V naši dolini krožijo zdaj mestni časopisi v stokrat večjem številu. Vsakdo čita o tebi. Vsakdo bi te rad videl. Dekleta in žene bi rade vedele, kakšno dekle si vzel za ženo. Ti si prvi iz naše doline, ki si se poročil z Američanko. To je cela senzacija... Doma, v naši hiši so seveda vsi iz sebe. Nobeden od nas že ves teden ni pošteno prespal noči. Mati, Pavla in Poldka — ki spijo vse v isti sobi — toliko da so zatisnile oči zadnje tri ali štiri noči, kajti venomer se pomenkujejo in ugibajo. Preteklo noč so se dogovarjale, da bodo dale pobiti najmlajšega telička, v počastitev vrnitve izgubljenega sinu, toda teliček, nesrečno živinče, ima šele dva tedna in še ni posebno ‚rejen‘ — zato so sklenile teden ali dva počakati, da se nekoliko bolj približa predpisani svetopisemski teži.“

Več minut smo se smejali. Vse dotlej nisem mogel prevesti Stelli Francetovih besed.

Polagoma sem sprevidel, da sem v teh devetnajstih letih svojega bivanja v Ameriki pomenil več za svojece, ki so ostali v stari domovini, kakor so oni pomenili zame. V razvihranosti svojega življenja v Ameriki sem malone izgubil ves čut zanje in sploh za vso staro domovino. Svojem sem bil pa po drugi strani zmerom neustrašljiv Marco Polo, ki se je kot štirinajstletnik drznil oditi v širni svet. In zdaj sem po dolgih letih prišel domov! In po poročilih v časopisju sem v širnem svetu postal velik

človek. Postal sem „slaven“ in sem vrhu tega proslavil tudi njihovo dotehmal nepoznano, mikroskopično kranjsko deželo!

Ko smo se popoldne vozili z vlakom proti domu, sva se s Stello o tem razgovarjala.

„Strašno zabavno!“ je dejala ona.

„Tako iznenada“, sem dodal jaz, „sem postal velika žaba v majhni luži!“

*

Na podeželski železniški postajici sosednje vasi, ki se mi je pa zdela še desetkrat manjša, nego sem se je spominjal, je stala gruča ljudi — kmetov, žensk, mladeničev, deklet, otrok, ki so bili vsi v najlepši prazni obleki, nekateri moški brez sukenj, nekatera dekleta v pokrajinski narodni noši.

„Moj Bog, menda ne kanijo pričeti vzklikati ali kaj takega,“ je rekla Stella, „to bi bilo pa že preveč.“

Stali so tiho, le tu pa tam se je zahihitalo kako dekle. Nobenega od njih nisem poznal; samo nekateri obrazi so se mi zdeli nejasno domači... To je bil velik, prijeten, bolesten trenutek... Ko sva stopila izpred vlaka, je nekdo izmed mladih ljudi iztegnil roko proti meni, rekoč: „Pozdravljen! Ali se me kaj spominjaš? Jaz sem ta in ta.“

Spoznal sem ga po spominu, nakar smo se zasmejali in nastal je glasen šepet v množici.

Nato sta stopila dva mlada fanta, ki sta bila zelo podobna Francetu in Jožetu, iz množice. Bila sta moja druga dva brata, po letih nekaj pred Francetom in Jožetom in tudi malo višja od njiju. Eden od njih je bil lepše postave kakor vsi drugi trije skupaj. Stella je od veselja nalahno vzkliknila. Segli smo si v roko.

„Jaz sem Stan“, je dejal s smehom prvi. Imel je velikansko roko, toda njegov prijem in pogled njegovih oči, s katerim me je pozdravil, je bil poln miline resnično krepkega človeka.

„Jaz sem Ante“, je rekel drugi in se takisto nasmejal. Bil je najzalši, toda kakor Stan, popoln kmečki fant brez mestne omike in olike.

Nato se nas je vseh pet s Stello vred na vso moč zasmejalo in množica se nam je pridružila.

„Kje so pa oče in mati in dekleta?“ sem vprašal.

„Doma so — vsi“, je odvrnil Stan.

In zopet smo se, ne vem zakaj, vsi zasmejali in stopali preko polj in travnikov proti domu in za nami se je podila tolpa vaških dečkov. Dolina se mi je zdela zelo zelo majhna in silno krasna. Pomlad se je zakesnila in zelenje je šele pričelo poganjati. Med svetlim zelenjem trav-

nikov so bili otočki rumenih trobentic in rdeče detelje. Ob jarkih so na gosto rasle spominčice in v senci raztegnjenega leševja sem opazil na enem mestu več zvončkov, kakor sem jih videl v Ameriki v vseh devetnajstih letih . . . nekaj trenutkov me je vse sililo na jok in toliko da sem se vzdržal solz . . .

V Blatu — naši vasi — je bila zbrana druga manjša množica. Spoznal sem nekaj obrazov. Bila sta dva ali trije mojih stricov in prav toliko tet, kakih dvajset bratrancev, od katerih jih je nekaj prispelo tudi iz drugih vasi, toda nobeden ni izpregovoril. Z globokim, vrojenim taktom so me pustili, da sem pohitel proti naši hiši.

Pogled na mojo mater, ki me je čakala na dvorišču naše hiše na istem mestu, kjer sem se bil poslovil od nje leta 1913., me je globoko presunil. Postarala se je in telo se ji je sključilo; lasje so ji bili sivi in tenki, oči in lica vdrta, toda njen objem mi je govoril, da je še zdrava in krepka. Nepričakovano me je prevzela žalost, zakaj ji nisem večkrat pisal. Hotel sem nekaj reči, toda kaj naj bi rekel? Tudi sama ni ničesar rekla. Nasmehnila se je, me držala za roke in telo se ji je malo zazibalo na desno in levo, v jasni, neizrazni sreči.

Moj oče, takisto siv in sključen, mi je podal tresočo se, razorano roko, toda na splošno je bil kljub svoji priletnosti dobro ohranjen in v popolni oblasti svojih zmožnosti. Zasmel se je in dejal: „Nazadnje si torej le prišel. Zdravstvuj!“

Tu so bila še dekleta. Štiri od njih so stale ob zidu hiše.

„Jaz sem Tončka“, je dejala po letih prva, omožena sestra, ki je prišla iz Belgrada, da bi bila ob mojem prihodu doma. Bila je kakor kaka mlada matrona.

„Jaz sem Pavla“, se je predstavila po letih druga sestra. Okoli glave je imela ovite velike kite rjavih las. Neka žalostna ljubezenska zadeva, ki sem zvedel zanjo pozneje, je dala njenemu obrazu, ki je bil prej ljubeč, lepoto, ki je zdaj ne morem opisati.

„Jaz sem Poldka“, — moja tretja sestra, živahno dekle, odkritega obraza, oblečena v narodno nošo. Dve debeli svetlorjavi kiti sta ji viseli na hrbet. Bila je edina, ki se je vdala genotju in se je malo jokala. „Tako sem vesela!“

„Jaz sem Anica“, — moja najmlajša sestra, dete naše družine, molčča, plaha mlada deklica, ki je, kakor Jožeta, nisem dotlej nikoli videl.

Naposled se je prikazala na pragu nad stopnicami moja sestra Mimi, zdaj Manuela imenovana. Po svoji ordinaciji preteklo leto je sedaj prvič posetila svoj dom. Kot žrtev zmedenih občutkov sem pohitel k nji. Ničesar ni izpregovorila; smejala se je z obrazom kakor Madona, če se sploh

sme kak obraz tako imenovati. Dejala je: „Jaz sem Manuela.“ Segla sva si v roko. Trenutek prej so mi rekli, da je ne smem objeti ali poljubiti, ker je usmiljenka. Tudi roko sem ji smel podati samo zato, ker sem ji bil brat. Gledal sem vanjo — v njen okroglasti, gladki, jasni obraz z živomodrimi očmi in svetlordečimi lici pod širokim belim pokrivalom njenega reda — in nisem mogel (in še zdaj ne morem) razumeti, zakaj je postala redovnica.

Čez nekaj časa smo vsi odkorakali v hišo, v kateri se nas je vseh deset rodilo, pred nami pa naš oče, ded in naši predniki ne vem koliko rodov nazaj. Toda razen nekaterih poprav tu pa tam se hiša ni spremenila, in ker sem imel v svoji zavesti vtisnjen Empire State Building in notranjščino Grand Centrala v New Yorku, se mi je zdela hiša mnogo manjša, nego sem si jo mislil. Opazil sem, da so rabile mati in sestre v kuhinji isto kuhinjsko orodje kakor leta 1913. V pritličju in v zgornjici so bile iste glinaste peči; iste postelje, mize, stoli, klopi in omare; iste slike in okraski na stenah. Na okenskih policah so stali lonci z rožami, ki so pravkar pričenjali brsteti. Zastori, posteljna pokrivala in namizni prti so bili čisto novi. Razprostrli in razobesili so jih zaradi mojega prihoda. Vse to je bilo ročno delo mojih sester: čipke in veznine, izbrani vzorci in barvne sestavine. (Pozneje sem zvedel, da so moje sestre članice Jugoslovanskega kmečko-rokodelskega zavoda, ki prodaja delo njihovih rok belgijskim trgovcem s čipkami ter angleškim kramarjem kurioznih predmetov v Egiptu, a ti jih potem prodajajo ameriškim uvoznikom ter tujim turistom kot belgijsko ali egiptsko ročno delo.) Ena mojih sester mi je pokazala čipke, ki so bile vanje vdeleni znaki sfinge in piramid. Rekla je: „Kaka Američanka bo to nedvomno kupila drugo leto v Aleksandriji ali Kairu!“ — nakar smo se vsi zasmeli.

V hiši je bila pogrnjena miza z velikim vrčem spominčic na sredi. Na mizi je bila pripravljena jedača in vino za nas vse, sedli smo ter poskušali jesti in piti, toda na materino nezadovoljstvo ni imel nihče posebnega uspeha. Vsi smo bili preveč razburjeni, presrečni, prepolni ganotja, ki zanje nismo imeli izraza.

Sredi pojedine je moja sestra Pavla kar tako meni nič tebi nič pripela nekaj cvetlic Stelli na jopič, meni pa v gumbnico sukne je medtem se ji je otožni, ljubki obraz široko razsmejal. „Krasne so“, je dejala Stella in jaz sem prevedel njene besede Pavli. „Da,“ je pritrdila Pavla, „letos jih je toliko, da bi mogel človek vzeti v roko koso in jih kositi kakor travo ali deteljo.“ Nato je dodala: „Mislim, da je vse to tebi na čast“, in se je zopet zasmejala.

To me je „pridobilo“; bila je tako odkritosrčna in vljudna. Prijel sem jo za hrupavo roko in ji jo poskusil poljubiti. Toda to je bilo preveč za Pavlo. Odtrgala se je od mene, se razjokala in zbežala iz hiše.

„Ne more trpeti, da bi bil kdo tako ljubezniv ž njo“, je opomnila sestra Tončka. „Kar pri miru jo pusti.“

Stella je bila v zadregi. Sprva ni skoraj ničesar razumela, kar smo govorili. Prevedel sem ji posameznosti razgovora. Tudi ona ni mogla jesti. Vsi so jo gledali. Zaupno so me povpraševali po njeni rodbini. Vsi so si prizadevali, da bi se ji prikupili. Ker pa seveda niso mogli govoriti v njenem jeziku, jim je bilo prav tako nerodno kakor nji. Toda čez nekaj časa so izumili ona in oni nekak način govorjenja z rokami in očmi, ki so z njim poskušali izražati drug drugemu brez moje pomoči posamezne preprostejše misli.

Stella, ki je v bistvu preprosta, odkrita oseba, se je takoj spočetka razumela z mojimi ljudmi. Moja sestra Poldka mi je dejala: „Nimaš pojma, kako smo bili vsi v skrbeh, da prideš nemara — kot slaven pisatelj — domov s kako svojeglavo, prevzetno tujo damo, pa si zdaj lahko misliš, kako nam je odleglo. Moj Bog, kako rada bi se kaj pomenila z njo!“

In Stella mi je rekla: „Skoraj neverjetno je, kakšna je ta tvoja rodbina. To je nekakšna družina, ki bi dober pisatelj mogel napisati celo ‚sago‘ o nji... Menila sem, da bodo čisto ravnodušni do tebe, ker so te kot štirinajstletnika pustili v Ameriko. Zdaj pa vidim, da te imajo radi, čeprav nisi pri njih. Rekla bi, da so na svoj kmečki način sprejeli tvoj odhod v Ameriko prav tako kakor sprejemajo kako drugo muho usode, ne da bi spremenili svoje osnovno stališče — čuvstva ljubezni — do tebe. To, da jim tako dolgo nisi pisal, jim je bila druga igra usode, ki so jo morali sprejeti, ni pa bilo vzrok, da se ne bi resnično brigali zate. Nekaj čudovitega je po mojem mnenju to... Prosim, reci jim, da jih imam vse rada.“

Povedal sem jim.

„Hvala lepa“, sta odgovorili mati in Poldka. Ostali niso ničesar rekli. Namuznili so se in povsili oči. Poldka, ki je, kakor pravim, najbolj prostodušna v naši družini, je dejala: „Povej ji v našem imenu, da jo imamo tudi mi radi. Kar objeli bi jo, četudi nismo vajeni tega.“

Prevedel sem to Stelli. Zopet smo se vsi zasmejali.

*

Na dvorišču in jablanovem vrtu so se pričeli zbirati ljudje: vaščani iz naši vasi in bližnjih občin, sosedje, sorodniki in prijatelji naše rod-

bine. „Menda bi te radi videli,“ je dejala mati, „in ker jih ne moremo vseh povabiti v hišo, bi morali iti ven.“

Potemtakem smo odšli Stella, nekaj mojih bratov in sester in jaz ven. Tam je bilo nemalo iskrenega rokovanja. „Pozdravljen! . . . Pozdravljen! . . . Dobrodošel doma!“ Ljudje so delali tihe opazke in neodločno kaj malega povpraševali. „Dobro se še spominjam, ko si odšel v Ameriko . . . Kakšna se ti zdi po vseh teh dolgih letih naša vas?“ Nekateri izmed njih so se nerodno držali, kakor se morajo po njihovem mnenju držati preprosti kmetje vpricho človeka, ki se o njem piše v časopisih, toda kmalu so se nehali tako vesti in vnel se je živahen, prijeten preprost razgovor, ki so ga prekinjali samo vzkliki poštenega veselja.

Seznanil sem se z mladim kmetom, ki je zdaj oženjen in oče peterih otrok; hrustil se je, da me je nekoč, ko sva se bila spopadla zaradi neke piščalke, pretepel; in ko mi je to omenil, se mi je zdelo, da se spominjam tega pripetljaja. Drugi mlad človek, ki je tudi oženjen in oče več otrok (od katerih mu je eden objemal nogo), je priznal, da sem ga večkrat nabil in mi je klical v spomin vzroke najinih pogostih preteпов. Neka stara kmetica je na vsak način hotela, da sem šel na njen dom, za lučaj daleč od naše hiše, kjer mi je pokazala na steni neko opazko, ki sem jo kot deset ali enajstletnik izpraskal na nji o nekem vaškem tovarišu. Druga stara ženska, ki je že za mojih dni slovela v selu zaradi svojega zlobnega jezika, je stopila naprej in nakremžila svoj brezzobi obraz, rekoč: „Zmerom sem bila prepričana, da se danes ali jutri vrneš kot velik človek.“ Pozneje so mi pa pripovedovali, da je, kadar nisem dolgo časa pisal domov, nadlegovala mojo mater in sestre s klepetanjem o svojih sanjah in prividih, v katerih me je videla zaprtega ali ubitega ali pa prepirajočega se v kakšnem ameriškem rudniku.

Govoril sem s stricem Mihom, svojim priljubljenim stricem, ki je kakih petnajst let mlajši od mojega očeta. Vse do zadnjega časa je bil župan v našem okraju; to je zdrav, razumen star kmet. Že v moji deški dobi sva si bila dobra prijatelja. Sprva sva se na kratko nekaj vsakdanjega pomenila, nato me je pa potegnil v stran, se izhrkal, se zazibal z vso težo svojega telesa z ene noge na drugo in zopet nazaj ter dejal: „Recimo, da si res velik človek v svetu, kakor pišejo listi, toda vkljub temu ti moram nekaj malega povedati. Po mojem mnenju ni bilo prav nič lepo od tebe, da nisi češče pisal svoji materi. Bila je vsa v skrbeh. Koliko noči ni mogla spati, ko je premišljala, da si nemara v stiski ali mrtev. To ti pa pravim zato, ker te imam rad še od tedaj, ko si mi bil komaj do kolen, in ker ti mati neče sama kaj takega očitati — in moja želja je, da ji večkrat pišeš, kadar prideš nazaj v Ameriko.“

„Saj bom, stric Miha“, sem dejal.

„Toda ne smeš mi zameriti, da sem ti to povedal“, je dejal Miha. „Zdaj, ko si prišel domov, je vse to pozabila.“

V množici je bilo tudi več „Amerikancev“, ki so nekaj let delali v Ameriki in se vrnili. Vsakdo od njih je znal nekaj angleških besed, pa se je hotel s svojim znanjem postavljati pred svojimi sovaščani. Izpraševali so me o Ameriki. Ali je kriza — gospodarska kriza — tam res tako huda, kakor pišejo časopisi? Je li res tam toliko ljudi brez dela?

Druga vprašanja: Ali so zgradbe v Ameriki res tako visoke? Je li res, da je neko drevo v Kaliforniji tako debelo, da so izvrtali skozi njega predor za avtomobilsko cesto. Kako ameriški kmetje obdelujejo zemljo? Je li res, da večidel vse poljedelsko delo opravljajo s stroji? Ima li New York res sedem milijonov prebivalcev? So li res veleposestva na zapadu večja nego je vsa kranjska dežela? So li res v New Yorku podzemskie železnice? Ali res cenijo Henryja Forda na bilijon dolarjev? Je li Sinclair Lewis največji ameriški pisatelj? Sta li knjigi „Arrowsmith“ in „Babbitt“, ki sta prevedeni v srbski jezik, njegovi najboljši deli? ...

Stella je odšla z mojim bratom na sprehod skozi vas, pa so začele ženske, zlasti moje nečakinje in tete, povpraševati o nji, sprva neodločno, zaupno, potem pa smejeje: Koliko ji je let? Koliko časa sva že poročena? So li njeni ljudje premožni? Koliko dote mi je prinesla? Ima li sestre in brate? Ali si sama šiva obleko? ... To je dovedlo do izpraševanja o ameriški ženi na splošno: Ali vse kupujejo obleko v trgovinah? Si li katera sama peče kruh? Sama pere perilo? Znajo li dobro šivati in veziti? Se li ameriške hiše dosti razlikujejo od kranjskih? ...

In tako ni bilo ne konca ne kraja naivnemu, neumnemu in občutljivemu izpraševanju, ki sem pa kljub temu z veseljem nanje odgovarjal. Vendarle sem bil tudi vesel, ko je prišla pod večer moja mati in mi velela, naj grem kaj prigriznit in popit. „Gotovo si lačen in truden, ker vse popoldne govoriš“, je dejala. „In kje je Stjella?“ ... Prijetno mi je bilo tako izgovarjanje ženinega imena ...

V hiši mi je rekla mati: „Včeraj bi te bila rada vprašala milijon stvari, toda zdaj sem vse pozabila. Nič za to. Saj si se vrnil in imaš čedno ženo. Kaj naj bi te izpraševala?“

Sedli smo za mizo. „Mati,“ sem vprašal, „kako pa gospodarite? Kaj rabite za denar?“

Ona se je nasmehnila. „Seveda, to krizo imamo, ki ni nič dobrega za nas, toda dovolj svojih pridelkov prodamo, da si lahko kupimo, kar potrebujemo in česar ne moramo doma pridelati. Velika družina nas je, toda Poldka in Pavla delata obleko za nas vse, in obleka, ki jo onidve

naredita, je boljša, nego ona, ki jo človek kupi v mestu. Ante zna spretno sukati orodje in lahko malone vse sam napravi ali popravi. Tudi zidati zna. Lani sta zgradila s Stanom cementiran most preko potoka. Predlanskim sta izkopala novi vodnjak, ki si ga videl. Stan je orač, kakršnega ni v naši soseščini. Vsi so zdravi in pripravi za kaj, hvala Bogu. Niti ob žetvi nam ni treba najemati drugih. In ker nas je toliko, je naša domačija — hiša in svet — po zakonu davka prosta.“ Zopet se je zasmejala: „Zdaj se mi pričinja povračevati, ker sem imela toliko otrok . . . Izhajamo.“

Ono noč sem po večerji, pri kateri smo imeli doma povójeno bravino ter blago odisjavljeno kuhano vino iz vinograda nekega našega sorodnika v Beli Krajini, spal na rjuhah iz sirovega, doma tkanega platna v postelji, kjer sem nekoč, kakor vsi moji bratje in sestre, prvokrat cvilil in vekal.

*

S Stello sva želela ostati v Blatu nekaj tednov, moji domači so pa želeli, da bi ostala za vedno; toda to nama je kmalu postalo malone nemogoče.

Nedeljski časniki so poročali o mojem prihodu in na ponedeljek jutro so prispeli v našo vas poročevalci iz Ljubljane. Ali bi jim hotel povedati svoje vtise o stari domovini ter kaj o „socialnem, gospodarskem, političnem in literarnem življenju v Združenih državah“. V torek so že prinesli časopisi dolge članke o mojih vtisih glede kranjske dežele, o mojem mnenju glede Amerike in celó, da zna Stella, ki je takisto vesela kranjske dežele, že peščico slovenskih besed. Isti dan je pričelo prihajati v Blato cel kup pisem in brzojavk. Literarni in kulturni klubi so pozdravljali moj prihod. Neki sotrudnik revije me je prosil za „obširen interview o Ameriki“. Vabili so me na dom v Ljubljani in drugod, na piknike in „večere“, na izlete na planine.

Da bi mogla sprejeti vsaj nekaj povabil, sva se s Stello preselila nazaj v ljubljanski hotel. Toliko da sva se dobro vpisala v hotelsko knjigo, že je stal napol iz sebe pred nama gospod iz banske pisarne. Brez sape in brisajoč si čelo je začel pripovedovati o nekakšnem razbijanju v hiši poleg hotela in naju je prosil, naj bi se preselila v drug hotel, kjer nas po njegovem prepričanju ne bo noben ropot motil. Smejala sva se in mu odgovorila, da, vajena hrušča in trušča v New Yorku, nisva razbijanja v sosednji hiši niti slišala!

V četrtek smo imeli svoj prvi „večer“ na domu odličnega slovenskega romanopisca, ki je hkratu tudi gimnazijski profesor, izdajatelj, urednik

in krasen človek. Ta „dogodek“ je bil tipičen za naslednje „večere“, od katerih prvi se je vršil na domu največjega živečega slovenskega pesnika, a drugi v hiši urednika najstarejše slovenske literarne revije. Tamkaj so se zbrali vsi slovenski literarni in kulturni svetilniki s svojimi ženami. Na srečo so nekateri izmed njih govorili angleško in mi pomagali pri moji slovenščini, kadar sem poskušal odgovarjati na tisoč vprašanj o Sinclairu Lewisu, Edna St. Vincent Millayju, Robertu Frostu, Countéeju Cullenu, Hartu Craneu, Jamesu Stevensu, Walteru Winchellu in o novih smereh v ameriškem slovstvu; pa o gospodarski krizi, raketirstvu (delavskem izsiljevanju) in o Al Caponeu, delavskem gibanju, problemu ljudskih plemen, o novi Američanki, bodočnosti Združenih držav itd. Stella je sedela med dvema literatoma in ni razumela niti besedice, razen kdaj pa kdaj kako mojo angleško vpadico, kadar se nisem mogel slovensko izraziti. Odgovarjal sem na vprašanja od devetih zvečer do treh zjutraj. Potem so naju po svoji navadi spremili gostitelj in gostiteljica ter vsi ostali gostje — kakih trideset oseb — do najbližjega vogala pri hotelu. Preden sva se od vseh poslovila, se je že danilo nad planinami.

Deset dni so trajale te ceremonije, potem pa še opere, dramske predstave in koncerti, za katere so nama pošiljali vstopnice.

Polagoma sem sprevidel, kar mi je bilo v moji deški dobi samo nejasno znano, da je poleg poljedelstva vodilna kranjska industrija kultura. Ta je pristen del dežele. V Ljubljani je sedem velikih knjigarn (prav tako velikih, kakor so trgovine z železom, manufakturnim blagom in drogerije v tem mestu), in tri od njih so stare že dokaj desetletij. Zvedel sem, da knjigarne-založnice ter knjižne družbe, ki jih je enajst, izdajo vsako leto na stotine knjig, od katerih jih samo majhno število gre izpod 2000 izvodov! Razen tega ima vsaka knjigarna zbirko najnovejših nemških, francoskih, čeških, srbohrvatskih, pa nekaj angleških in italijanskih knjig. Založniki ne oglašajo, kajti v Sloveniji malone vsakdo — trgovec, kmet in intelektualec — kupuje knjige ali je pa naročen nanje pri kakem knjižnem založništvu. V Ljubljani sva videla s Stello mlade in srednjih let ženske, ki so, ko so poprodale jajca, prinesena v mesto z dežele, hodile v knjigarne kupovat knjige.

V dveh letih so, kakor so me informirali, igrali v Ljubljani petdesetkrat *Hamleta*. Večina mestnih ulic je imenovanih po pesnikih, romanopiscih in jezikoslovcih. Največji spomenik v Ljubljani ima pesnik. Kadar gredo študentje na deželo, so navadno namenjeni h grobovom ali rojstnim krajem pesnikov, dramatikov in drugih pisateljev. V kavarnah se je večina razgovorov, ki sem jih slišal, sukala okoli gle-

daliških predstav, slikarstva, kiparstva, arhitekture, knjig, glasbe in socialnih ter gospodarskih idej. Večina vprašanj, ki sem jih dobil gledé Amerike, se je nanašala na kulturne in socialne probleme, in med ljudmi, ki so me izpraševali, je bil mlad duhovnik, aktiven častnik, žena knjigoveza, pa neki živinozdravnik, ki sem slučajno nanj naletel. Njih zanimanje pa očitvidno ni bilo diletantsko. Bilo je izrazito intimen del njih življenja, Ljubljane, dežele.

To, da sem v Ameriki nekaj malega napisal ter prejel za svoje delo nekaj priznanja, se je mnogo bolj dojmilo mojih rojakov, kakor da bi bil prišel domov, recimo, kot milijonarski industrijec. Odtod ves ta hrup v javnosti in vrtinec gostoljubja.

Pa še nekaj drugega je bilo vzrok temu hrupu in navdušenju. Slovenci so, kakor sem že naglasil, majhen narod; bili so manjšina v Avstriji in zdaj so — neizbežno — manjšina v Jugoslaviji. Hkratu so pa neizmerno ponosni na svojo kulturo in domovino; neizmerno so patriotični, toda ne tako ofenzivno. Kadarkoli potemtakem ta ali oni „sin Slovenije“ kaj doseže, napravijo takoj velik hrup zaradi tega. Če pa kaj doseže na kulturnem polju, tedaj morajo seveda napraviti še glasnejši hrup. Kar največ storijo tudi, da opozorijo Srbe in Hrvate nanj. To se je zgodilo v mojem primeru.

Ko sem se z nekaterimi novimi prijatelji v Ljubljani bolje seznanil, sem jim poskušal dopovedati, da imajo pretirano mnenje o meni, toda bilo je že prepozno. Dolžili so me skromnosti.

*

Kdaj pa kdaj se nama je v teh desetih dneh slave s Stello posrečilo za nekaj popoldanskih ur pohiteti v Blato. Tako sva se pobliže seznanila z našo rodbino, našimi sorodniki in drugimi vaščani. Moja brata France in Jože sta naučila govoriti Stello cele fraze in dolge stavke po slovensko, kar je vaščane zelo zadovoljilo in povzročalo dokaj veselja.

S stricem Mihom sva posedala na solncu pred čebelnjaki in se razgovarjala. Neki dan sva se pomenkovala o svetovnem položaju. On je čital o tem v ljubljanskih časopisih. Rekel je, da je bilo nekaj člankov polnih hudega prerokovanja. Je li v resnici tako hudo? Ali mislim nemara tudi jaz, ki sem bil v širnem svetu, da so razmere na robu propada ali kaj takega? Pa kaj da mislim o dogodkih v Rusiji? Povedal sem mu, kar sem mislil.

Tedaj je dejal: „Po mojem mnenju je ta *kriza* dokaj slaba za posamezne ljudi v nekih delih sveta, toda za nas, ki smo tukaj na grudi, se bodo razmere bržkone tako ali tako izravnale same po sebi in nazad-

nje bomo ostali mi kmetje prav tu, kjer smo; v svojih selih, na svojem malem kosu sveta in bomo delali ono isto, kar delamo že tisoč let. Ne razumem, kaj pomenijo vse té stvari — zlata valuta, srebrna valuta in tako dalje —, toda naj pomenijo karkoli že, prepričan sem, da bo to solnce še dolgo časa sijalo in da bo ta črna gruda okoli nas“ — zamahnil je z rokami proti njivam krog in krog vasi — „dajala plod, dokler bomo imeli gospodarsko orodje in živino ter delavne roke. Vse té stvari skupaj — solnce, gruda, naše roke, gospodarsko orodje in živina — pomenijo, da bomo jedli ter živeli.“

Po mojem mnenju je imel stric s svojega ozkega stališča popolnoma prav. Malone brez ozira na to, kar se godi v Ameriki, Rusiji in po Evropi, bodo ostali kmetje v selu Blatu tam, kjer so. Za Američane pomeni Kranjska zaostalo poljedelsko deželo, toda v tej krizi se njena zaostalost ali njen počasni tehniški razvoj v preteklosti spreminja v blagodat. Njen „napredek“ v ameriškem smislu besede je bil tako počasen, tako zaporeden, da so vlada ter drugi činitelji in ustanove imeli dovolj časa, ugodno prilagajati svoje zakone in stališča potrebam kmeta, ki je hrbtenica in duša dežele. Odtod mojega strica solnčno-zemeljski optimizem ter njegov smisel za stanovitnost, ki sta tipična ne zgolj za Kranjsko, ampak za večino Jugoslavije . . .

Medtem je tele v našem hlevu pridobivalo na teži in domači družinski svèt je sklenil, da se bo veselica „pitanega teleta“ vršila na drugo nedeljo po vrnitvi izgubljenega sinu.¹ Moj oče je naročil vina z otoka Korčule v Dalmaciji. Moje sestre in mati so ves teden delale načrte, kakšne kolače bodo spekle. Moja brata Stan in Ante sta nabrala nekaj lesa ter postavila mize in klopi pod jablanami, ki so se pravkar razcvetele. Vsi naši sorodniki in rodbinski prijatelji so bili povabljeni.

Zdaj sem se domislil, da bi bilo primerno povabiti tudi moje nove prijatelje, literate in njihove žene. Ta misel je preplašila vso mojo rodbino. Toda bodo li prišli? . . . Saj je to, če povabi sin naše rodbine v Blato največjega živečega pesnika, vodilnega živečega romanopisca, izdajatelja najboljše slovenske revije v Sloveniji in druge morda prav tako velike pisatelje, prav taka posebnost, kakor če bi sin kakega farmarja v Pennsylvaniji povabil na nedeljsko kosilo ljudi, kakor so na primer Henry Ford, Will Rogers, Calvin Coolidge, Al Smith in Gene Tunney. Imeti moramo na umu, da so literatje največji ljudje na Kranjskem, zlasti še kmečkemu ljudstvu.

¹ Ves ta prizor je seveda pesniško precej pretiran, zato ga je treba čitati — cum grano salis . . . (Op. ured.) — Ves članek se v prevodu brez prevajalčeve krivde nekako čudno bere. Zdi se mi, da je lažje pretiravati v angleščini kot v slovenščini. L. A.

Vendarle sem jih v očetovem imenu povabil in prišli so z ženami vred — v tolikšnem številu, da sta bila Stan in Ante prisiljena napraviti v naglici še eno mizo.

Bilo je svetlo, toplo nedeljsko popoldne in lahna gorska sapica je vela po dolini. Literatje so se pomešali z vaščani, hvalili vas, vzklikali spričo lepote polj in travnikov in z zanosom občudovali sestre in brate izgubljenega sinu.

Prvak pesnikov je bil ginjen do solz, ko je na pobudo moje sestre Poldke majhna kmečka deklica stopila predenj in recitirala njegovo najslaviteljsko pesem. Takisto je bil ginjen prvak romanopiscev, ko so mu kmetje in kmetice prinašale stare izvode njegovih knjig in ga prosili, naj bi jim „kaj lastnoročno vanje napisal“.

Moja sestra Pavla in mati sta bili v kuhinji, obe nepopisno srečni. France in Jože sta brez suknjiča in s predpasnikom na sebi prinašala iz kuhinje krožnike (izposojene iz vse vasi) in pladnje, naložene s kosi pitanega teleta. („Ubožec!“ je dejala Stella, ki ga je pred tremi dnevi videla še živega v hlevu.) Stan in Ante sta nalivala vino. Poldka je pripenjala spominčice in zvončke gostom na obleko. Moja najmlajša sestra Anica je nosila na mize kruh in kolače. Tončka in Manuela sta se bili morali vrniti v Belgrad.

Gostija je trajala vse popoldne. Planinski vetrič je osipal z jablan cvetje na mize in gostom na glave. Govorilo in smejalo se je vse vprek. Polagoma so začeli vaščani in literatje prepevati slovenske narodne pesmi o ljubezni, vinu in lepoti domačih krajev.

Stella je vzkliknila: „O, da bi bila moja mati tukaj! Pa moj brat, pa Seren, Meta in Tiby“ — cela posadka njenih ameriških prijateljic.

„Pa Ben in Kyle in Carey . . .“ sem pričel jaz naštevati svoje prijatelje, ki so ostali v Združenih državah.

Ko je nastal odmor v prepevanju, se je dvignil prvak pesnikov, s kozarcem v roki, in vsi so utihnili, da bi ga slišali. Govoril je o krasnem popoldnevu, planinski sapici, solncu in jablanovem cvetju, pitanem teletu in vinu s Korčule. Poveličeval je naše selo, njega prebivalstvo, posebno pa mojo mater in očeta; z besede čiste poezije je omenjal polja in travnike krog in krog vasi. Nazadnje se je spomnil „izgubljenega sinu“ in je govoril o njegovem odhodu v Ameriko in njegovi vrnitvi. Ni mi mogoče navesti njegovih krasnih besed. Končal je: „Izpraznimo čaše!“

In izpraznili smo kozarce. Nekdo je ubral novo popevko.

SREČA NA VASI

K R A N J E C M I Š K O

Daleč, skoraj na koncu sveta je ta vas, nikomur znana in prav nič zanimiva. Dve sto hiš, raztegnjenih skoraj ob eno samo cesto. Nekoč so jo obiskovali včasih samo komaj orožniki. Eksekutor pa, ki bi moral svojo dolžnost ob neki priliki opraviti, se je prestrašil poti in blata, se vrnil na glavno cesto in se tam rajši napil. Edino nekemu židu se ni zdelo prestrašno in je svoje kljuse poganjal kadarkoli po blatu. Tudi vaščani sami se niso mnogo več brigali za svet, razen kolikor jih je sililo življenje: za kruhom čez poletja za zimo in ob nedeljah k maši uro daleč; kar pa ni rodilo takih moralnih uspehov, kakršne bi župnik rad. Res da je imela vas svojo moralo, ali s to moralo je bil križ. Ni se dalo reči, da živé ljudje nespodobno, ali njih versko življenje je bilo plitvo. Paglavci so na priliko rajši ob nedeljah lazili za pticami in ribami, kot bi hodili uro daleč k maši, kar se jim je zdelo povsem nepotrebno. In vse to je župnik dobro uvidel: če nočejo tako daleč k maši, jim je treba mašo ponesti domov. Namenil jim je cerkev, da bi jih tako bolj vnel za versko življenje. In ljudje so sprevideli, da bo tako bolje. Župnika moraš itak hraniti, zakaj ga tedaj ne bi hranil doma. In tako je zrasla cerkev in s cerkvijo vse druge potrebe. Prišel je župnik; treba je bilo novega mežnarja, ki ne bo samo enkrat na leto osnažil kapelice kot prejšnji. Orgel je bilo treba, k orglam organista. In tako je vas dobivala svoje posebno lice, svet se ji je približal. Celó država se je spomnila te doslej tako zavržene vasi. Stari učitelj, ki je trideset let vbijal v glave mladim vaščanom, da je treba znati pisati in čitati, da je 2×2 štiri, ni bil več sposoben, da bi razkladal smrkovcem še dalje in višje modrosti. Kajti država je več zahtevala od svojega naraščaja. — Prav tako pa je država zahtevala, da vas postavi nekoga, ki bo „reševal akte“. Može v občini so premišljali, kako bi zastran teh „aktov“ in tega „reševanja“. Pa jim je država nasvetovala, naj „nastavijo tajnika“, ki bo to opravljal. Lejte si, kako preprosta misel. Kajpak, tajnika. Ta pa naj gleda, da se bo razumel na akte. In vaščanom je prijala ta misel: svet se zanima za nas.

In tako je vas čez noč spremenila svoje lice. Zdelo se je, da še Bog drugače, prijazneje gleda na njo, kajti solnce je nekam lepše sijalo. In namestu starega učitelja, ki je šel po vasi kakor srdit oblak in komaj čakal, kje bo naletel na paglavce, da bi jih našeškal, če se ne bi obnašali, kot se spodobi, sta se pod roko vodili dve mladi učiteljici, ne meneč se, ali ju kdo pozdravi ali ne. In je šel učitelj in se ni obregnil ob paglavca, če ni vzel pravočasno kape z glave, da bi pozdravil. In je šel župnik po

vasi, še mlad mož, s smehljajem na ustnah in ženicam so tekle solze po licih; koliko lažja ti bo pot v nebesa, ko lahko greš vsak dan k maši. Tako je manjkalo samo še tajnika in organista.

In — sreča nikoli ne počiva — našla se je oseba, ki je oboje združevala v sebi: čast organista in čast tajnika. Ta človek je bil še mlad in je komaj končal šole ter čakal kakšne službe.

Lepega poletnega nedeljskega popoldneva je zborovala občina prav v zadevi službe tajnika in organista. V spremstvu neke druge moške osebe je prišel on sam, prav ko se je odločalo o njegovi bodočnosti. Stal je ob strani in poslušal županov nagovor in ugovore s strani nekaterih članov odbora ter lahko uvidel, da je položaj zanj ugoden, vsaj glede službe. Bil je to velik, nekoliko slok človek, malce podolgovatega obraza, z orlovskim nosom — kar ni običajno pri naših ljudeh — in s kratko pristrizženimi črnimi brki. Na videz mu je bilo do pet in dvajset let, rajši leto več. Nosil je sivkasto poletno obleko, že na pogled cenejšo, brez pečata nastopajoče ohlapne mode, s klobukom, ki mu ali sploh ni pristojal ali ga ni znal postaviti prav na glavo, in čevlje je imel izrazito „ameriške“, kakršnih še nižji gimnazijci niso hoteli nositi. Sicer pa se je obnašal zelo mirno, celo nekoliko boječe. S palico, ki jo je imel v desnici, ni vedel kaj početi. Sukal jo je prisiljeno, kakor bi ga bilo sram pred ljudmi. Tudi pogajal se ni dolgo, prav tako morda iz neke bojazni; prav kakor vsi mladi ljudje. Ko so ga vprašali, ali je s pogoji zadovoljen, je skušal nekaj reči, kar pa je župan smatral za pritrditev. In njemu je bilo prav; kot bi se rešil neke sitnosti, je zamahnil z roko: pa naj bo.

Odkazali so mu za stanovanje sobo v občinski hiši. Dali so mu tudi neko staro vojaško posteljo, ki je ležala v šoli na podstrešju. Z doma so mu prinesli črn kovčeg, na katerega prednji strani je bilo napisano ime njegovega očeta in ime vasi, ker ga je oče najbrže rabil pri sezonskem delu.

Že prvi dan po naselitvi je šel k župniku, da se mu predstavi in se mu zahvali za priporočilo, ki mu je predvsem pripomoglo do službe. Župnik je bil zgovoren in mu je velel sesti. Velel mu je tudi, naj se počuti kot doma. Stopil je s steklenico v klet po vino. Tajnik pa je medtem sedel, držeč klobuk z obema rokama na kolenih. Obrisal si je potno čelo in si popravil lase, ki so se mu sprijeli na čelu. Nato si je nehote ogledal udobno urejeno stanovanje: divan, pisalna miza, omara s knjigami, nad okni lepe zavese, na steni drage slike, po tleh preproge, kar vse je napravilo nanj prijeten vtis. Taka urejenost, udobje, vse še za sanje preveč razkošno. — „Tudi pri nas bo nekoč lepo, morda sicer ne tako kot tu, pa lepo bo.“ Tako je pomislil in bi bil še vnaprej sanjaril, da ga ni premotil župnik, ki se je vrnil in postavil steklenico na mizo. Govoril je

neprisiljeno kakor ljudje, ki se natančno zavedajo svoje pomembnosti in ki žive, ko se jim to več ne zdi nič posebnega, malce lagodno.

Tajnik je poslušal zvesto in skoraj ponižno svojega predstojnika in mu v vsem pritrjeval. Kakor bi mu hotel prav s tem izkazati svojo hvaležnost in svoje spoštovanje. Župnik mu je takoj pričel praviti o kulturno-političnih perspektivah v pokrajini, kar je slikal tako živo, da je s tega vidika moralo biti res. Dežela je nekultivirana, ljudje na pol divjaki. Saj —, ko pa so bili komaj po trikrat na leto pri maši, enkrat ali največ dvakrat pri spovedi. Boga se boje samo zaradi pekla. Častijo pa svetega Donata, da bi jim varoval polja pred točo. Kadar kdo vzdihne med nevihto, ne reče: o Bog! temveč: o sveti Donat! Pa z ljudmi bi še bilo. Ali z gospodo, s tako imenovano inteligenco, z domačo namreč, je križ. Do vsega slovenskega imajo odpor, svoje narečje gonijo in pravijo, da je to jezik. Nekaj učiteljev se trudi, nekaj druge gosposke. Pa saj celo škofijsko oblastvo ne dela točno po načrtu. Nekaj duhovnikov res da pošlje v deželo, ali za dekana vam postavi — domačina. Potem pa delaj. Nekoliko se sicer spreminja, zlasti pri študirajoči mladini, toda še dolgo ne bodo razmere povsem spremenjene.

In tajnik je pritrjeval. Kar je res, je res. Saj so že tudi njega hoteli ujeti, pa se jim je le odmaknil. Človek mora biti vedno svoboden, to je njegov princip. Seve, kolikor je prav. Povrh pa mu je prijalo tudi, da se župnik toliko briga za to ubogo deželo, za ta ubogi njegov narod, ki stoletja ni užival nobene kulture, temveč živel kot divja stvar. Sam si je že pred letom stavil v načrt „delo na prosvetnem polju“. Igre, predavanja, koncerti, vse to bi dvignilo duševni položaj ljudi in on bi bil priznan kot tih, vnet kulturni delavec, v vrsti drugih prišlih delavcev pri oranju te prosvetno še nedotaknjene ledine. To je tudi povedal župniku, ki je odobral njegov misel, in dejal, da morata iti z roko v roki v boju naprej.

Potem sta nekoliko spregovorila o državni politiki, odnosno o specijelno slovenski, se rahlo doteknila svetovnih problemov in z zasmehom obsodila boljševidem in podobne avanturistične stvari. Odtod sta se vrnila na malenkostne vsakdanjosti in pri drugem litru na smešnice. Župnik je povedal nekaj veselih anekdot iz življenja duhovnikov in menihov, da je tajnik od smeha ploskal po kolenih. Smejal se je odkritosrčno in na ves glas. Tudi sam je povedal nekaj stvari, ki morda ne bi spadale tja, na kar pa ni pazil in bi bil skoraj zašel predaleč.

Poslovala sta se prav prisrčno in si prijateljsko stisnila roke. Tajnik je odšel s hitrim, veselim, skoraj poskakujočim korakom, s pokoncu dvignjeno glavo, obstal na cesti, si prižgal cigareto in dejal:

„Fest dečko je ta naš župnik!“

Šel je vzravnano po cesti, s sijočim obrazom in veselo odzdravljaj ljudem, ki so ga srečavali in spoštljivo pozdravljali.

*

Tako je živel prvi čas zelo skromno in tiho. Zjutraj je orglal v cerkvi in pel, od osmih do dvanajstih je sedel v umazani pisarni, čakal aktov, jih reševal, odpošiljal „malega župana“ (slugo) na vse strani. In kmetje so sprevideli, da vas nekaj pomeni pred svetom. Noben akt se ni zgubil, noben akt ni ostal nerazumljiv. Tudi so imeli odslej kmetje spoštovanje pred akti; to niso bili gola izmišljotina tega ali onega gospoda v Lendavi, temveč čista, po zakonu dognana modrost, ki bi človek pred njo klobuk dvignil.

In iz spoštovanja so ga ljudje vabili ob večerih k sebi. Vsak teden je bil kje. Napravili so celo pojedino njemu na čast. Obnašal se je dostojanstveno in zdelo se mu ni prav nič čudno, ko so ga onikali. Govoril je sprva malo, kar pa je le večalo njegov ugled. In ljudje so hoteli, da je ugleden. Kdaj prej pa je kakšen gospod tako sedel za kmečko mizo? Če je prišel notar, so morali prej pol ure zračiti. In sploh, bog ve, ali je bil notar večji gospod kot tajnik ali ne. Postajal je tista oseba, okoli katere se bo sukala vsa vas, skoraj vsa pokrajina.

Tako je začel Ivan Kolenko drugo, boljšo polovico svojega življenja. 25 let mu je bilo tedaj. Teh 25 let je bilo tako rekoč brezpomembnih, zgubljenih in pozabljenih. Skoraj, kot bi se rodil v tem svojem petindvajsetem letu. Do sem je bil kos pastirjevanja, pohajkovanja; eno leto vojaščine, kjer je prišel v pisarno in se vadal s točnostjo reševati zaprašene akte, ko so jih višji zametavali. Ta točnost mu je pozneje mnogo koristila in jo je cenil kot največjo čednost. — Šele po vojaški službi se je spomnil, da bi bil sposoben za kaj drugega, ne samo za kmeta. Stopil je v orglarško šolo, ki jo je končal v predpisanem času, v treh letih, s prav dobrim uspehom, s posebnim priznanjem o znanju glasbene zgodovine. Življenje v mestu ni bilo nič posebnega: borba za vsakdanji kruh, nekaj kratkotrajne ljubezni, nekaj veseljačenja v družbi tovarišev. Sicer pa ni delal nikakih avantur, še manj kakšnih škandalov. Mesto ni imelo zanj prevelikega čara; zlasti, ker je imel doma deklet, ki je bil prva leta v njo zelo zaljubljen in jo je celó pretepel, ker ga je zavračala. Pozneje je ta ljubezen plahnela, zlasti, ko je bil v mestu, vendar je iz moralnih ozirov ni mogel zavreči in je občutil, da bo moral ob njej živeti do konca življenja. In tako ji je včasih kljub vsemu vendar tako-le pisal: „... srečal sem jo spotoma. Hotela je, da govorim z njo. In tako sva se spoznala.

Ni lepa in neumna je kot gos. Kaj resnega seve ni. Jutri jo odslovim. Med nama pa ostane vse, kot je bilo. Tvoj fant se ni spremenil in mesto ga ni pokvarilo. Še dve leti in — — —, poročila se bova, bi moralo biti. Pa je ona dobro vedela, kaj pomenijo ti pomišljaji. Taka misel ni da bi jo kjerkoli zapisoval. Lepša je, če ostane nenapisana, neizgovorjena.

Ko pa je stopil v službo, je samo sprva mislil na poroko, na ženo, na udobno urejeno življenje. Na šoli je bila mlada učiteljica, ki je tudi komaj nastopila službo. Kolenko je pozabljal na svojo vaško, kmečko ljubezen. Začel je gledati praktičneje na svet. Tako je hodil ob večerih z učiteljico na sprehod in ji govoril o pomladnih večerih na ravnini, o mesečnih nočeh. In popoldne sta prekramljala v njeni sobi ali pa šla k njemu, kjer je sédel on za stari, malce razglašeni klavir, udarjal ob tipke in pel z visokim, sentimentalnim tenorjem „Luna sije“, dočim se je ona vedno postavila za njega, se celo nanj naslonila in ga božala po obrazu.

Bog ve, kako bi se bilo vse to zaključilo, da se ni nekega že jesenskega dne pojavilo na pragu občinske hiše njegovo dekle, Verona. Prišla je s cekrom na roki, v košati janki in v pisanem predpasniku, ki je segal še na prsi, in s pisano volneno ruto na glavi.

Vstopila je, ne da bi potrkala in preplašeno obstala pri vratih, ko je našla v sobi poleg njega učiteljico. Hotela se je obrniti, da bi šla, on pa je stekel za njo, jo prijel za roko in potegnil v sobo. Ponudil ji je edini stol, ki ga je imel, polomljen, rekoč ji, naj pazi, da ne pade. Potem ji je predstavil učiteljico. Ponudila je svojo težko žuljasto roko učiteljici in ji jo stisnila kljub ljubosumju, ki se je zbudilo v njej. Nato je skrbno sedla na stol, da ne bi res padla, se poigravala s cekrom, ki si ga je položila na kolena, in se včasih rahlo nasmehnila in zardela hkratu. Bila je to srednjevelika ženska, z okroglim obrazom kot jabolko, in je imela čudovite oči. Morda se je on prav zaradi teh oči zaljubil nekoč v njo, če ne že zaradi zemlje, ki bi jo dobila. Bodi kakorkoli; kljub vsej nerodnosti, kmečki hoji, prisiljenemu mahanju malo predolгих in težkih rok je vendarle razodevala nekaj prikupnega prav zaradi te svoje naravne nerodnosti. A za tajnika je to bilo tedaj nekaj strašnega. Kakor da bi šele tedaj spoznal vse napake na njej, vse telesne napake in napake v njenem vedenju. Na drugi strani pa je sedela učiteljica in z elegantno kretnjo držala cigareto, jo vtikala v usta. Ta pa je na prisiljeno vprašanje, kako je doma, pričela praviti, koliko voz krme so spravili, da je čoka skotila deset pajckov, in se dolgo mudila pri tem; pridejala je celo, da dado tri njima, to se pravi njej dado. Pravila je vse to z zanimanjem, misleč, da je vse to važno; onadva pa sta se prisiljeno muzala.

Učiteljica se je poslovila in rekla Veroni, naj jo obišče. Verona je vstala, se globoko priklonila, nato pa spet sedla in skoraj prevrnila stol. S strahom se je ozrla po tajniku vsa rdeča v obraz. Ta pa se ni zmenil za to. Stopil je k oknu in se zagledal po kmečkih vrtovih, ki so se dotikali šolskega in občinskega vrta. V sobi je bilo mirno in tiho, tiktakanje budilke je oživel in nekje ob steklu je brenčala muha, obupno se zaletavajoč in iščoč izhoda. Šele čez čas se je tajnik obrnil in vprašal malo nejevoljno:

„Po kaj pa si prišla?“

Ona je zardela in povabila široke otroške oči.

„Hruške sem ti prinesla“, je dejala v zadregi in nenadoma začutila, kako neumno in celo bedasto je, da je prišla zaradi teh hrušk, misleč, da mu bo napravila veselje. „Vedno si jih rad imel“, se je izgovarjala. „Tako so lepo rumene. Zdaj ni toliko dela pri hiši, pa sem jih naložila v cekar. Mislila sem — — —“

Ni izgovorila do konca. Odgrnila je capo, s katero je imela pokrit cekar ter se igrala z robom.

Tajnik se je ozrl po teh hruškah in obšel ga je nekak stud. Kakor kmetu na njivo mu jih prinese. Kljub temu je segel po eni in jo ugriznil prisiljeno. Pa jo je položil na okno in si rajši prižgal cigareto.

Verona se je razveselila, da je vsaj pokusil. Položila je hruške na mizo in začela pripovedovati z otroškim zanimanjem o stvareh, ki so se dogodile doma; včasih se je ozrla po njem, kakor bi hotela presoditi, ali ga zanima.

„To je torej učiteljica?“ je vprašala naposled.

„Dà. — Kaj bi z njo?“

„Nu —“, se je preplašila. „Ljudje doma so govorili, pa —.“

„Kaj so govorili?“ ji je vpadel v besedo.

„Ah, moj Bog! Neumnosti. Saj veš, kakšni so ljudje. Malo mi je bilo včasih hudo. Potem sem si pa mislila, kako je bilo drugekrati, pa se je vedno dobro izteklo.“

Tajnik ni vedel, kaj bi rekel. Kakor nalašč mu je pravila vse to, zavoljo česar je bil že delj časa sam nase jezen. Nekoč — seve — je bilo vse to drugače. Bil je pač neumnen, kmet. Ni mislil, da se bo vse tako spremenilo, zdaj pa je videl, da se je zapletel in se ne bo mogel rešiti. Zavlačeval je in se izogibal vsemu, da bi se stvar sama od sebe razvozljala. In v mislih je videl to možnost. Ko bo Verona vedela, da hodi z učiteljico, bo spoznala in bo vedela, da je vse prejšnje neumnost. Razumela bo: on je zdaj gospod in nima z njo — kmetico — kaj početi. Kaj drugega pa ji ostane, ko da se poroči. Toda takrat bo on tisti, ki bo užaljen,

„da ga je prevarila“. In v nedeljo, ko bo njena poroka, pride mimo hiše in se začudi.

„Aa —, poroko imate?“

„Poroko, poroko“, bodo dejali svatje in ga odvedli v hišo. On se bo branil, vsaj na videz. Verona bo sedela za mizo, z vencem na glavi, in bo zardela, ko ga bo zagledala. On se bo pa nasmehnil zaničljivo, češ, ženske ste pač take.

„Torej si se le poročila?“ ji bo vrgel v oči, ko bo ž njo na samem. Molčala bo in solze se ji bodo nabirale v očeh.

Potem bo plesal z dekleti, kolikor mogoče divje, da ji pokaže svoje zaničevanje. Ko pa bo odhajal, ji bo podaril (kakor je navada na porokah) cel stotak. In ko njega ne bo več, bo jokala; dà —.

Verona pa je zdaj enostavno prišla k njemu. Prinesla mu je hrušk, ker jih je nekoč rad imel. Sedi tamle na stolu in pripoveduje; in z obraza ji sije sreča. Od nje dehti kmečki duh, duh po senu, duh po gnoju, ki ga je mogoče včeraj nakopavala na voz. V šoli, v svoji sobi, pa sedi učiteljica in se smeji. Brez dvoma je začutila ta duh, ki ga je prinesla „njegova bodoča žena“.

Prav tedaj pa je Verona opazila na mizi sliko učiteljice. Obstala je, segla po karti in jo ogledovala.

„To je učiteljica?“

„Saj vidiš —.“

„Kako lepe lase ima“, je dejala prostodušno in pomislila na svoje, ki so črni, spleteni v veliko kito in niti malo ne tako lepi kot one.

Domov se ji ni mudilo. Šele na večer se je odpravljala k tetici, ki pa je bila skoraj pol ure daleč. Toda videlo se ji je, da nerada odhaja.

„Saj lahko tu spiš“, ji je dejal naposled.

Gledala ga je, kakor bi hotela nekaj vprašati.

„No, dà“, ji je pojasnil. „Da ne boš hodila —.“ Prav za prav — zakaj ne bi ostala pri njem?! Kolikokrat je prej spal pri njej, pa ni bilo nič čudnega. Sicer res, da je takrat ni varal, ker jo je mislil poročiti.

„V oni sobi si posteljem“, je dejala, kot bi hotela poudariti, da ne bo nadležna, „in zadremljem. Jutri pa že itak pojdem navsezgodaj.“

Zvečer učiteljice ni bilo in tudi sam ni šel k njej. Nekaj besed je spregovoril z njo mimogrede na vrtu. Ni se smehljala, toda njemu se je zdelo, da komaj prikriva svoje zaničevanje. In ko je šel proti svoji sobi, kjer ga je čakala Verona, si je dejal: „Saj je vseeno —.“ Čutil je, da prav za prav ni vseeno, da bi moral nekaj ukreniti. In ker se ni upal ničesar storiti, zato ni premišljal, kaj bi bilo tisto, kar bi moral storiti.

(Dalje prihodnjč.)

SVETA MARINA

I. GRAHOR

Zaželela je, da bi ji prišel nasproti kak prijazen gospod. Spomnila se je onih, ki so se bili poleti vrnili z letovišča. Oni gospodje morajo biti dobri ljudje in če bi bili tu, bi bilo popolnoma prav. Žal ji je bilo, da jih ni, posebno še, ker ni dvoma, da nekateri izmed njih tukaj stanujejo.

A iz dvoran, kajti gotovo so bile dvorane za onimi velikimi vrati, iz tistih dvoran je vel hlad. Marina bi se bila najrajši umaknila in kar tako odšla, ne da bi kaj opravila.

Takrat pa je v dvorinah nenadoma zašumelo kot hladen veter. Tako se ljudje dvignejo v cerkvah od maše. Vsak hip se lahko odpro vrata.

Marina se je potuhnila sredi hodnika, kjer je bila najbolj vidna, in se postavila kakor na preži. Potem pa ji je kri naenkrat prišla vsa prav do senca razmršene glave. Marina je imela navado, da si je med močnim premišljevanjem popravljala klobuk. Postajalo ji je vroče, nekoliko pa se je bila tudi zasopla.

Pobegniti!?

Nič več ni vedela kod.

A kakor je bilo tu vse čudežno raznoliko, kuhinja in palača, lesene stopnice in grb, tako se je Marina spet presenetila, ko je zaokrenila glavo in opazila na desnici leseno pregrajo, ki je zapirala vejasti konec hodnika. Z enim skokom se je zatekla tja. Bilo je zaprto, prazno, kakor velika kletka ali drvarnica. Tja torej ni bilo mogoče in se tudi ne bi bila imela kam skriti. V zadnjem trenutku je opazila v levi steni prav pred seboj majhna vratca. Planila je tja. Vratca so se odprla. Preko stopnic pa je Marina že kar štrbunknila kakor v vodo. Opotekla se je po knjižnici. Knjige so ležale kar kupoma, na mizi, v policah, na podu. Marini se je zdelo, da jih je največ na tleh. Zapršila se je, ko je padla mednje. One v policah pa niso bile niti knjigam podobne. Najmanjše so bile velike kot mašne bukve.

Marina je bila v mestnem arhivu.

Ogledovala se je okrog sebe in tipala po hrbtiščih knjig kakor po steni. Dà, Marina si je prav iz vsega srca zaželela stene. Ampak tu je ni bilo in tudi ni bilo človeka.

Stopila je v drugo sobo, ki je mejila na levi strani in je bila še daljša. Videti je bilo, da je še pred kratkim nekdo sedel pri mizi. V pepelniku se je kadila cigara. Gospod je bil mogoče pijan in je obležal pod mizo.

Sama ni vedela, kako ji je prišla takšna misel. Toda gotovo je tu bival zelo učen gospod. Pogledala je pod mizo, založeno od obeh strani s predali. Samo otrok bi lahko zlezel v takšen kotiček. Na mizi so ležale odprte knjige in časopisi. V sobi ni bilo nikogar.

Prijela jo je velika strast, da bi pobrskala po časopisih in knjigah. Ampak takoj nato jo je vso prevzelo spoštovanje. Zaloga knjig je dihala veličasten mir. Stoletja so mogoče ljudje tu kopičili znanost. Marina je imela za to nekaj smisla. Prav majhen pojem o znanosti se je nevarno razrastel. Začutila je rahel nadih resnosti in resnoba je prevzela tudi njo, da je bila kar naenkrat obupana in se ji vse njeno življenje ni zdelo nič. Trenutek se je samo borila. Nejasno ji je bilo. Tukaj je vsega konec.

Neka široka postava je stopila med vrata. Vsa soba se je naenkrat zasenčila in senca je legla na knjige kakor strah. Prav počasi in z velikim naporom se je Marina zaokrenila.

Na pragu je stala ženska.

„Ho! Po kaj ste pa vi prišli k nam?“

„Jaz, gospa? Najprej bi vam rada povedala, kdo sem“, je pričela Marina, ki sta jo prijazni pozdrav in domača zunanost uradne osebe močno iznenadila. Gospa je bila očitno tukaj doma. Mogoče je bila županova hišna.

„O, saj se poznavam“, je rekla in stopila bliže k Marini.

Ta je opazila, kako spravlja gospa rokavice v žep svojega zimskega plašča in se ji je zato še enkrat priklonila.

„Kar povejte, meni povejte, po kaj ste prišli“, je nadaljevala gospa, preden ji je Marina utegnila vrniti veselje, da se poznata. Tudi nji se se je gospejin obraz zdel zelo znan.

„Kje sem jo videla?“ je pomislila.

„Saj vemo“, je nadaljevala ona. „Vsak dan prihajajo ljudje k nam po podpore. Koliko je že bilo samo tistih, ki sem jim jaz pomagala, da so dobili podporo, če nič drugih ne štejem.“

Gospa je govorila resno, nekoliko se je sklonila naprej in z roko poravnala nekaj v zraku, kakor enkrat za vselej.

„Danes sem slišala, da nabirajo po plakatih“, je rekla Marina.

„Je že prav. Hipec me še počakajte, en hipec, toliko da položim plašč, kamor spada. Potlej greva gor.“

Gospa je brnela venomer in obletavala v prvi sobici svoj pisalniški prostor. Plašč je vrgla na stol.

„Če je res“, je pričela Marina in hotela povedati svojo prošnjo, a gospa je ni poslušala.

Zamahnila je z roko.

„Zdaj pa le gor!“ je spotoma govorila. „Gospod ravnatelj je še v pisarni. Le stopiva. Strog je, a ni slab človek. Dà, dokler ima. Še gospem v klobukih se ne zdi več grdo prositi. Ah na, saj vemo; v lonc' je vsega konč. Družina pa hoče jest'. To ni več tako, kakor je bilo včasih. Gospe me še pogledale niso. Pa vas tudi ne, je-li? Zdaj bi marsikatera zamenjala z nama, pa še prav rada.“

Gospa je soplja čez hodnik in po stopnicah navkreber. Tu je bil glavni hodnik. V desni steni so se vrstile duri z napisi v črnih črkah. Najbolj razločno so bile vidne številke od osme do ene, od osme do ene.

„Naprej!“

Gospa je še enkrat potrkala. Takoj nato pa je stopila v sobo in odtlej se ni vedla prav nič uradno.

„Tu-le sem ti pripeljala eno žensko, tako rekoč mojo znanko. Če mene lepo sprejmeš, moraš še njo.“

„Kdo pa je rekel, da tebe lepo sprejemem?“ se je zadril od mize preko vse sobe beloglav mož, ki pa še ni bil videti star. Tudi smejal se je drobno in sveže, kakor se smejo pristni občani.

„Glejte jo no! Sama se povabi, potlej se pa še pretvarja kakor nevesta. Vi pa kar naprej stopite! Sem!“ je pokimal in z glavo nakazal Marini, naj stopi bliže.

„Kako se pišete?“ je vprašal.

Povedala je in on si je zapisal njeno ime. Potem je privlekel iz predala črno skrinjico. Iz nje je naštel Marini denarja — šest bankovcev. Bili so desetdinarski.

„Saj niste še nikdar dobili pri nas podpore?“ je vprašal bradat gospod pri drugi mizi in opazoval Marino.

„Ne.“

Nejeverno jo je pogledal še enkrat in krepko pristavil:

„Zdaj lahko greste.“

„Komu naj dam ta denar?“ je vprašala Marina.

Uradnik se je obrnil. Ravnatelj, ki je še nekaj pisal, je kar sredi besede obstal.

Marina je čutila, kako jo vsi z začudenjem gledajo.

„Poslušajte! Vi!“ je dejal bradati uradnik in se zravnal za naočniki. „Kako se predrznete prositi podpore, če je ne potrebujete?“

Srepo je pogledoval enkrat Marino, enkrat ravnatelja, kakor da hoče reči: Ta žena je slaboumna.

Dà, dà. Slaboumen je, kdor hoče pomagati drugim.

Nastal je slovesen trenutek splošnega molka in to molčanje ni bilo vseč nikomur izmed navzočih, nihče pa ga ni mogel takoj prekiniti.

Marina si je ta molk tolmačila kot vprašanje.

„Jaz sem prišla,“ je pričela polagoma, „kakor sem že povedala, prosit, da bi dali kaj tudi tistim, ki mene čakajo; da bi dali vsak dan vsaj enemu, kolikor morete in če sprti zbirate.“

Tako je govorila, skromno, in se pri tem trudila, govoriti zložno.

„Jaz sem Marina“, je nadaljevala čez čas in se okrenila proti uradniku. „Na treh koncih mesta poznam ljudi in tudi drugod. Vse hiše poznam, zato bi vam rada povedala, kam pojdite, ko boste delili. Če bo kaj jesti ali kakšna obleka, bi jim jaz lahko zanesla. Če bi vam bilo prav.“

„Francè! Franc!“ je zategnil ravnatelj in se sklonil čez desni rob svoje mize. Klical je nekoga iz druge sobe. Tam je najprej zaropotal stol. Nekdo se je dvignil in napravil nekoliko odločnih korakov. Prikazal se je med vrati.

„Kaj pa je?“

Ko je to vprašal, se je ustavil in hotel samo pogledati v sobo. Potem pa je le napravil še en korak. Njegov pogled se je spreletel po obrazih.

„Ti, Franc! — Nikar me tako ne glej! Ta ženska prihaja, kakor da ti jo je sam Bog poslal. Utegne ti bolj pomagati pri tvoji akciji kakor vsi naši sezname. Kdo pa sploh ve, kdo je še živ in kdo biva v kasarnah. Živ človek ti ne pove, kje moraš iskati najbolj potrebnih. Glej, tu pa imaš človeka, ki ve. Samo vzemi jo... Ne glej me tako neumno!“

Ravnatelj se je prekinil.

„Dà,“ je nadaljeval bolj resno, „zdaj lahko razdeliš siromašnim božičnico kakor bi mignil.“

Uradnik se je medtem znašel in odmaknil oči od Marine. Očitno mu nekaj ni bilo vseč. Preložil je svoje pisanje, a ni vendar ničesar znil. Mož iz sosednje sobe in govornik sta bila ravnatelja, on pa samo uradnik.

Ravnatelj iz druge sobe se tudi ni hitro zganil. Videti je bil nekoliko neroden, čeprav je bil med vsemi najmlajši.

„Širokopotezno to ravno ni“, je odgovoril. „Ti si zmeraj rad kakšno brihtnost izmisliš.“

„Jaz? Le poglej jo! Ali si jo že kdaj videl? Stokrat sem jo že srečal na cesti, pa mi ni prišla na misel“, je nadaljeval ravnatelj. „Stavim, da ve za vsako hišo. Ali se me ne spominjate, Marina? Večkrat ste prišli tja, kjer sem prej bival.“

„Zdaj ne utegnem“, se je opravičevala Marina.

„Saj nič ne de. Pa okrog novega leta enkrat pridite.“

„O, prav zadovoljna bom, gospod župan. Jaz vzamem vse, kar mi kdo dá. Imam hudo dosti ljudi, ki so vsega potrebni.“

„Jaz delim revnim božičnico“, je pričel govoriti visoki ravnatelj. „To bo takó, da dobi vsaka siromašna rodbina nekaj. Pa bi nam res vi lahko pomagali. — Le še nekaj se mi zdi pri vsej stvari narobe.“

Obračal se je po sobi, kot da je malce razburjen. Potem je obstal tik pri Marini.

„Ali znate kaj pisati in brati?“ je vprašal.

Marina se je potuhnila.

„To se mi je takoj zdelo, da ne zna.“

„Kogà boš godrnjal, Francè! Marino vzemi v avto,“ je dejal spet ravnatelj, „pa se vozita okoli in okoli toliko časa, da ti pove za vsak kot, koder boš razdelil svoje dobrote. Tako se lahko zgodi, da dobe siromaki še celo za praznike majhen priboljšek.“

„Tako bi tudi moralo biti. Mi smo za to naredili to akcijo“, je pojasnjeval visoki ravnatelj Marini. „Danes ni še nič dela za vas, ampak pridite jutri.“

Tako so Marino za tisti dan in do drugega dne odslovili.

*

Prihodnji teden se je Marina vse dni vozila z avtom po mestu.

„Zakaj se ne bi vozila z avtom?“ se je vprašala najprej, ko je stopila iz mestnih uradov.

Marina se je vozila z avtom tako kot učeni popotniki. Vzamejo si, kar je njihovemu namenu najbolj primerno: enkrat vlak, drugič ladjo, tretjič avto ali aeroplan.

Sedela je udobno poleg visokega ravnatelja in voznika. Vsa gorkota s stroja ji je šla po nogah in z ovinki se je pritiskal človek drug ob drugega. Nihče se pri tem ne jezi na soseda.

„Počasi se že privadiš“, ji je dejal voznik prvič. „Le malo potrpi, da se ubereva, kdo ima trše kosti.“

„Tvoje kosti so trše“, ji je priznal drugi dan.

Vozili so se vsak dan v predmestja. Avto je imel velik zadnji del, kjer so stali lepo zloženi veliki zaboji. Vsak zaboj se je odpiral na pokrov. Stvari v njih so bile že izbrane in v vsakem četrtrinskem predelu na vrhu označene s skupnim listom.

Ravnatelj je nosil v žepu samo seznam ulic in počekčan kos mestnega zemljevida. Marina je na zemljevidu opazila le modre in rdeče

črte. Vedela je že naprej, da ne bi po zemljevidu ničesar našla, ako bi jo kdo kaj vprašal.

Našla pa je takoj prvi dan precej svojih znancev, ki ob njenem novem prihodu niso dovolj utegnili, da bi vse razumeli, kar se je z Marino godilo. Tudi otroci so se stekali na kup. Pozdravljala jih je povsod takoj, ko je stopila z avta. Nekateri so se preplašili, majhni pa so prišli takoj k nji. Razdelila jim je rožičev in navadnih piškotov. To so bile prve slaščice, ki jih je sama kupila.

Z denarjem je bilo tako kakor zmeraj, če pride v roke onemu, ki denarja ni varen. Zafrčkala ga je v treh dneh. Samih nepotrebnih reči si je nakupila in se tega zavedela šele takrat, ko ni imela več niti pare. S polovico svoje prve podpore pa je itak kupila za dve rodbini sladkorja in kave. Tehtala je vsako reč. V roki se ji je zdelo četrto kilograma mnogo. Ampak če je pomislila, so bili vsi ti darovi kakor bi polnil raztrgano vrečo. Ni si mogla pomagati, da se ji ne bi siromašni ljudje zmerom bolj smilili. Mogoče pa je postala še čustvenejša, ker se je nji sami obrnilo na bolje. Uradnica se je bila zaobljubila, da sama vzame v roke Marino, ji oskrbi dostojnih oblek in jo navadi rednega življenja. Res, to ni bilo lahko delo. Z Marino je bil velik križ in ko je zapadel sneg, je bilo še hujše.

Imela je še staro navado, da je letala okrog in vsak prosti trenutek porabila za potovanja. Tej navadi so gospodje od dobrodelne akcije napovedali neizprosni boj. Po prvih dneh pa so obupali. Najbolj se je jezil stari ravnatelj. Nekoč se je bila Marina precej zakesnila. Dobrodelni avtomobil je stal na trgu pred mestno hišo in čakal. Minila je debela ura. Marine še ni bilo. Končno je prišel sam gospod župan mimo in se za stvar pozanimal. Povedali so mu, da je dnevničarka Marina N. službo že drugikrat zamudila, brez nje pa, da ne more delo naprej. Ravnatelj je to silno jezilo.

Pogovarjali so se pri avtomobilu. Marina je prišla mimo, kakor da se sprehaja. Spet je nesla kanglico in zalogo cunj na rokah.

„Nekaj se je zgodilo“, je rekel ravnatelj.

„Marina!“

„Dober dan!“

Marina je pozdravila. Oči so se ji široko odprle. Bilo je videti, kako odločno premišlja, in je mislila precej časa, tako, da je bilo že vsem nerodno in so jo nežno vprašali, ali je pripravljena, da bi krenili na pot.

Sedla je brez pripombe, in popravila ravnatelju sedež. Gospodje so jo enako mirno opazovali. Zdelo se jim je, da se Marina še ne zaveda.

„Nekaj se je zgodilo“, je ponovil ravnatelj, ko je avtomobil oddrdral in sta on pa župan krenila navzgor po stopnicah.

Tistega dne zvečer so Marini vzeli kanglico. Obljubili so ji, da dobi novo. Pa Marina ni za tolažbo nič marala. Postala je tiha in nekako utrujena, kar ni bilo dobro znamenje.

Poklicali so zdravnika. Drugega dne je prišel in si jo ogledal od daleč.

„Dejal bi, da je Marine še samo zdravje“, je rekel.

Marina se še ni razmislila.

Vsak dan je prihajala v službo odslej brez zamude.

Bilo je videti, s kakšno vestnostjo in z naporom se udeležuje voženj. Sam župan je zmajeval z glavo.

„Njena služba je prenaporna“, je pripomnil ravnatelju in ravnatelj je to misel povedal vsem vpričo Marine.

„Ah, kam še!“ je vzkliknil voznik. „Marina je močna za dva junaka. Bog ji ni dal moža, pa bi ga bila zaslužila. Njen rod bi držal pokonci vso občino.“

„Ne zbijaj šal!“ mu je rekla Marina.

„Zvečer hodi še sama okrog“, je razlagal voznik zaskrbljenemu ravnatelju, „obiskuje rodbine, h katerim še nismo prišli in kjer so matere bolne. Menda tekmuje z Rdečim križem.“

Zakrohotal se je, ker je bil velik dedec in je s svojimi širokimi pleči sam odmikal svoj avtomobil. S tem vozom sta si bila zelo domača. Marine pa ni razumel in ne doumel, čeprav mu je njena očitna sprememba prizadevala mnogo skrbi.

Lepega dne ob osmih Marine ni bilo in je ni bilo ves dan. Obležala je nekje pri usmiljenih znancih, ki so jo položili v posteljo. Mogoče Marina že dolgo ni udobneje spala kot prve noči. Potem je postajala njena bolezen zmerom hujša. Prijela se je je pljučnica.

„O, jaz sem vedel“, je dejal župan. „Z Marino ni bilo sreče. Vsa skladišča nam je izpraznila. Premišljeval sem že, kdo je župan in kdo oblast. Jaz ali Marina? Tudi to ni bilo prav, da smo jo po delovnih urah puščali zunaj. Morala bi se bila odpočiti.“

Že dolgo niso uradniki slišali od gospoda župana tako mehkih besed. Toda tudi njim se je bila Marina močno prikupila in radi tega ni sprememb v slavnem starodavnem uradu nihče opazil.

Marina ni nikoli povedala, kje je v prostem času bila. Službeno je prihajala naravnost v pisarne k prizadetim uradnikom. Znala je urediti vse mimogrede. Uradniki so nanjo mislili in že prej vse potrebno pripravljali. Njena obleka jih ni nič več vznemirjala. Zadnje dni se je

a uradnica res potrudila in je Marino od glave do tal preoblekla. Takšno so bolno Marino tudi sprejeli v bolnico.

Medtem je prišel sveti božični čas. Mali otroci v predmestjih so si pripravljali jaslice in se veselili Marininega obiska. Bili so tudi še polni nad. Vsaka mati v predmestju jim je obljubljala, da pride Marina, če bodo pridni. Potem jim še česa prinese. Nekaterim so manjkale pred jaslicami še svečke, ponekod so hoteli vedeti, kaj bo rekla Marina, ko zagleda najizbrancejši mah, ki so ga prinesli prav iz Zagolovca. Bilo je mnogo skrbi, kod hodi Marina.

Ko je le ni bilo, so stopile vkup same matere in se posvetovala o njej. Kaj so sklenile, še nihče ni vedel. Imele so doma mnogo dela in v mestu mnogo opravka. Nekatero so že služile na novih mestih. Prejšnje delavke se kot služkinje ali postrežnice niso prav znašle. Pred prazniki so povsod prale, pekle in ribale, doma pa jim je šlo vse narobe. Vendar so kmalu zvedele, kaj se je zgodilo Marini. Na božični dan po obedu so prihitele v bolnico. Prinesle so s seboj v prtičih poskušnjo.

Marina je bila že mrtva.

Ležala je v mrtvašnici na črno pregrnjeni postelji. Stara ženičica iz najstarejšega dela v tistem predmestju, kjer je mestna bolnišnica, je čeb-ljala, da so hoteli Marino obleči v belo, pa so jo vendar oblekli v črno, ker je tako prav in ker bi moral imeti takšno pravico vsak človek vsaj po smrti.

Marina ni bila videti žalostna. Najbrž je umrla potem, ko je vse, kar jo je na tem svetu trlo, dobro premislila.

Ljudje se zanjo dotlej niso mnogo zmenili. Bilo je, kakor da se je vrnila s travnikov in ostala nedotaknjena od mestnih tlakov in ulic. Nekateri so zvedeli o čudni ženi in dobrotnici mesta šele iz časopisja. Prihajali so jo gledat, da dajo utehe in nasičenja svoji radovednosti.

Otrok iz predmestja pa se je nabralo cel kup. Z njimi je prišel takšen šum, da je bilo v mrtvašnici tisto popoldne kakor poleti, ko drevje zunaj v vetru šumi in se solčni žarki skozi vrbe žalujke pretakajo naravnost na mrtve.

Tudi star duhoven je stal med zbranimi. Ko je vstopil, se mu je zdelo, da molijo. Potem pa je le še miril male gologlavce, ki niso mogli molčati ob mrtvi Marini, dokler je ne bi črni voz odpeljal iz mesta in skozi njena predmestja.

Otroci so govorili o vsem.

Tudi iz hiše ob travniku so prišli. Mati je bila bolna in še ni dokončala oblekce, ki jo je šivala za svojo šestletno deklico. Na to, da bi šla tisti dan kam in se malo oddahnila, ni bilo misliti.

Preden je zazvonilo poldan, pa je priletela naglušna sosedka v njihov kot in je vpila, da je sveta Marina umrla in je ona čitala v časopisu. Prinesla je s seboj tudi list. S tem je vse preplašila. Ves dom se je zbudil iz sna. V mislih jim je šumela samo Marina. Otroci so hoteli ven. Po kosilu jim je mati dovolila, da gredo s sestrično pogledat mrtvo Marino.

Pricopotali so z mokrimi čeveljčki in v oblekah, ki so dišale po prahu. Naravnost od vrat so zagledali svojo prijateljico. Deklici sta si nekaj pošepnili in stopili z dečkom proti rakvi. Široko so se jima odprle oči, ko sta videli, kako lepa je bila Marina.

Stali sta tam dolgo časa. Že davno sta bili opravili vse molitve, tuji otroci so prihajali venomer, ogledovali Marino, jo kropili in se zbirali okoli nje. Kmalu ni bilo v bližini nič več prostora.

To je opazil stari duhoven in je stopil k deklici pa jo prijel rahlo za roko in šepnil njeno ime. Bil je njen veroučitelj.

„Ali si jo poznala?“ je vprašal.

Poljubila mu je roko. V zadregi je pozabila odgovoriti. Rdečica se ji je prelila po bledem obrazku. Takrat se je preril majhen deček h krsti. Morala se mu je umakniti od sveče in se je znašla.

„Poznala,“ je dejala boječe in še enkrat pogledala mrtvo, „to je sveta Marina.“

OBZORNIK

BREZPOSELNOST MLADIH IZOBRAŽENCEV V AMERIKI

Vajen sem bil trditi na vsako najneznatnejšo provokacijo, da ne dolguje svet ne meni ne kateremukoli imetniku diplome niti trohice ne. Menil sem, in nemara je res tako, da je kak dobro plačan osmošolsko izobražen člankar iznašel to frazo. To je bilo tedaj, ko sem bil še v šoli in sem se čutil varnega v svojem samozaupanju in brezskrbnega v svoji notranji sposobnosti. Danes pa pričejam misliti in izpraševati.

Zdaj torej, v tej občeznani depresiji, ki se je pričela v jeseni zadnjega leta viharnih dvajsetih let in se bo končala šele, ko se bo Bogu in mamonu zazdelo primerno, da bodi nadizobraženim sojena ista usoda v trpljenju kakor podizobraženim. Namenoma pravim „sojena“. Obiskovanje kolegija, to je poglobitno, tako so nam peli vsiljivo, dečkom in deklicam, v naši dovezetni dobi. Obdclavali so nas s knjigami, magazini, časniki, s predavanji o radiu, da bi bili na vsak način kar najbolj načitani. „To je nekaj, česar vam ne more nihče vzeti“, so nam govorili, ali pa še bolj zvijačno: „To bo pomenilo pozneje za vas kup dolarjev in centov.“

Ta propaganda je imela uspeh. Jonesi so pošiljali svoje otroke v kolegije in tako so naši starši pričeli čakati številke na robove časnikov ter proučevati

svoje bančne knjižice. Vzgojo so pričeli vknjiževati kot občutno postavko v rodbinskem finančnem izkazu. Mi smo pa puščali znémar svojo visokošolsko angleško literaturo in se skrivoma urili v kolegijjskih manirizmah, sanjarili absurdne sanje o bratskem in sestrskem življenju, o juniorskih promocijah (bili smo prenaivni, da bi bili kaj vedeli o zaprekah po odhodu) in o footbalu, ki ga nobena visoka šola ne more komercializirati.

No, manirizem nam je prešel v navado — na našo nesrečo — in imeli smo bučne vrtince pobratimstev, promocije in football. Vendarle nas je bilo nekaj, ki smo na lastno začudenje uvideli, da to ne zadošča. Ker smo bili pahnjeni v bolj ali manj kulturno okolje, smo postali nemirni. Željno, toda kar se je dalo skrivoma, smo hrepeneli, da bi imeli nekaj več ko samo tenko lepoto izobrazbe, ki so nas lišpali ž njim kar na debelo.

Prisiljeni smo se bili specializirati v vseh mogočih stvareh, od ortopedike in kiropodije v medicini do osebnega dela in zasilnega študija o vodstvu tvornic. Večina naših trgovskih očetov je smatrala čisto umetniško karijero za kruhoborstvo. To ni praktično; kaj morete početi z njo, ko ste jo dosegli (razen postati učitelj — toda kdo se hoče tega učiti)? Nikamor vam ne pomaga; nič vam ne nese. To je bil najbolj škrlatasti greh naših očetov. Potemtakem se je velika večina študentov posvetila bodisi profesionalnemu ali pa specializiranemu delu: računovodstvu, osebnemu delu, vodstvu industrijskih podjetij, trženju z živili, finančni stroki, oglaševanju, žurnalizmu, hišnemu gospodarstvu itd. Ne copata v vseh obrtih — temveč mojster v eni. Toda vkljub temu smo bili nemirni.

Nemir vodi k vojni in marsikdo izmed nas je sprevidel, da je bil v tej vojni samemu sebi največji sovražnik. Nekaj „nevarnih“ udov naše fakultete, ki so obiskovali volilne tečaje, je polagoma podminiralo naše samovšečno stališče ter krepko utrló pot novemu naziranju. Ta novopridobljena, nenavadno dragocena, idealistično socialna stremeljenja so bila v nasprotju z večino naukov, ki smo se jih bili naučili v specialnih področjih, za katera smo se pripravljali in urili. „Navedite deset razlogov, zakaj je prodajanje na določen rok ekonomsko in socialno dobro.“ „Ali je oglaševanje zapravljivost v gospodarstvu? Navedite razloge za svoj odgovor.“ In samo en odgovor je bil pravičen!

Pa oni drugi maloštevilni učitelji — uporniki — in nauki, ki so jih učili! Kako bi se dalo od ukaželjnega dečka, ki se je učil, da bi postal kar najkrepkejši tip veletrgovca, ali preudarljiv embrio bodočega oglaševalnega agenta, ali pa previden finančnik (ki bi pa nedvomno celó kot tak gojil v svojem prostem času to ali ono na pol profesionalno opravilo kolegijjskega zelenca) — na kak način bi se dalo od kateregakoli izmed teh pričakovati, da bi se odrekel prejšnjemu in se spraval z novim socialnim redom, ki bo nemara ogrožal njegovo lastno profesijo?

Na srečo so se večjidel vsi profesorji, ki so nas poučevali, še klanjali nizko svojemu varuhu, svetemu, zlatemu maliku Veletrgovini, in potemtakem nas je samo peščico motilo notranje neugodje; toda té maloštevilne nas je motilo pošteno.

Leto našega juniorstva je malone minilo, pa se še nismo popolnoma zavedali, da vlada izven samostanskega obzidja našega zavoda na vso moč vznemirljiva situacija. Študentje smo pridno študirali ono sakrosanktno institucijo, ki se v Ameriki imenuje Federal Reserve System, ubijali smo si v glavo, da je

bila vsem prejšnjim panikam (ali z novejšim izrazom, gospodarskim depresijam) vzrok neelastičnost kredita, nesorazmerni bančni dobički, pa še nekateri drugi vzroki, ki smo jih navadno pozabili napisati na svoje izpitne pole. Zatrjevali so nam, da znači rojstvo Federal Reserve Systema smrt vseh trgovinskih neredov. Toda vendarle so bili tu: vrednost delnic in zadolžnic se je dvigala in padala kakor na toboganu, v množicah je vzkipele podzavesten tok blazne razburjenosti. Časopisje se je skušalo potajevati kakor molčljiv učitelj v šoli, toda s takim ravnanjem je samo trdovratno podpihvalo ogenj in širilo požar. Veliki članki v časnikih so strašili ljudstvo s poročili, da bosta Henry Ford in predsednik Hoover hitro izboljšala razmere.

Ako se bodo razmere res kaj kmalu izboljšale, smo ugovarjali nekateri, zakaj pa nam potem starši krčijo mesečne prispevke? Plaho smo jim pošiljali optimistične vesti, izrezane iz časnikov. Gospodarska kriza je zadela samo one od nas, katerih dohodki doma so bili odvisni od dviganja in padanja delnic in zadolžnic. Sinovi in hčerke nespekulativnih trgovcev, doktorjev, detajlistov, farmerjev, zobnih tehnikov in strokovnih delavcev pa še niso mislili na zbirajoče se viharne oblake. Onim izmed nas, ki smo prejemale skrčene mesečne prispevke — zaradi teh odtegljajev so pričele mučiti skrbi tudi že prodajalce drobnarij in blagajnike bratovskih skladnic —, so pa medtem govorili, da je to samo začasno in da bodo v dveh mesecih razmere boljše, kakor so bile kadarkoli dotlej.

Marsikak študent je proti koncu zimskega četrtertletja leta 1929. kar na tistem izginil iz našega zavoda. Drugi so pričeli iskati zaposlitve pri odsekih društev Y. M. C. A. (Društva mladih kristjanov) in Y. M. C. U. (Zveze mladih kristjanov), da bi imeli kako postransko delo. Depresija je trajala dalje.

V času, ko sem dosegel seniorsko leto, t. j. jeseni leta 1930., smo že pričeli čutiti tudi v naši predavalnici posamezne odmeve gospodarske krize. Naši, v času procvita vzgojeni profesorji iz narodnega gospodarstva so pričeli ublaževati svoje prejšnje, jekleno čvrste ugotovitve. Profesorji trgovinskega kolegija naše univerze so začeli smešiti rotarijansko stališče v trgovini. Rastoče število vzgojiteljev, tako v naši kakor v drugih vadnicah, je začelo javno obžalovati ogromno število bodočih Babbitov, češ, da ni mogoče računati nanje, da bi pomagali dvigati prapor trgovine ali jo opravičevati kot žrtev gospodarskega poloma. Vihranje z zastavo, visoka zaščitna tarifa, navijalna kupčija, izzivanje rdečkožcev, vse to je nehalo biti popularno. Amerika je bila že na pragu nove dobe in malone prvi, ki so jo čutili, smo bili študentje v kolegijih. Skoraj čez noč smo prejeli bolj idealno filozofijo, prebujeno cenitev kulture; nekateri izmed nas so pričeli celo svojevoljno čitati pesniška dela in so postali lahko skeptični do zgolj materialistične, pred 1929 letne filozofije o življenju in uspehu.

Ko je prišla pomlad, so pričeli oni izmed nas, ki so nameravali delati izpite, povpraševati in poizvedovati med seboj za delo. V normalnih letih je obiskovalo naš zavod mnogo zastopnikov raznih korporacij in študent je imel izbero. Po pomenku z dekanom so delodajalci udobno govorili s študenti in izbrali za svoje organizacije določeno število seniorjev, ki naj bi v juniju napravili izpit. Nekaj časa je bilo videti, da ne bo to leto niti enega posetnika k nam. Naposled se je le pojavil neki zastopnik. Toliko da smo zvedeli za njegov prihod, nas je že pohitelo sto in petdeset seniorjev v tajnikovo pisarno zavoljo interviewa. Delodajalec je vzel enega fanta za poskušnjo in odšel.

Tekom zadnjih tednov si je marsikdo od nas izposodil denar v banki, od sorodnikov, v novoustanovljenih bratovskih skladnicah, v dekanovi pisarni in celo od cerkvenih zakladov (seveda, kdor je hodil v cerkev). Eno najnavadnejših vprašanj in hkratu eno izmed onih, ki se mu je vprašanec najrajši izognil, je bilo n. pr. „Hi, Jim!“ — ali pa „Hej, Mary!“ — „Ali si že dobil delo, odkar si odšel iz kolegija?“ Saj bi še pred dvema letoma žalilo naš ponos, če ne bi mogli dobiti dela. Nič nismo vedeli, da je šest milijonov ljudi brezposelnih in da jih na tisoče oblega posojilnice, gradbena društva in banke, medtem ko drugi po sramotno nizkih cenah prodajajo svoje poljedelske pridelke. Nismo še prišli do spoznanja, da ljudje stradajo. Pa kaj za to, če bi bili vedeli, saj bi to ne ublažilo situacije in naše denarne stiske.

V početku in prvi polovici junija večina izmed nas še ni hotela povpraševati po delu. Saj ga bomo itak dobili, smo menili. Sprva sicer ne bo mnogo neslo — toda vendarle bomo dobili *nekaj*. No, saj smo izobraženi! Svet nas kajpada ni dolžan vzdrževati, toda nedvomno bo gledal na korist, ki jo bo imel od našega dela. Potemtakem smo slavili razstaneč z veseljem, popili neznanse količine žganja in plačali zanje ogromne vsote. V dolgih vrstah smo korakali v žarko poletno solnce ter zaključili tako svoje življenje v kolegiju. Šole je bilo konec in potlačili smo v sebi vse viktorijanske emocije.

Če moje skušnje od onega šestnajstega junija leta 1931. niso bile nenavadne (in ker sem govoril o tem z drugimi maturanti, nimam vzroka misliti, da bi bile), je napravil ameriški šolski razred leta 1931. zunanjemu svetu osvetljuječ uvod.

Sprva je kazalo, kakor da smo naleteli na slučajne posebneže, na poslovne organe, ki so prej izjema kakor pravilo. Zdaj smo pa sprevideli, da so le-ti predstavitelji novega reda. Plahi so in razdražljivi kakor prepodene gvinejske kokoši. Niti naših prošenj se jim ni dalo sprejemati. Toda marsikdo od njih je bil videti, da bi se bil rad iznebil kakega zastarelega uslužbenca in je obupno potreben kakega „poberi me“ iz vrst prosilcev.

Jaz sem se v kolegiju uril v oglaševanju. Napravil sem torej v svojih reklamnih vzorcih vse, kar bi po mojem mnenju moglo zgrabiti in privlačevati. Te vzorce sem lepo zložil v svoj portfelj in dejansko prisilil ravnatelje trgovinskega oglaševalnega odseka in poslovodje agentur, da so jih prebrskali. A vtis? Zanimanje? Izpodbuda? Kaj še! Samo dolgočasil sem jih. Pač, nekaj sem le dosegel — imeli so dovolj prostega časa, pa so del tega udobno posvetili pomenku z menoj.

„Ni slabo, ni slabo,“ so mi govorili na tak način, da sem dobil vprav nasproten vtis, „toda če bi nameravali v sedanjih prilikah koga sprejeti v službo, bi lahko izbirali izmed celega tucata kolegijsko izobraženih prosilcev, ki imajo že deset do petnajst let prakse.“ Priznati moram, da je bil ta odgovor videti zdrav. Toda, ali ni bilo res nobenega odgovora na to?

Zavrnil sem jih, kakor sem smatral za primerno. „Toda saj vidite,“ sem dejal, „da vam ne morem nuditi prakse, ker sem vse do sedaj študiral. Svoja zadnja štiri leta sem posvetil zgolj študiju, kako je treba delati reklamne oglase. Zdaj bi pa rad dobil priliko, da bi ta leta praktično izkoristil.“

„Trgovina ni kolegij“, so mi odvrnili večje, govoreč navidezno resnico. „Tukaj moramo imeti ljudi s prakso.“

„Toda kako naj imam prakso, če ne morem dobiti dela? Saj moram na vsak način nekje pričeti?“ sem jih vprašal ponižno, strpljivo.

Da, pritrdili so mi, da moram nekje začeti — toda da mi ni treba pričeti baš pri njih.

Čez nekaj tednov sem pustil svojo listnico doma in sem pričel gledati za delom, za katero nisem bil izučen — torej ne za oglaševanjem, temveč za kakršnim koli delom. Delo — katero si bodi delo. Pisal sem prošnje za vsakovrstne službe — za pisarniško delo, knjigovodstvo, za pomočnika v špecerijski trgovini, izdelovalca sodavice, pekarniškega delavca, slaščičarja, delavca v plinarni. „Oh, tako, vi ste bili promovirani v kolegiju lani. Toda kakšno prakso imate? Kaj ste delali med počitnicami? Hm! Vidim. Delali ste v deškem skavtskem taboru. No, sedaj ni nobeno mesto prazno. Lahko pustite tukaj svoje ime in naslov, če hočete.“

Moji prijatelji in znanci so se začeli čuditi, kaj je z menoj. Promoviranec iz kolegija gotovo ne bi smel imeti težav zaradi zaposlitve. Zjutraj sem se mudil pred zrcalom in se ogledoval, ali ne bi mogel nemara zaslediti na svojem obrazu kakega znaka slabosti. Pred enim letom sem pa še neomajno zaupal sam vase.

Še zdaj sem brez službe.

Že prej se mi je zdelo in še danes se mi zdi, da smo bili kolegijški absolutne prevarani. Nasičevali so nas s propagando, da je temeljita šolska izobrazba ena najvažnejših činiteljev na svetu. Niso nam dovolili, da bi bili tesarji, peki, mehaniki, strojniki, kopači v svinčenih rudnikih, farmarji in preproste gospodinje. Zavedli so nas v mišljenje, da je tako delo za nas prenzko in prenavadno. Prepričali so nas, da moramo imeti neko specialno izobrazbo. Tako smo zapravili po šestnajst, a če bi bili hoteli imeti za svojim imenom še več začetnic, po sedemnajst, osemnajst in dvajset let v šolskih dvoranah. Ne da bi se bili izobraževali, ampak da bi trenirali. Ne da bi se bili učili misliti, temveč da bi trenirali spomin!

Neskončno bolje bi bilo za marsikoga izmed nas, če bi bil porabil ta leta za pridobivanje prakse in plače v kaki obrti, namestu da je postal družaben parasit.

Seveda bi bilo zelo dobro, da dandanes ne bi bili zaposleni — vsaj za marsikoga izmed nas. Saj bi se lahko hranil iz skupne sklede s tisoči drugih ali pa gledal bržkone dokaj razširjeno stradanje naših družin. Da nas niso vlekli za nos oni isti poslovodje, ki obračajo sedaj hrbet maturantom iz kolegijev — da nas niso bili zavedli k vpisu v kolegije —, bi bili danes vsaj *kvalificirani* za delo. Imeli bi *prakso* v svoji obrti.

Da nas niso mazali z ameriško kulturo! Da bi bili bolj ali pa tudi manj, ne pa na pol izobraženi, se nam ne bi bilo treba poniževati na nivo onih, ki hodijo od vrat do vrat, išoč prilike, da bi zaslužili kako desetico ali četrnico — in se ne bi čutili nižje od onih, ki opravljajo stalno to ali drugo imena vredno delo. Tedaj ne bi imeli v sebi pogubnega raka, ki polagoma razjeda naš ponos, naše samozaupanje, naše samospoštovanje. Tedaj bi bili danes oženjeni in ne bi za vatel daleč od sebe (mučno) odrivali sleherne resne misli na Mary Smith, ki je danes doma pri starših, ker ne more najti šole, ki bi v nji poučevala, dasi je že lani napravila maturo. Bržkone nam ne bi bilo treba

gledati, kako se zadnji sledovi naše nekdanje vere v stvarnika, domovino in kapitalizem pršijo na drobne koščke in se osipljejo od nas.

Zadnji čas se mi kdaj pa kdaj zdi, da nam svet, ameriški svet, ki nas je štiri do osem let predolgo na tak prebrisan način slepil in varal, nas tako neumno mehkužil, *vendarle* nekaj dolguje — ne samo absolutom kolegijev, ampak vsem —, nekaj malega dolguje. Ne vzdrževanja (to bi presegalo industrijsko skladnost in pravico konkurence), temveč, recimo, pravico do življenja, zadostno sigurnost, tako da bi se mogli zavedati vsaj *možnosti* pridobivanja.

Vse do najnovejšega časa bi smatrali tako zahtevo za izdajalsko in nevarno. Po mojem mnenju bi tak koncept, če bi bil izveden do logičnega sklepa, vodil do podminiranja zaupanja v božanstvenost izkazov dobička in izgube; in sčasoma bi nemara celó fuzionisti koncernov izprevideli, da je zaman pričakovati čudežev naravnost z neba. Toda, ker morajo razredi letnikov 1931., 1932. in 1933. očitvidno sprejeti svojo usodo kot žrtve ponesrečene vzgojne teorije — prav tako, kakor so bili starejši ljudje žrtve drugih zmotnih narodnogospodarskih teorij —, moramo po mojem mnenju odslej zahtevati, pa najsi postane svet na socialni bolezni ali zdravju bogatejši ali siromašnejši, vsaj tole: pouk v kolegiju bodi tak, da pri iskanju dela ne bo manj koristen kakor katerokoli drugo štiriletno opravilo.

George Willison Condit. Iz angleščine prevel Griša Koritnik.

PROF. ŠTREKELJ — PESNIK IN PREVAJALEC RUSKIH POVESTI.¹

(Iz njegove korespondence.)

Znameniti jezikoslovec in urednik Slovenskih narodnih pesmi, vseučiliški profesor dr. Karel Štrekelj, se je kakor marsikdo drugi v svojih mladih letih sam poskušal v pesništvu. O tem piše Štrekelj še iz Gorice svojemu učitelju Levcu 18. aprila 1874.: „Sedaj sam ne vem, kako je s poetiziranjem: ali je črnilo zmrznilo ali se je pevska žila posušila! Pegaz počiva v senci...“ Da je Pegaz samo počival, spoznamo, ker je pozneje svoje pesmice tudi objavljajal.

V Štrekljevi korespondenci je ohranjeno pismo njegovega prijatelja pesnika Josipa Pagliaruzzia-Krilana z dne 26. decembra 1878., kjer ga ta naziva: „Predragi poet!“ Sicer pa pismo o Štrekljevi poeziji ne omenja ničesar.

Pač pa najdemo ključ k temu v pismu Janka Pajka, ki mu daje iz Maribora 19. februarja 1877. prav očetovski nasvet o pesnenju: „Prijatelj! Vaše ‚Cvetje‘, koje danes prejel, vse porabljivo. Kar se mi preje izmej poslanega nij zdelo porabljivo, bilo je tako zavoljo predmeta nekaj bolj navadnega. Novoposlano ‚cvetje‘ se odlikuje čistostjo mislij in jezika in hodom mislij, ki je naraven in previden. Ako i predmeti niso kojemu pesniku brž na razpolaganje — novi predmeti menim, — vendar mu je mogoče nadomestiti to pomanjkljivost zanimivo situacijo ali zanimivim hodom dejanja.

Najboljša je pesen, ako je ideja (predmet), hod mislij in zvršetek (pointa) nova, t. j. originalna. Se ve da tudi polno visokih in pikantnih mislij in lepota jezika dela pesni visoko ceno. Toliko na kratko. Pošljite o priliki zopet! Vaš udani prijatelj J. Pajk.“

¹ Ob dvajsetletnici njegove smrti.

In res najdemo v Zori leta 1877., v četrty številki, z datumom 15. febru-
arja pesem „Jesensko cvetje“, podpisano s psevdonimom Gorjanec, pač radi
tega, ker je bil Štrekelj z Gorjanskega na Krasu. Pa tudi v peti številki naj-
demo pesem „Jesensko cvetje“, kakor tudi v šesti številki.

V sedmi številki najdemo še Gorjančevo kratko pesmico „Oblak“. To pa
je menda vse, na kar se nanaša Pajkovo pismo in Pagliaruzzijev naziv, dasi
je ta sledil šele ob koncu prihodnjega leta.

Prilčno v istem času pa je pričel Štrekelj, poznejši vzorni prevajalec
državnega zakonika, prevajati ruske povesti. Ponudil jih je Jurčiču, ki mu v
edinem ohranjenem pismu na Štreklja takole odgovarja:

„Vi ste poslovenili Turgenjeva povest in vprašate, da li daje ‚Narod‘
nagrado za prestave. Na poslednje moram odgovoriti, da žalibog še ne, ker
nij smo še tako aktivni.

Vendar, če povesti nemate prilike drugam spraviti v tisk, kar je dan danes
velika težava pri Slovencih, kakor sam znam, shranite jo ali sami, ali pa meni
pošljite. Jaz sem z jednim trgovsko izurjenim človekom vložil za koncesijo
knjižarne, — buchhandlung. Če je dobiva, imel bom urejeno administracijo in
skušal izdajati več beletristike; potem bo tudi Vaš prevod na vrsto prišel, če
boste hoteli.“

Štrekelj je svoj prevod pozneje ponudil Šketu, uredniku „Kresa“. Dne
22. januarja 1883. mu piše Šket: „Vaš prevod prejel in prebral. Jaz dvomim, da
bi ga mogel porabiti; kajti ljubši bi mu bili kračji Turgenjeva spisi. Tudi je
mnogo povestij za naše čitatelje pripravnejših, nego to delo njegovo. Ukrenite
torej z rokopisom. Mislim, da ga prevzame ‚Slov. Narod‘. Predložite kaj
kratkih novelic ali povestij z ruskega; prilčno kaj takega lažje porabim nego
daljša dela.“

Pozneje je Štrekelj moral zahtevati rokopis svojega prevoda nazaj, ker mu
Šket piše 21. septembra 1883.: „Tukaj Vam vračam na Vašo željo ‚Punina‘ in
‚Baburino‘, ako imate kaj kratkih novel ali povestij prevedenih z ruskega
jezika, bi jih rad tako n. pr. vzamem v 12. broj našega lista prevedeno povest,
ako jo imate na razpolaganje, a ona naj je samo za eno številko. Odgovorite
mi na to vprašanje.“

Štrekelj pa se je rajši obrnil k Ljubljanskemu listu, ki ga je takrat začel
izdajati Winkler in urejevati Šuklje, ko ga je Šuklje takole povabil dne
10. februarja 1884.:

„Čestiti gospod kolega!

V svoje veliko veselje čul sem od prijatelja Levca,² da imate za podlistek
novemu časniku ‚Ljubljanskega lista‘ primeren feuilleton, prevod Turgenjevega
romana. Vsi Vaši doneski mi bodejo dobro došli in tedaj Vas uljudno vabim,
pošljite takoj rokopis ter naznanite ceno. Z lastnikom sem v tej zadevi uže
govoril in honorar izplačal se bode takoj.

Pri tej priliki še nekoliko o tendenciji novega lista, čegar uredništvo sem
prevzel. Marsikateri zlasti mlajših prijateljev mojega podjetja ne bode razumel
in obrekovanje in sumničenje je pri nas žalibog staro ukoreninjena navada.

² Prim. o tem Levčeva pisma Štreklju v letošnjem Časopisu Zgodovinskega društva
v Mariboru.

Ali jaz in z menoj vred rodoljubi, o katerih nikdo ne more reči, da niso z dušo in telesom udani narodnoj stvari, prišli smo do prepričanja, da pot, katero hodi „Slov. Narod“ in njegovi patroni, pelje naravnost v brezno v sigurni prepad. Oziraje se na to, nisem se mogel odtegniti prošnji našega deželnega predsednika, o katerem naravnost trdim, da boljšega narodnjaka nimamo na Slovenskem. Podpirati njegovo težavno stališče, zdelo se mi je uprav domovinska dolžnost in storil bodem to — ne glede na posledice.

Nadejaje se, da mi kmalu izročite rokopis, Vas prosim, da o priliki tudi dunajskim študentom razjasnite moje in mojih prijateljev Kersnika, Levca, Senekoviča itd. nazore. —“

In res prične 3. marca 1884. v 4. številki Ljubljanskega lista izhajati podlistek: Punin in Baburin, spisal Ivan Turgenjev, poslovenil K. Štrekelj. Ko je šel podlistek že proti koncu, mu piše urednik Šuklje dne 20. marca 1884. zopet:

„Velečastiti prijatelj!

Založnik Vam še danes pošlje 20 goldinarjev in sicer 10 for. kot ostalo nagrado za „Pun. in Bab.“, 10 for. pa kot predujem na prihodnjo pošiljatev. Prosim, da se takoj lotite dela. Ako prevajate iz češkega ali poljskega izvirnika, bode morda treba, da se obrnete do pisatelja s prošnjo, naj Vam dovoli. Pri ruskih pisateljih tega ni treba, ker ni pogodbe med Avstrijo in Rusijo v tem oziru.

Prosim odgovorite, do kedar da se lahko zanašam zarad listka.“

Med tem časom prične Ljubljanski list dne 28. aprila 1884. priobčevati v podlistku Strašno maščevanje, spisal Nikolaj Vasiljevič Gogolj, poslovenil K. Štrekelj; iz sledečega, z dvanajstim majem 1884. datiranega pisma slutimo, da je Štrekelj hotel prestaviti še kako večje Gogoljevo delo, česar pa menda ravno na Šukljetov nasvet ni napravil. Pismo se glasi:

„Ne zamerite z delom preobloženemu uredniku, ako ni mogel preje zahvaliti se Vam za Vašo tako izborno preloženo povest. Nadejam se, da ste nagrado prejeli v pravem času.

Glede Vaše ponudbe Vam javljam, da bi imel pač mnogo rajši kratke povesti, katere občinstvu bolj ugajajo. Ako Vam mogoče, pošljite kmalu kaj v tej stroki. Če ste pa uže pričeli z Gogoljevo povestjo, prosim pošljite in zahtevajte nagrado.

Ali ne bi bilo mogoče, dobiti kakega poročevalca med dunajskimi dijaki?“

17. junija 1884. že začne izhajati nov Štrekljev prevod, in sicer Brata Straton in Ivan, ruski spisal Sergej Atava. Dne 26. junija piše zopet urednik Šuklje Štreklju naslednje in v zvezi z Ljubljanskim listom zadnje pismo:

„Včeraj sem zaprosil založnika Bamberga, naj Vam na račun pošlje 20 for. Ostali honorar bode te prejeli, kakor hitro da izračunamo, koliko da bode gradiva.

Drage volje bi v svoj list sprejel prevode iz poljskega slovstva, n. pr. Kraszewskega. Jako drago mi bode, ako ustrežete mojej želji ter me kmalu razveselite s kakim novim sestavkom.

Število sodelavcev se lepo množi, le uvodni članek je do sedaj še na slabem. Morda se najde med dunajsko mladino kak samaritan, kateri bi nesrečnemu uredniku hotel pomagati iz njegove stiske. Mislil sem na Vas, na Babnika in Murka — morda ne bodem zastoj trkal! Preverili se bode kmalu, da podirate rodoljubno podjetje.

Sicer velja tudi tu načelo, da plačujemo vsak članek ali dopis.“

Kakor je začel, tako je tudi končal Štrekelj svoje prevode v Ljubljanskem listu s Turgenjevim. Dne 4. julija 1884. začne izhajati Turgenjeva Povest očeta Alekseja. Štrekljevi prevodi s tem prenehajo v Ljubljanskem listu, ki ga je kmalu zapustil tudi Šuklje kot urednik.

Dr. P. Strmšek.

PISMA Z MONT PARNASSEA

V

Pariz, maja 1932.

Pariz se mi zdi v teh pomladnih dneh še večji, še zanimivejši, še zagonetnejši, še pristrčnejši kakor pa običajno. Prepoln je smeha, solnca, bleska, barvitosti, vonja po zelenju, po dišavah; prepoln je večernega šepetanja, žarečih oči, vročih ust. Vrvenje množic po bulvarjih, avenijah in trgih ustvarja živahen ritem hitenja, gibanja, sproščanja, dogajanja. Kdo naj doume ogromen veletok ljudi, ki se vali in se gnete po mogočnih asfaltnih pločnikih iz dneva v noč, iz ure v uro, iz trenutka v trenutek? Dame iz najvišjih družabnih krogov, dekle, politiki, trgovci, žurnalisti, profesorji, prodajalci časopisov, filozofi, tujci z vseh kontinentov, Američani, študentje, črnci, brezdomeci, ljudje brez bodočnosti, pisatelji, delavci brez dela, raztrgani vagabundi, izgnanci, tatovi, zločinci, umetniki, detektivi, ženske s knjižicami in brez njih, ljudje z mnogimi imeni in brez imena, starci, otroci, slepci, bolniki. In vsi ti ljudje mislijo, iščejo, nameravajo, hočejo, upajo, se vesele, so žalostni, obupani, strti, zapuščeni, ljubljeni; vsi drve iz ulice v ulico, iz avenije v avenijo, se ustavljajo, prehajajo preko ulic, natlaččenih z avtomobili, polze mimo ogromnih izložb, mimo kinov in gledališč, se izgublajo proti Operi, proti Rue de la Fayette, proti Madeleine, v okraje onkraj Seine, vstopajo v tramvaje, izstopajo, se gromadijo iz metrojev in se ne morejo niti za trenutek umiriti.

Opaja me večerni nemir okoli Étoilea, prihajanje sprehajalcev po Elizejskih poljih, kjer se vrste luči v ravnih nepreglednih vrstah, se izgublajo preko Place de la Concorde v Jardin des Tuileries in potemnevajo med starimi pročelji mogočnega Louvrea. Ure in ure bi stal ponoči ob obsvetljenem Luksorjevem obelisku na Concorde in poslušal rahlo, mehko drsenje avtomobilov in monotono šumotanje belih vodometov.

In ljubavne noči na bulvarjih Clichy, Rochechouart, tam okoli Pigallea in Moulin-Rougea. Noči prepojene s spomini na bohemsko romantiko starodavnega Montmartrea, ki se zdi, da živi še v ozkih, mračnih ulicah, vijočih se navkreber proti Sacré-Coeuru; noči, preživljene z vso umetniško svobodo in iznajdljivostjo, razvratnostjo in patetiko, ognjevit, opojne, so danes morda le rahel odblesek, le slutnje iz minulosti. „Boîte“ ob „boîteu“, kavarne z glasbo, mala intimna gledališča, skrivnostne podzemne kleti z montmartrskimi posebnostmi, plesišča s črnci, kavarne za invertirane, majhni bari, skrivnostni kabareti, „music-halls“, „phonos payants“, ženske pivnice, kina. Potem pa še ljubezen zunaj na bulvarjih: poljubljanje, objemanje, šepetanje, klicanje, vabljenje, rotnenje, zalezovanje; vroči pogledi, rdeči nasmehi, prikimavanja, soglašanja. In v soju neštevilnih barvitih reklamnih luči so obrazi modrikasto vijoličasti, hiše rdeče, drevesa bela, pločniki zeleni. In v ognjevitem blesku luči je bulvarska pesem še vse bolj vroča:

Parlez-moi d'amour
redites-moi des choses tendres...

Prijetno pa je bloditi včasih popoldne po ozkih zapuščenih pariških okrajih, tam za Phanthéonom, okoli Jardin des Plantes, po okraju okoli Place d'Italie, ali pa onkraj Seine okoli Bastille, okoli trga République, po apaških delih, ki se raztezajo tja preko Cimetiere du Père Lachaise v dolga, mrtva predmestja, bloditi med starimi, napol razpadlimi hišami, kjer lebdi na preperelih stenah dih preteklosti ali pa mrka otožnost revščine. Za Panthéonom, okoli Duhamelovih ulic Lacépede-Vanquelin, Pot-de-fer, Monffetard, koder blodi zamišljeni, bolešno vase pogreznjeni Salavin, slutiš nekdanjo lepoto in pomembnost starinskih portalov, in spominske plošče tu in tam na očrnelih zidovih, kakor da nimajo nikomur ničesar več povedati. Kavarne so tu majhne, neprijetne, revne, večinoma prazne, le kak tuj gost pije ob točilnici aperitiv. Med tesno stisnjenimi stenami ulic v teh delih Pariza ne drve avtomobili, iz kanalov zaudarja po prestani vodi, po gnijočem ribjem mesu, po starih, v mraku razpadajočih predmetih, na ulico udarja vonj po jedilih in kuhinjah, vonj iz sob, dvorišč in pralnic. Sobe so tesne in na oknih vise ogledala, perilo, obleke, čakajoče solnca in zraka. Glas, pojoč bulvarsko popevko, se zdi, kakor da bi prihajal izza lesenih kulisnih ogradij.

Parlez-moi d'amour
redites-moi des choses tendres...

Cerkve so temne in v majhnih parkih sede žene z otroki, starci, nižji uradniki, sprevodniki na metrojih, cestnih železnicah in avtobusih, raztrgani, neumiti in neobriti delavci spe na klopeh, kakor da niso spali še nikoli. Enoličnost popoldanskega vzdušja zmoti včasih glasen klic ali pa harmonika, ki se hreščeče zareži od onkraj ceste. Star slepec sedi na pločniku in malo dekletce čaka na srečo, ki bo morala priti, čaka na usmiljenost mimoidočih. Pesem kakor da ni pesem, da ni bila nikoli pesem, da sploh ne more biti pesem, ampak da je le dopolnilo k tem ulicam in k temu življenju. Potem prideš v obljudenejšo ulico, kjer se vrsti prodajalnica ob prodajalnici in so jedila razstavljena po ozkih trotoarjih skoro do srede ulice. Duh po mesu, razgretim na solncu, po ribji masti, po olju, gnilem sadju, zelenjavi, po kisu, milu, vinu in svežem kruhu. Kričanje, ponujanje, klicanje števil, prerakanje, zabavljanje, besede, ki jih tujec ne more razumeti, iz predmestij, iz argoja. Ženske se gneto okoli stojnic v copatah, v zamazanih domačih oblačilih. Zolajevsko tipične, animalno prvotne, brezstidne, čokate, s trdim, hripavo zamolklim glasom, ki ga lahko slišiš le tod okoli. In potem nabiralci starih oblek s svojim večnim, zategnjeno pojočim „oooooleeeekeeee“, smetarji, raznašalci časopisov, prodajalke rož, ljudje vseh nazivov in poklicev.

Na Montparnasseu pa so noči jasne, svetle, polne ognjene razgibanosti, širine, udobnosti. Pred Coupolo sedimo do jutra, kakor da se ne moremo ločiti, gledamo se, kakor da se že od nekje poznamo, morda smo se videli v Afriki, morda v Ameriki, morda na Madagaskarju, morda v Tokiu ali pa smo se srečali kje ob Gangu v tagorejsko mehkobnem ljubavnem razpoloženju. Miljé slikarjev, žurnalistov, literatov, plesalcev, miljé radovednih tujcev, ki bi radi dogodka in doživetij. V luči je obraz mlade Yvonne še izrazitejši, še lepši,

njena lahko temna polt se nagajivo odraža od modre svilene obleke, odražajo se njeni črni, kodrasti lasje, njene velike lepe oči, njeni beli zobje. O, ona ne pojde nikoli iz Pariza, ne, nikoli. Pripoveduje mi o Ameriki, o morju, o svojih potovanjih, o svojem študiju. In tudi kadar skonča univerzo, ne pojde iz Pariza? Ah kaj še, nikoli!

Pariz je proti jutru oblit s polnimi svetlobnimi soji zgodnje zarje. Prebuja se ta kolos protislovij, nemira, sijaja in temačnosti. Prebuja se, kakor da vstaja iz sodobnosti v preteklost, kakor da se povrača iz civilizatoričnega, mehanističnega amerikanizma, ki si je usužnjil človeka, njegov mir in zadovoljstvo, k moralnim, individualistično izkristaliziranim pomnikom minulosti, kjer je človek nad materijo, nad strojem utelesil napone svojih umetniških hotenj, svojih ustvarjalnih sil. Prebuja se v vrvež avtomobilov, hitenje ljudi, slo po novem delu in novem čakanju, prebujajo se temne, čistiljive palače, oblite z mrakom stoletij, templji novega človeka.

Anton Ocvirk.

KNJIŽEVNA POROČILA

Juš Kozak: Šentpeter. Roman. Založila Tiskovna zadruga. V Ljubljani 1931. 423 str.

To delo, ki je predelan ponatis iz „Ljubljanskega Zvona“, je Kozak zasnoval kot nekak rodbinski roman po načinu Mannovih „Buddenbrookov“ ali Galsworthyjeve „Forsyte-Sage“. Pri izvršitvi pa se mi zdi, da se mu je snov raztekla v tisto, kar predstavlja danes, namreč nekaj, kar ni ne široka podoba šentpeterskega miljeja, a tudi ne izrazita zgodba in povest ene rodbine. To je bilo mogoče in celo nujno zaradi tega, ker ni v rodbinskem črtežu Zamejčevih nikjer tako izrazitega intimnega središča, kakor ga imajo na primer „Buddenbrook“ v tem, da njihov avtor v Tomažu Buddenbrooku riše prav za prav svojega dvojnika, in kakor ga predstavlja v Galsworthyjevem epu ideja o razkrojni in pogubni sili lepote v računarskem in treznem svetu angleškega meščanstva, iz katerega je izšel tudi pisatelj sam.

Da takega osebnega in resnično intimnega momenta v Kozakovem romanu ni, je morda na več načinov usodno za vse delo, predvsem pa za osnovno življenjsko moč stvaritve, kajti odkod črpati navdih, če ti ne vre neprestano sam od sebe iz takega naravnega vira, kakor je izpoved, pa bodisi da je še tako prikrita in umetno zastrta z vizijami ustvarjenih svetov. Vendar pa se Kozakov roman nanaša na preteklost njegovega rodu in za osebe daljnih sorodnikov, ki jih opisuje v svojem delu, je najbrže uporabil marsikako potezo, ki jo je opazil in si jo zapomnil pri mnogo bližjih članih svoje rodbine, nego so oni, o katerih govori. Na to opozarja zlasti posvetilo, ki velja avtorjevemu očetu kot potomcu „Cunjarjevega“ rodu. Položaj, ki je s temi dejstvi odrejen avtorjevi fantaziji, je skorajda nekoliko nevaren: oblikuje naj snov, ki ga osebno in v najtočnejšem pomenu besede intimno ne zadeva, dasi mu je po drugi plati vendarle nekako nenavadno ljuba in draga. S tem je podana nekaka dvoumnost v osnovnem čuvstvu do snovi, iz katere poteka inspiracija, ki je samo dozdevna. In ta je povzročila nekatere temeljne nedostatke Kozakovega dela.

Cela skupina le-teh se dá namreč razložiti s kršitvijo elementarnega estetskega zakona, s kršitvijo, ki je v zvezi s tem dvoumnim položajem med intimnim in nekako drugače dragim, o katerem sem pravkar govoril. Elementarni estetski zakon, ki ga imam v mislih, je izražen z zahtevo, da bodi pisatelj objektivno stvaren in nepristranski do življenja, ki ga oblikuje. Ta zahteva ne govori samo zoper grobo tendenčno pisateljstvo, ki rezko deli svet na dva dela, na svojega in na sovražnega, na katerega potem kopiči temne barve, marveč zahteva od pisatelja skoraj nezmotljiv čut za vrednost in pomembnost življenja, ki ga prikazuje. Ne precenjuje naj ga in ne omalovažuje, marveč vsaka njegova kretnja in vsaka domislica naj pričata zanj, da vidi v vsaki svoji osebi in v vsaki usodi natančno tisto vrednost, kakršna je resnično vsebovana v nji in kakršno mora pomeniti tenkočutnemu, toda nepodkupljivemu bravcu.

Ta zahteva je v pisateljstvu kakor tudi v vseh drugih umetnostih tako važna in poseza tako globoko v osnove tvornosti, da se mi je subtilnejša umetniška nepristranost ali stvarnost često hotela zdeti samo druga stran, samo druga oblika moči, ki ustvarja. Kajti skoraj da si ni moči predstavljati, kako naj bi pisatelj res nazorno predstavil in skladno vnesel v čas, v prostor in v širno življenjsko morje človeško osebnost, ki ne bi bila do kraja jasna vsaj njegovemu občutku ali čutu, in nasprotno: kako si ne bi ustvaril stvarnega in nepristranskega odnosa do osebnosti, ki jo je zamislil in pogodljivo zapletel v nešteto zvez in odnošajev z drugimi osebami in z najrazličnejšimi dogodki, kar je v tako obširnem romanu neizogibno.

Zoper ta osnovni estetski zakon o stvarnosti in nepristranosti do lastnih kreacij je Kozak grešil na več načinov, in sicer najbrže prav zaradi tega, ker so mu bile, kakor sem že dejal, osrednje osebe preblizu, da bi mogel biti do njih ravnodušno stvaren, hkratu pa zopet notranje predaleč, da bi se mogel v domišljiji docela istovetiti ž njimi ter na ta način po čuvstveni poti doseči nasproti njim instinktivno in toplo objektivnost zrele umetnosti. Zelo očiten primer avtorske pristranosti v „Šentpetru“ je že dejstvo, da je vse, kar pride z Zamejčevimi v konflikt, pokazano kot a priori manj vredno ali celo kot ničvredno, tako zlasti ves Hostarjev rod. Podobno, dasi nekoliko objektivneje ravna Kozak tudi z Andrejem. Vse te negativne osebe pa so mu simpatičnejše, čim se prično pokoriti za svoje grehe, ki so večinoma storjeni Zamejčevim. Kozakovo tolmačenje teh življenj je tedaj docela tako, kakor bi jih razlagal kateri koli prizadeti član Zamejčeve rodbine, če ni morda še celo bolj a priori odklanjajoče. Edino pisateljsko pa bi bilo, da bi jih skušal pojmovati iz njihovih posebnih notranjosti, kakor skuša prikazovati vse Zamejčeve. Če bi katerega koli Zamejčevih nasprotnikov podal s tolikšno voljo do razumevanja, kakor se je potrudil podati na primer Azo celo v njenih najbolj kočljivih trenutkih, bi bila tako podoba „protiigre“ kakor tudi podoba vsega romana bolj človeška in bi pričala o višjem duhu.

Iz Kozakovega odnosa do teh figur skoraj nujno sledi tudi njegovo razmerje do osrčja njegovega dela, ki ga predstavlja rod Zamejčevih. Kakor je do njihovih nasprotnikov apriorno sovražen, tako je do Zamejčevih apriorno dobrohoten. V tej rodbini, v kateri je podal Luko, ki je morda edina pomembna in ustvarjena oseba tega romana, in Azo, pri kateri ni bil prav kos

svoji zamisli, je Kozak zasnoval tudi dva temeljna značaja, glede katerih si očitno ni bil na jasnem in glede katerih se je celo nedvomno motil. To sta Marija in pa Matija Zamejec, glava te propadu zapisane hiše.

Imam določen vtis, da ga je pri Mariji vodil namen, pokazati poveljučujočo moč trpljenja. To miselnost hoče menda poudariti tudi z Rokovim življenjem. Obakrat dokaj prisiljeno in ne prav smiselno. Iz tega razloga ravna zelo nasilno z obema osebama, zlasti z Marijo, ki pri tem izgubi vsak značaj. Tako nastane iz nje nekaj medlega, neizrazito blagega in žalostnega. In to senco obdaja Kozak s svetniško gloriozolo. Prav tako nerazumevanje kaže Kozak za osebo starega Matije Zamejca. Po njegovem zasnutku ali vsaj po smislu položaja, ki mu ga daje med ljudmi, in po gesti, s katero črta obrise njegove usode, naj bi bil Matija ne le fizično, marveč tudi človeško za glavo višji od okolice. Če pa se oprostiš rahle in ne vedno dosledne pisateljeve sugestije in si Matijo ogledaš, kakor si ogleduješ ljudi v življenju, se boš kmalu lahko preveril, da je njegova veličina samo dekorativna in da se za veličastnim videzom skriva dokaj prazna, samoljubna, ničemurna in malodane naduta človečnost, ki ni ne simpatična ne zanimiva, a kamoli velika.

Pravi ton za podajanje te docela centralne osebnosti romana ne bi smel biti patetičen in resen, kakor govori o nji Kozak, marveč bi skoraj moral biti rahlo posmehljiv in ironičen. Takemu tonu se je še najbolj približal tam, kjer opisuje neki napad Matijeve jarosti, ki ga privede do viška v stavku približno tele vsebine: Nato pa se je pričelo tisto, česar se je Matija najbolj bal (namreč izpraševanja vesti samemu sebi). Kako sijajen bi bil lahko ta stavek, če bi bilo v njem le za kapljico ironije. V patetični koncepciji, kakor je napisan v resnici, je zelo oster primer tistega, kar sem imenoval nejasen odnos in neobjektivnost nasproti zasnovani osebi.

Za vsem navedenim se skriva neka pristranost, ki nima morda ideološkega izvora, češ, ti ljudje stoje za tako in tako miselnost, zato so boljši od drugih. Tudi jih ne odlikujejo posebna človeška svojstva. — Ne, ta pristranost izvira kratko malo iz dejstva, da so bile te osebnosti izbrane za središče romana, ki pač mora biti pomembno in simpatično. Če pa upoštevaš migljaj, ki ti ga daje avtor v posvetilu, kjer pokaže na svoje sorodstvo z Zamejčevro rodbino, dobi njegova pristranost, ki je marsikje samo nedosezanje zasnutka, priokus po nekakem rodbinskem pristrastju, to je po najvsakdajnejši slabosti v življenju, ki naj bi se je pisatelj v teh preprostih oblikah rajši otrešel.

Rekel sem že, da je Matija Zamejec po avtorjevi zamisli človeški višek življenja v romanu. Ob njem se merijo dejanja in nedejanja drugih. Bil naj bi častitljiv predstavnik po poli kmetiškega, po poli meščanskega šentpeterskega mesarskega ceha, načelnik zadruga in živ primer poštenosti, solidnosti in dostojnosti tega obrtniškega stanu. Poleg tega človek trde roke, strogih tradicionalnih nazorov, dobrega in navzlic vsej nepopustljivosti mehkega srca. Njegova risba se je Kozaku ponesrečila. Dejansko podani njegov lik se zelo neugodno razlikuje od zamisli in posreduje človeka, ki sem ga že opisal. Navzlic temu pa je vse delo organizirano tako, da je Matija njegov vrh. In zdaj ni ta vrh samo izkrivljen, marveč je brez vznesenosti in pritiska na ravnino ostalega življenja ter jo pomika navzdol. In res, katera oseba te lahko zanima na tej širni ploskvi življenja, katera te lahko zanima zaradi svoje človečnosti? Mar maziljeni, sladkobni in s tolikšno resnobo črtani župnik, ki

je samo bleda slika Kozakove predstave o pravem duhovniku? Ali nedopisana Aza, ki je morda polno živa samo v enem prizoru ali v dveh in ki je tako starodavno romantična po vsej svoji usodi? (Pri nji se človeku dramijo davno pozabljeni spomini na bog vedi katere romantične povesti, morda na gospoda Mirodolskega, na Jurčičevo Lepo Vido ali kaj, pa tudi na Cankarjevo „romantično dušo“ Pavlo Zarnikovo, ki je prva oblika kesnejše Lepe Vide.) Ali sploh kdo izmed Zamejčevih, razen Luke? Ali sploh kdor koli izmed vseh teh primitivnih, grobih, nelepo prvobitnih ljudi? Pač, zanimajo te nekateri, ko trpe: tako stari Hostar v nekaterih trenutkih ob hromem sinu, včasih tudi Rok sam, četudi mu je Kozak odmeril nekoliko nepričakovano in preokrutno usodo, ki navzlic avtorjevi veri v trpljenje ne izpremeni trpinu narave. Proti koncu svoje zgodbe postane zanimivejši tudi Andrej, zlasti pa je živa mlada trojica: Aleš, mladi Rok in Liza, dasi je tudi ta slikana s kričočimi barvami in čeprav je Lizin doživljaj z Rokom in Alešom samo ponovitev Azine zgodbe z Jergelčevim.

Edina polna oseba tega romana je, kakor že rečeno, propali brat starega Matije — Luka. Ta človek živi resnično, živi po svoje, iz moči lastne narave in v njem se dogajajo stvari, ki jih gledaš s spoštovanjem in živim sočutjem. Mogočno poglavje tega romana je tisto, ko Luka tehta v sebi in se odločuje, ali ne bi iz usmiljenja do Marije ubil Roka. Prizor v krčmi, ko stoji tik pred dejanjem, ni več prazno napet zaplet, marveč vzbuja notranjo tesnobo in človeški nemir. Prav tako tudi razrešitev te velike napetosti. Med resnične in pretresljive oddelke romana štejem tudi malone vso Lukovo zgodbo s sinom Alešom. Priznam, da sem tu občudoval hladno, okrutno Kozakovo koncepcijo obeh usod, ki ju je izvedel tako nepopustljivo navzlic temu, da mu je ravno Luka najljubša oseba. Prav zaradi tega pa se mi zdi ta izvedba v celoti, ki ni niti od daleč strogo nepristranska, nekoliko preizjemna.

Zanimiva in živa oseba je tudi rudniška vdova, kesnejša Andrejeva žena. Njen lik pa je morda le nekoliko izkrivljen, kajti v času njenega veselega vdovstva je njena erotičnost lahkotna, rajajoča. Odtod pa je prehod v težko in usodno strast do mladega Roka, ki ji prinese smrt, nekoliko težaven. Podobno prelomljen je tudi Andrej, ki se zveže z njo docela nepričakovano, več, njegov zakon niti ni prav verjeten. Ta človek, ki je, kakor mu pravi Luka, „šema v srcu“ in ki je spočetka docela brezbarven, postane kesneje tragičen in vzbuja resnično sočutje in spoštljivo skrb. — Docela neorgansko in prav za prav brez potrebe pa so v povest vpleteni berači; ne posegajo odločilno v dogajanje in so navzlic nekaterim posrečenim podrobnostim samo nekam fantastična dekoracija. Svedračeva usoda, ki se izgubi v nič, moti, ker vzbuja neizpolnjeno pričakovanje.

Odnosi med temi osebami se prepletajo v življenje, ki je polno divjosti, silovitosti, strasti, požrečnosti in grozodejstev. Bojim se, da Kozak zamenjava tisto, kar se v umetnosti imenuje moč, s tako imenovanimi močnimi in vnanje efektnimi dogodki, ki se brez mirne in zdrave mere kopicijo v večini njegovih spisov. Tako tudi tu, kjer ima to njegovo nagnjenje zaslombo v miljeju. Preobloženi vtis, ki ga imaš pri opazovanju dogodkov v tem romanu, le včasih omiljuje pripovedovanje, ki je večidel prav tako pretirano kakor zgodba. Mimo tega je vse to življenje nekako razkosano, nepregledno pripovedovano in proti koncu trpa Kozak vedno večja razdobja v vedno krajše pripovedne razsež-

nosti. Usodi mladih dveh potomcev Zamejčevih sta sploh kar odtrgani. Med tem neobvladanim dogajanjem, ki je na prenekaterem mestu zaradi nedogmanosti v značajih tudi malo organično, pa je najti precejšnje število uspelih in sugestivnih mest, med katere štejem v Azinem življenju prizor z obema ljubimcema in očetom tik pred samomorom mladega Jergelčevega in morda še njeno drugo srečanje z Andrejem, s katerim reši sestro Marijo. V življenju Luke spoštujem že omenjene trenutke odločanja zaradi umora, kakor tudi večino njegovega življenja s sinom, dasi je tudi ta povest mestoma trdo preobtežena. Živi so tudi prizori sovraštva med mladim Rokom in Alešom in ves Alešov doživljaj z lepo Lizo. Poleg teh najboljših momentov je smatrati za uspele tudi popise: pust, svatbo, predpustno veselico in marsikako podrobno domisljico v govoru in opisu, zlasti pa resnično mogočne akorde uvodnih odstavkov romana. Poleg vsega poprej navedenega pa odklanjam kot zelo moteče stvari momente, kakršni so: skoraj vsa z grozotami preobtežena usoda Roka, Škofičko in njeno razmerje do Rožmana in do Aleša, črne koze in kot stilno docela neuspelo stvar: refren o hišah — materah.

„Šentpeter“ je obsežen tekst. Tako veliko telo potrebuje trdno in dobro povezano ogrodje, to se pravi krepkih in verno začrtanih osebnosti, zapletenih v jasne in velikopotezne odnošaje, iz katerih se dosledno in pregledno razvijajo dogodki in usode. Tega „Šentpeter“ nima. Šibak in nezanesljiv v risbi značajev in v zasledovanju ter razvijanju odnosov med njimi, dela vtis neobvladano razgibane in nesmotrno razčlenjene mase, ki nima ne prave stabilnosti ne jasnih obrisov. Gotovo lahko taka stavba vsebuje posrečene podrobnosti in celo razsežnejše partije, ali prav tako jasno je, da mora biti kot celota navzlic vsemu nesorazmerna. „Šentpeter“ ni organičen umotvor visokih kvalitiet. Tudi ni delo globokega pojmovanja in poznavanja človeških stvari. Pač pa je življenje v njem za manj natančen okus, vrveče, veselo in žalostno, zabavno in pretresljivo in se giblje na ploskvi, ki gôdi širšem plastem bravstva. Če bi bilo nekoliko bolj umerjeno, v podrobnostih manj nebrzdano, v celoti pa preglednejše, bi bilo lahko navzlic nedostatkom v invenciji in risbi značajev — ne morda pomembna umetnina, marveč tisto, čemur se približuje tudi v sedanji izvedbi — dostojna ljudska knjiga v dobrem pomenu besede. Do umetnine visokih kvalitiet pa manjka temu delu, v katerem je Kozak pokazal navzlic vsemu mnogo iznajdljivosti in oblikovnih vrlin, najgloblje duhovne enotnosti, tistega enovitega, enakomernega in v vsem opaznega edinstvenega gledanja na svet, ki ga v mojstrovinah občutimo kot izraz velikih stvarniških osebnosti.

Josip Vidmar.

Ivan Pregelj: *Idile in groteske*. Izbrani spisi VI. Založila Jugoslovanska knjigarna. V Ljubljani 1931. 224 str.

Pričujoči zvezek Pregljevih spisov je izmed vseh dosedanjih najbolj pisano sestavljen. Vsebuje namreč dve idili, veselo „Osmero pesmi“ in žalostno „Na vakance“; dve groteskni enodejanki: „Berače“ in „Vest“ in še fantastično enodejanko „V Emavs“, ki je bila, če se ne motim, napisana za stopetindvajseto obletnico Prešernovega rojstva in ki obravnava nekatere značilne, ali bolje rečeno, po avtorjevem mnenju razlage potrebne momente poetovega življenja. Ali teža zvezka leži na obeh idilah, zlasti na prvi, ki sama obsega polovico knjige.

Idila „*Osmero pesmi*“ je tisto delo, ki je v tej knjigi napisano tudi z največjo toplino. Pregelj celo v središča svojih resnih in obsežnejših spisov rad postavlja majhne in skromne tega sveta. To svojo posebnost izvaja docela drugače kakor na primer med Rusi Čehov, ki neznatne ljudi opisuje s sočutjem in bolečino, in tudi drugače kakor Cankar, ki jih riše bodisi z bolečino, bodisi s socialnim ogorčenjem, a često tudi s posmehom. Preglju so bližji. Ume jih narediti zanimive in simpatične, ne da bi vzbujal pomilovanje ali kako drugo čuvstvo slične barve. Kajti z njimi rad izpoveduje nekatere značilnosti lastne narave. In ker mu te osebe često uspevajo celo v resni povesti, je razumljivo, da se ena izmed njih dobro uveljavlja v veseli idili, kakršna je pričujoča, ki popisuje iz blodenj in resničnosti spleteno odisejado osemdesetletnega vrlega šolnika Frančiška Orešca.

Tega starčka, ki je, kakor so običajno te njegove figure, nekoliko čudaški, je Pregelj prikupno narisal v vsej njegovi neznatni pozitivnosti in izgubljenosti ter brezpomolnosti v življenju. Vendar je za svojo povest bolj izkoristil njegovo starost, njegova osemdeseta leta kakor pa osobitosti njegovega značaja. Pokazal je predvsem njegovo zamišljeno in raztreseno starčevsko notranje življenje, polno spominov, bolečnih in radostnih fantazij in obnov prošlosti, ki so mu skoraj prav tako realne in žive kakor resničnost sama. Na osmih potih, ki leže med Okroglim, Ljubljano in gorenjskimi Begunjami, prebrodi ubogi stari, skoraj otroški um zaslužnega šolnika njegovo življenje, ki je sestavljeno malodane iz samih šolskih epizodic in idiličnih zadreg. Le enkrat se pri tem pregledovanju minulosti oglasi tudi bridkost in krotak upor zoper red tega sveta. Toda ta bridki zvok je trenuten. Orešec nikakor ni tragičen junak. Skromnim njegove vrste je dana sposobnost, da se znajo skoraj docela zadovoljiti s srečo drugih. Tako tudi temu „velikemu skromnemu“, ki naposled dočaka veliko idilično srečo svojega življenja v zakonski zvezi med sinom najljubšega učenca in hčerko svoje edine ljubezni iz suplentskih let.

V Oreščevih blodnjah je Pregelj za spoznanje prekomplificiran, izumetničen, kar jemlje njegovemu igrivemu in humornemu pripovedovanju mnogo svežosti in neposrednosti, dasi najdeš v njem taka duhovita mesta, kakršen je Orešček predsklepni sanjski pogovor z uro. Tudi je brez potrebe preobteženo z literarnimi reminiscencami in aluzijami. Vrhu tega bo pripoved, ki rezko preskakuje iz sedanosti v preteklost in zopet nazaj, preprostemu bravcu ponekod težko umljiva, kar zmanjšuje jasnost v poteku dogodkov, ki so za mirno in ljubeznivo idilo že itak nekoliko razdrobljeni z Oreščevimi osmerimi potovanji. Osmero potovanj je dalo idili tudi naslov. Menim, da ne prav logično, kajti nekatere izmed teh poti opisuje pisatelj v več poglavjih, nekatero pa opravi tudi samo v enem stavku.

V Oreščevo idilo je Pregelj kot v nekaj obsežnejši okvir zelo spretno vstavil tri slikovite manjše idile, kot literarne proizvode glavnega junaka. To so „vesela“ in zabavna „ekloga“ o loškem Judežu in njegovi nerodni ljubezni, romantično „žalostna“ ekloga ali balada o ljubezni in smrti poslednjega viteza Lanšpreškega in pa „kratka ekloga“ o zvesti ljubezni preprostega pastirčka do plemenite gospodične, ekloga, ki bi jo lahko imenovali tudi sentimentalno romanco. Vse tri so preproste stvarce, toda pisane so z vso spretnostjo in barvitostjo Pregeljeve dobre proze, s subtilnim čutom za soglasje s

celoto, kakor tudi za literarno zvrst ekloge, ki je v rodu s pastoralo. Zgodba o tem, kako in zakaj si je misteriozni sojunak okvirne idile, Peter Roža, prisvojil te tri Oreščeve umotvore, je nekam nejasna ali vsaj premalo opazna. Prizor, v katerem spoštljivi šolnik prizna in dokaže svoje avtorstvo, pa je idilična in minijatura nalika sorodni sceni v Rostandovem „Cyranu de Bergerac“.

Žalostna idila „Na vakance“ je morda še bolj izključno tehnično delo kakor „Osmero pesmi“. Pregelj, ki za svoje povesti često črpa snovi iz domače zgodovine, je tu uporabil hvaležen trenutek iz življenja Matije Valjavca, ga nekam mehanično strnil z nekaterimi istodobnimi postavami naše kulturne zgodovine, hkratu pa ob njem srečno izkoristil drugo svoje izrazito literarno nagnjenje — krajinarstvo. Kakor v marsikaterem svojem delu, je tudi tu dogodke tesno oslonil na pokrajino, ki ji skuša izvabiti njeno posebnost in svojski značaj. V obravnavani idili je morebiti prav ta krajinarski del „Storžičeve deželice“ najlepši. Valjavčeva srečanja na poti so nekoliko preveč običajno preglevska, da bi mogla nazorno posredovati osebnosti, za katere gre. Prav tako je tudi osebnost Valjavca samega vse prej kot plastična. Zategadelj tudi menim, da je žalostna poanta idile skoraj brez učinka, kajti kako sočuvstvovati z osebo, ki je tako rekoč ne poznaš. Idila ni globlje pretresljiva ali očarljiva, vendar je delo, ki priča o erudiciji, iznajdljivosti in vestni marljivosti, skratka o kvalitetah, ki so važne in priznanja vredne sestavine pisateljsva.

Svobodnejša, a tudi dokaj slabotnejša izuma sta obe groteskni enodejanki „Berači“ in „Vest“. Prva obravnava umor v beraškem miljeju. Popis tega sveta je njena poglavitna odlika. Nejasna pa je enodejanka v vzmeteh dogodka, ki je tako okrutna, da učinkuje bolj na živce kakor na srce. Tudi razdelitev luči je pri osrednjih dveh osebah zelo pristranska. Prividni prizor z beračem je slabo v skladu z docela realistično celoto. „Vest“, ki opisuje zadnji samogovor „uničenega“ bančnega ravnatelja pred samomorom med kinematografsko predstavo, je lahkotnejša in cenejša studija brez posebnih literarnih pretenzij.

Podobno nepretenciozna stvarca je prav za prav tudi enodejanka „V Emav“ in če se nameravam nekoliko obširneje ukvarjati z njo, bom to storil samo zaradi tega, ker govori o Prešernu in ker razlaga, kakor sem že dejal, stvari Prešernovega življenja, ki so se Preglju zdele razlage potrebne. In ravno to, da se mu zdi v življenju našega genija nekaj potrebno razlage ali, točneje, opravičevanja, je značilno in samo potrebno ali vsaj vredno premisleka.

Stvari, ki Preglja v Prešernovem življenju vznemirjajo, so tako imenovani negativni pojavi njegove osebnosti: pijanstvo, poskušeni samomor, nezakonski otroci, kvantanje. Razmišljanje o teh slabostih, če jih že tako imenujemo, izvira v našem primeru najbrže iz krive predstave o geniju. Bil je čas, ko je zlasti nemška literarna znanost skušala genije prikazovati kot vzorne ljudi, in sicer vzorne celo v malenkostnem in najpreprostejšem moralističnem smislu besede. To je bila kajpada pri marsikaterem izmed njih zelo težavna naloga. In morda še najtežavnejša ravno pri največjih. In vendar so v nekem smislu nedvomno vzorniki sveta.

V to dilemo je očitno zabredel tudi preprosti moralist Pregelj. Skušal si jo je razmotati, ali kos ji ni bil nikakor. Kaj naj pomenijo moralistu taka

prazna opravičevanja, kakor jih nudi Pregljeva enodejanka: „pil je iz obupa“, „obžaloval“ je baje svoj poskušeni samomor, in sicer kot edino stvar v življenju; kaj naj mu pomeni bolečina zaradi „pankrtov“, o katerih da niti ni vedel, ali so res njegovi, in da je kvantal, „iz te žalostne besede“. To vse skupaj ne pove in ne pojasni ničesar, kajti tu ničesar ni treba pojasnjevati in tudi ni mogoče.

V spominih na Leva Tolstega Gorkij obtožuje vse tiste in med njimi tudi Tolstega samega, ki so hoteli iz življenja tega vélikega človeka in pisatelja narediti pobožno legendo. Tolstoj mu je velik in čudovit samo tak, kakršen je bil v resnici, z vsemi vrlinami in slabostmi. Kajti bil je človek, ves, kar ga je bilo, ne pa medla legendarno sveta podoba. Isto velja za Prešerna. Najhujši greh njegovega življenja se zdi Preglju samomorilni poskus. Toda kakšna bi bila Prešernova melanholija in življenjska bolečina, kje naj bi črpali svojo moč in sugestivnost njegovi soneti nesreče, če se ne bi mogel njegov obup stopnjevati do skrajnih meja, do vélike odločitve? Bil je človek, bil je samo tembolj človek, čim večji je bil. V tem je ravno čar genijalnosti: polna človečnost z vrlinami in nedostatki, presvetljena in obžarjena z božanskim darom. Podobna, le še bolj očitna stvar je z ostalimi tremi lastnostmi, za katere gre Preglju. Čudna, naivna in malenkostna se mi zdi njegova misel, da naj govori Prešernov duh na svojem posmrtnem obisku v življenja ječi, ki ga Pregelj v sveti prisposodi označuje kot pot „v Emavs“, prav o teh v bistvu nevažnih stvareh, ki niso za naravno in svobodno gledanje prav nič vznemirljive; malenkostna in neokusna...

Šesti zvezek kaže Preglja predvsem kot literarnega delavca. Ali v tem njegovem pisateljskem snovanju, ki večjidel sloni na iznajdljivosti in tehničnem trudu, se vendarle motno odraža tudi njegov človeški obraz. Posebno razločno se mi zdi, da ga vidim v prvem in zadnjem spisu, v ljubezni do skromnega in neznatnega šolskega svetnika in v nerazumevanju ter brezpomolnem obletavanju genija, ki udarja z neugnanostjo svojega stopnjevanega življenja čez meje pametno obvladane ali mirno in brez velikih valovanja izživljajoče se nemočne človeške sredine.

J. Vidmar.

Spektorski E.: Zgodovina socialne filozofije. Zvezek I. Od starega veka do XIX. stoletja. Prevedel J. Vidmar. Izdala Slovenska Matica v Ljubljani. MCMXXXII. 306 + VIII str.

Te knjige prof. E. Spektorskega bi bili veseli tudi veliki narodi; za nas Slovence pa je neprecenljive važnosti. Nimam namena, da bi tu podajal njeno vsebino, ker knjiga pač ne spada med tiste, pri katerih je mogoče na kratko povedati vse, kar je važnega v avtorjevih obširnih izvajanjih. Hočem le omeniti glavne probleme, ki se jih avtor dotika in dati s tem neko približno sliko o njegovem delu.

V „Uvodu“ avtor najprej definira svoj predmet v treh odstavkih o filozofiji, družbi in zgodovini. Nato pa preide na prvo razdobje: *Antični svet*. Po odgovoru na splošni vprašanj: zakaj je filozofija nastala baš pri Grkih? in v čem se pojmi antične kulture kot celote ločijo od naših? oriše razvoj grške filozofije starejše, ontološko usmerjene dobe in dobe po Sokratu, ko stopi v ospredje gnozeologija in etika, upošteva vse važne zunanje momente in mislece, posebej pa se ustavi, da poda lepi sliki Platonovega in Aristotelovega sistema.

Pri Rimljanih je treba postopati drugače: iz analize njihove miselnosti sledi, da je treba iskati tu socialno filozofijo nekaj v stoicizmu, največ pa v ekonomskih in političnih nazorih in predvsem v pravu.

Antičnemu svetu sledi *Prihod krščanstva*. Tu avtor najprej ugotovi, da je krščanstvo prevzelo od antike le relativno malo, nato pa podaja, ne da bi se spuščal v vprašanja odnosov do židovstva in nastajanja novega nazora, enotno sliko nove, antiki bistveno nasprotne filozofije v vseh njenih glavnih aspektih: spoznavni teoriji, ontologiji, etiki, v razmerju do prava, države, gospodarstva in zaključuje z odstavkoma o krščanski družbi — cerkvi in o Avguštinu.

Srednji vek je kompleksen fenomen, ki ga je treba osvetliti z več strani. Avtor pričanja s sholastično filozofijo in njenimi tako važnimi problemi ter z glosatorji in komentatorji rimskega prava. Od tu preide na srednjeveško državo, na sveto rimsko cesarstvo in na cerkev. Končuje pa pri političnih in gospodarskih doktrinah, ki so značilne za srednji vek ali pa kažejo že pot v novo dobo; ob sklepu omenja še večni evangelij Joahima de Fiore in idejo o tretjem Rimu — Moskvi.

Prihod v novi čas kaže še večjo mnogoličnost. Najprej zajame avtor širši krog: splošne spremembe v duhovnem svetu (reformacija, renesansa in humanizem, Kopernik) in v svetu socialnih dejstev (postanek absolutnih držav in kapitalizem), vse po važnosti za njegov predmet. V svetu socialnih doktrin samih je pa — če izvezemo študij rimskega privatnega prava in socialne utopiste — pomen te dobe v izgraditvi pravnih in političnih teorij pristašev in nasprotnikov nove absolutne države; avtor se posebej ustavi pri Macchiavelliju in Bodinu.

V *sedemnajstem stoletju* se slika spremeni. Princip nove suverene države je pridobljen in naloga merkantilistov in statistikov je samo še, da izvajajo v svojih apliciranih znanostih iz tega dejstva posledice. Interes teoretikov pa je drugod: v filozofskem fundiranju vseh problemov dobe v smislu novega prirodnega prava, racijonalizma. Žive pa tudi še teoretiki stare dobe (Bossuet) in kažejo se prvi znaki filozofije naslednje epohe (Pascal, Leibnitz).

Sledi obširna slika *osemnajstega stoletja*. V tej dobi osnovni filozofski problemi niso dobili nove formulacije — če izvezemo Kanta, ki pa že pripravljaja novo dobo; težišče aktivnosti te dobe je v tem, da na podlagi osnov, ki jih je formulirala doba od Descartesa do Lockeja in Leibnitza, gradi naprej, da med njimi izbira, jih aplicira, razširja in zmaga je z njimi. To velja končno tako za policeiste prosvetljenega absolutizma kakor za filozofe ali pa za francoske revolucionarje. Posebno važnost podeli temu stoletju vstop Rusije v krog velikih evropskih narodov. Knjigo zaključuje izčrpna in zelo dragocena bibliografija.

Že iz tega pregleda je razvidno, kako tuja je avtorju misel, da bi se omejil na to, da navaja drugega za drugim socialne nazore posameznih filozofov-sistematikov. Njegova knjiga upošteva politiko, pravo in gospodarstvo poleg filozofskih in religioznih nazorov, znanstvene sisteme poleg tendenc, ki se skrivajo v delih specializistov raznih strok, publiciste poleg problemov konkretnega življenja, nazore, ki so značilni za posamezne dobe, poleg takih, ki družijo mislece raznih dob. Tu ne mislim poudarjati dejstva, da je avtor znanstvenik svetovnega slovesa, ki govori na podlagi poznavanja originalov in je v svojih monografijah sam mnogo prispeval k historičnemu razisko-

vanju socijalne filozofije. Tudi ne mislim poudarjati, da avtorju njegova osebna filozofija, ki ne priznava dokončne veljavnosti nobenemu izmed sistemov, pripomore, da se lahko kot historik z veliko objektivnostjo vživi v vsak sistem in da mu je tuja misel, da bi pisal zgodovino kot plaidoyer.

Posebej naj poudarim samo, da je avtor kljub težavnosti snovi in kljub kondenzaciji, brez katere ni mogoče razpravljati o tolikih problemih na tako omejenem prostoru, izredno jasen; posebno njegov način, kako strne v lepi sliki značilne poteze sistemov velikih teoretikov, bi bilo mogoče citirati kot primer, kako je baš jasnost znak obvladovanja snovi in jezika. Zato je mogoče želiti avtorju samo, da bi našel mnogo takih čitateljev, ki jim bo res vsak stavek nekaj povedal.

Jasno je, da je pri vsaki knjigi, ki ima tako obširen predmet in kjer je na tako tesnem prostoru razpravljano o tolikih problemih, vedno mogoče želiti, da bi se avtor dotaknil ali pa obširneje razpravljal še o tem ali onem problemu. Tako bi bilo na primer mogoče želiti, da bi se avtor, ki priznava pomen socijalnih dejstev za razvoj socijalnih idej, dotaknil poleg vprašanj razvoja države tudi *gospodarske* zgodovine. Vprašanje razlike v agrarnem sistemu antike in srednjega veka, razlike v agrarnih sistemih posameznih evropskih držav, kakor so se razvile tekom srednjega veka, gospodarska organizacija srednjeveškega mesta niso brez pomena za razvoj idej o osebni svobodi, oziroma kot ozadje, kot srednjeveško nasprotje, ki daje šele vso plastiko tendencam kapitalizma, merkantilizma in liberalizma. — Tudi za srednjeveško *državo* bi bilo morda mogoče še posebej poudariti, da partikularizem srednjeveškega prava (v nasprotju z individualizmom in univerzalizmom rimskega) in stanovska ustava tudi za moderno zgodovino nista brez pomena, da stojita v idejni in včasih tudi realni zvezi z modernimi idejami reprezentativne ustave in avtonomij; v tem oziru je seveda velika razlika med kontinentalnim razvojem in pa med razvojem angleške države od revolucije v 17. stoletju dalje. — Iz zgodovine krščanskih *sekt* omenja avtor le Joahima de Fiore, Chelčičkega in sekte v angleški revoluciji. Tu bi bilo mogoče omeniti gnostično-manichejsko idejo o borbi med dobrim in zlim, med Bogom in Satanom, in njene socijalne konsekvence: medtem ko krščanstvo priznava rodbino, zasebno lastnino in državo ter zahteva odpoved vsemu temu le od menihov, interpretirajoč biblijsko mesto: če pa hočeš biti popoln . . . , zavračajo ti heretiki vse socijalne institucije kot delo Satanovo. To naziranje zastopajo bogomili, ki imajo tako važno vlogo v srednjeveški Bolgariji in Bosni — iz bogomilstva je prešel pozneje velik del Bosne v muslimanstvo —, od 12. stoletja pa tudi številni heretiki v zapadni Evropi, ki jim Joahim de Fiore obeta kraljestvo Duha, ki bo prišlo za kraljestvom Očeta in kompromisnim kraljestvom Sina. Tudi v poznem srednjem veku in v renesansi ne manjka sekt z zelo različnim značajem, ki imajo deloma socijalne tendence in zbirajo v svoji sredi socijalne nezadovoljnosti, deloma pa se bore kot mistična in spiritualistična gibanja proti vsaki cerkveni organizaciji. Od reformacije dalje obstajajo le še v protestantizmu, kjer imajo v anglosaškem svetu še danes veliko vlogo. Njihov svetovnozgodovinski pomen je v tem, da se je v Angliji v 17. stoletju uveljavil princip verske svobode, ki je bil reformatorjem 16. stoletja čisto tuj. — V svoji sodbi o *osemnajstem stoletju* in francoski *revoluciji* poudarja avtor, da nimata smisla za to, kar je historično, empirično, socijalno, iracionalno, da izhajata od ma-

tematičnega in juridičnega racijonalizma in individualističnega radikalizma. To naziranje, ki je ob njem rasla vsa miselnost 19. stoletja, nedvomno ni brez podlage. Vendar pa se v zadnjem času proti Taineovi pozitivistični kritiki mnogo poudarja, da človek ni samo produkt prirode in zgodovine, ampak tudi njen tvorec, svoboden in individualnost; da obstaja v 18. stoletju poleg vladajočega racijonalizma tudi empirizem in celo že historizem in poleg salonske kulture in diletantizma tudi resna znanost in čut za opazovanje realnega življenja; da je ključ za razumevanje uspeha revolucije v dejstvu, da se pridruži ideološkimi momentom in interesom buržoazije osvoboditev kmetov, odprava zemljiškega gospodstva, ki je zainteresirala na njej vso ono verno-katoliško maso prebivalstva, ki bi jo Rousseaujeva doktrina brez te konsekvence pustila popolnoma hladno. Osvoboditev kmetov je na to s svoje strani zopet pripomogla k prodiranju liberalnih idej v Evropi in preko ustanovitve samostojne kmetске posesti k utrditvi francoske miselnosti v individualistični in racijonalistični smeri. Vse te rezerve pa seveda ne dokazujejo, da bi ne bilo v oni kritiki vendar mnogo resnice.

Toda vse to se tiče bolj zgodovine socijalnih dejstev kakor pa socijalne filozofije. Če bi hotel avtor upoštevati te želje ali pa kake druge, ki bi jih mogel kdo formulirati zopet s kakega drugega stališča, bi moral izpuščati druga še bolj važna vprašanja ali pa bi obseg knjige preveč narastel. Zato sem jih tu zabeležil ne kot kritiko, ampak kot misli, ki so se mi vzbudile pri čitanju knjige.

Josip Vidmar, ki je prevedel rokopis v slovenščino, je stal večkrat pred terminološkimi vprašanji, ki jih je v splošnem rešil dobro. Ne vem pa, zakaj „suzereni“, „seigneurji“ (na primer str. 117. in 118.) in „vilani“ (str. 166.) namestu fevdnih gospodov, gospodov (ali v ožjem smislu: zemljiških gospodov) in podložnikov. Tudi „tretejsko“ sodišče (str. 230.) ni posrečen izraz. Namestu „predstavnških zbornic“ (str. 118.) je v smislu terminologije tedanjega časa boljše ostati pri „stanovih“, namestu „politike prebivalstva“ (str. 197.) in „količinske denarne teorije“ (str. 162.) je boljše populacijska politika in kvantitativna teorija denarja. „Comité du Salut public“ je „Odbor za javno blaginjo“ (ne: „javnega odrešenja“, str. 250.) „Assemblée Nationale“ Narodna skupščina (ne: „nacionalno zborovanje“, str. 248.). Besede „karolinški“ nima smisla spreminjati v „karlovinški“ (str. 157.). O oblikah „neodtujiv“ (str. 193.) in „neodsvojev“ (str. 163.) ter o uvedbi deklinacije Locku (str. 167.), Corneilla (str. 175.) naj odločajo drugi. Pri revolucijonarni pesmi angleških kmetov 1381.

When Adam delved and Eva span,
Who was then the gentleman?

kvari smisel tiskovna pomota, da je Eva „prala“ (namestu „predla“, str. 133.).

Da poudarim še enkrat: avtorju smo Slovenci hvaležni za to knjigo, za prihodnje leto pa željno pričakujemo od Slovenske Matice drugega zvezka.

Zwitter Fran.

Dr. Josip Wilfan: Die Organisierung der Volksgemeinschaft. Posebni odtis iz „Nation und Staat“. Wien 1932. 32 str. (Konec.)

Vzlic tej oficiozni nenaklonjenosti nočejo manjšine o kakem stapljanju in spajanju ničesar slišati ter se z vsemi sredstvi borijo proti kulturni smrti. Naj-

dejo se celo ideologi tega gibanja, stoječi v prvih vrstah evropske kulturne elite, ki skušajo znanstveno utemeljiti upravičenost te ideologije in iščejo najprimernejših sredstev za njeno praktično ostvarjanje. Med početnike tega gibanja in njegove najresnejše ideologe lahko štejemo bivšega poslanca v rimskem parlamentu, drja. Josipa Wilfana. Njegov spis o „Organizaciji narodnih zajednic“ obsega dva referata, ki ju je imel leta 1930. in 1931. na VI. in VII. kongresu evropskih narodnosti v Ženevi. Ta referata se nam zdita zaradi tega tako važna, ker posebno jasno in pregnantno, brez običajnih deklamatoričnih priveskov in sentimentalnosti, ugotavljata idejne temelje manjšinskega gibanja in kažeta na praktična sredstva, ki bi lahko vedla do uresničenja narodnostnega principa vsaj v kulturnem oziru. Predlagana sredstva so pa take narave, da bi imela dalekosežne posledice tudi za naše tradicionalno pojmovanje kulturnih nalog in funkcij države in prav zaradi tega novega gledanja na problem narodnih manjšin in da bolje poudarimo pomembnost te nove formulacije, se nam je zdel potreben ta dolgi in zgolj informativni uvod.

II. Izhodišče izvajanj drja. Wilfana je ugotovitev, da je kultura Evrope izraz duhovnega življenja evropskih narodov in da je vezana na te narode kot posebne in odločene zajednice. Za svoje bogastvo in stalno obnavljanje se mora evropska kultura zahvaliti predvsem raznolikosti narodnih zajednic in njih medsebojnemu vplivu.

Po našem mnenju je to edina pravilna idejna osnova narodnostnega principa. Če je kultura najvišji smoter in poslednje merilo vsega praktičnega in teoretičnega udejstvovanja, moramo pač hoteti vse, kar to kulturo lahko po kvaliteti in intenziteti pospeši in dvigne. Hoteti moramo torej ne le ohranitev vsake tudi najmanjše narodnosti, ki je zmožna samobitnega kulturnega življenja, marveč njeno ojačenje in stopnjevanje do one skrajne meje, ki dopušča obstoj in enakovredno udejstvovanje vseh drugih narodnosti v harmoničnem zboru narodov. Vsaka asimilacija, vsako opuščanje raznolikosti na kulturnem polju je torej atentat proti kulturi, je ponižanje v amorfno homogenost in pomeni kulturno smrt. Kajti narodnost je v prvi vrsti — in morda izključno — duhovna vrednota, podedovano in vedno znova zavojevano bogastvo, ki ne more živeti brez antitez. Morda ni neznačilno, da v Helladi ni bilo enotnega književnega jezika. Poenostavljanje in racionalizacija v smislu poenotenja sredstev ima svoje mesto edinole v materialni plati življenja. V kulturnem življenju pa je vsaka simplifikacija nemogoča, če se nočemo zadovoljiti s svetovnim nazoranjem kakega komi vojažerja.

Glede asimilacije pravi dr. Wilfan, da je z umiranjem narodnosti združena nevarnost zastrupljenja in razkrajanja, ki se vedno bolj širi in lahko zajame ves kontinent (str. 7.). Raznaroditev ni torej le nepravilna in nekulturna, marveč tudi nespametna in nevarna. Z ozirom na pomembnost, ki jo ima ohranitev narodnosti, in ker je kultura vezana na narod, mora imeti vsak narod možnost samostojne in svobodne gojitve svoje kulturne posebnosti, ker s tem bogati svojo lastno in prispeva k splošni kulturi. To je druga teza drja. Wilfana, ki si jo je — kakor prvo in naslednje — osvojil kongres. S tem pa sta postavljena še dva postulata, ki se naslanjata po eni strani na poudarjanje narodnostnega principa, po drugi strani pa na ojačeno čuvstvo mednarodne solidarnosti. Gojitev lastne kulture je uspešna le tedaj, kadar se lahko ves narod kulturno organizira ne glede na državne meje, ki ločijo pripadnike istega na-

roda. Na skupni kulturi mora sodelovati ves narod in ne le kak njegov večji ali manjši del. Vzporedno s to organizacijo posameznih narodnih zajednic pa je treba ustvariti višjo organizacijo, ki naj obsega vse narodne zajednice kot take in ki naj uravnesi kulturno udejstvovanje narodov na osnovi resnične enakosti medsebojnega spoštovanja (VI. teza).

Organizacija narodnosti brez ozira na državne meje je, kakor pravi doktor Wilfan, oni „veliki skok iz preteklosti v bodočnost“. Notranja kohezija narodov je realnost, ki obsega totaliteto naroda in ki kljubuje državnim mejam (str. 14.). Ne glede na politično razdelitev je treba vsakemu narodu kot celoti omogočiti, da pod svojim imenom, z lastnimi kulturnimi sredstvi in pod lastno odgovornostjo aktivno goji svojo kulturo, namestu da kulturo le doživlja kot amorfna in anonimna masa (str. 12.).

Veliki problem manjšinskega vprašanja je torej organizacija kulture neposredno po narodu. Dr. Wilfan in ž njim VI. kongres narodnosti poudarjata v tem oziru, da se bodo šele z organizacijo narodnih zajednic ustvarili poslednji pogoji za pomirjenje in solidarnost evropskih narodov in da bodo šele s tem dani psihološki pogoji za združitev evropskih držav.

Na tem mestu nam je nemogoče bolj izčrpno analizirati avtorjeva izvajanja. Zadostuje naj, da smo opozorili na idejo kulturne organizacije narodnosti kot takih ne glede na politične formacije, katerim pripadajo. Mednarodna organizacija teh narodnosti bi potem v resnici tvorila pravo *Zvezo Narodov*, medtem ko je organizem, ki nosi to ime sedaj, le družba držav, torej predvsem političnih in ne izključno kulturnih likov.

III. Posledice samostojne kulturne organizacije narodnih zajednic bi bile za tradicionalno pojmovanje države in njenih nalog naravnost nedogledne. Po našem mnenju potrjuje ta ideja popolnoma samostojno in iz čisto drugih vidikov pravilnost zelo uglednih novih stremeljenj v pravoznanstvu, ki skušajo čimbolj omejiti področje države na kulturnem polju. Država naj bi bila v prvi vrsti zgolj tehnična organizacija, racionalni obrat v zadovoljitev množestvilnih smotrov, ki jih posameznik s svojimi sredstvi ne more ostvariti. Kot tehnična organizacija bi se država morala omejevati predvsem na materialno stran socialnega življenja, da s tem ustvari pripraven položaj za višje duhovno življenje. V organizacijo duhovnega življenja se pa država ne bi smela neposredno umešavati. Kakor se ne dá z zakonom ugotoviti pravilnosti ali napačnosti kakega svetovnega naziranja, tako bi se morala vsa kulturna organizacija prepustiti predvsem svobodnim, neposredno iz naroda izvirajočim silam. Kulturne vrednote ne trpijo birokratizacije. Če bi se te ideje ostvarile, bi doživeli brezdvomno neprimerno okrepitev državne zavesti. Krog državnih funkcij bi bil sicer nekoliko ožji, a tem bolj učinkovito in uspešno bi bilo delovanje onih funkcij, ki bi državi preostale. Kar bi država izgubila na funkcionalni razsežnosti, bi pridobila na intenziteti. Tako državo bi lahko vsi državljani, ne glede na narodnost, smatrali za vrednoto, h kateri se svobodno in vedno znova priznavajo, ki jo ljubijo in jo hočejo brezpogojno ohraniti. Vsi narodi v državi bi bili lahko državni narodi, ker bi odpadla glavna ovira aktivnega sodelovanja nekih narodnih skupin, namreč neenakost jezika. Morda bi se tako potrdil rek iz starih časov, da je „*unius linguae uniusque moris regnum imbecile et fragile*“.

Boris Furlan.

Georges Duhamel: Prizori iz bodočega življenja. Poslovenil Oton Župančič. Uvod napisal Stanko Leben. Izdala Tiskovna za-dru-ga v Ljubljani, 1932. 222 str. Oprema ing. arch. J. Omahna.

To je ena izmed knjig z najhujšimi predsodki o Ameriki, kar jih je kedaj napisal sloveč in sposoben evropski pisatelj. G. Duhamel je prišel v Ameriko in je po vsem videzu precejšen del prepotoval, ne da bi bil, kakor je videti, užil bodisi le en moment, našel eno samo stvar, ki bi bila vredna občudovanja ali ljubezni, ali srečal eno samo osebo, ki bi jo imel rad in ki bi se približala nivoju njegovega visokega intelektualnega in spiritualnega nastroja. Američani figurirajo v njegovi knjigi skupinsko zgolj ko slepe in blazne tolpe, individualno pa ko toge vreče krompirja, ki spričo Duhamelovih ironičnih domislic, polnih francoske duhovitosti in finega okusa, topo molčijo in zehajo. Združene države so mu inferno slabih filmov, nezdravih likérjev, prohibicije, mesnic, plemenskih predsodkov, kričave javnosti, sporta, ponočnjaškega praznovanja, volitev itd. itd.

Duhamel pojasnjuje v svojem predgovoru, da nima s svojo knjigo drugega namena, kakor „da bodo moje strelice preko Amerike zadele ves svet, ki se po nji zgleduje ter jo, rekel bi, občuduje. Svoje življenje sem posvetil slavospevom miru in tudi zdaj izpovedujem svoje skrbi z mislijo na mir“. Vendarle so „Prizori iz bodočega življenja“ ena najmrzkejših knjig, kar sem jih čital. Če želi Duhamel zgolj posvariti evropsko civilizacijo, kakor trdi, pred tendencami, ki se v Ameriki izvajajo dlje nego kjerkoli drugje, bi moral vsaj pojasniti, da smatra Američane za pripadnike skupnega človeštva, namesto da implicira s svojim načinom pisanja, da so nekak strašen, človeštvu tuj izrodek, bolehujoč od nevarne, nalezljive bolezni.

Pisatelj postavlja za zgled vsega one vrednote, ki jih predstavlja tradicija francoske kulture, in noče hkratu pripoznati ničesar, kar se je godilo na svetu izven te tradicije, in se potruditi, da bi poskušal ustanoviti kakršnokoli zvezo med prvim in drugim. Kar se tiče njegovega osvetljevanja tega, kar se je v resnici godilo v Ameriki, bi bil malone prav lahko ostal na Francoskem in napisal svoje mnenje o Združenih državah v svoji skriti, mali vili na Ile Saint-Louis, ki se je med demoničnimi prizori ameriškega barbarstva vedno tako nežno spominja.

Nekatere Duhamelove denunciacije in opisi so upravičeni in korektni, včasih imajo njegove besede res nekakšno apokaliptično veličino, toda celotno naziranje tega francoskega moralista, sentimentalista, romantika in pacifista je v bistvu prav tako netolerantno, starokopitno in nesovislo z današnjo realnostjo in sodobnimi problemi kakor mišljenje kateregakoli francoskega plemenitaša pred revolucijo. Ne briga se za preiskavanje, koliko so Američani dorasli za samostojen narod; tega noče preiskavati, kajti vse svoje ideje in vsa svoja dognanja je imel že dovršena v glavi ali pa v svojem kovčegu, ko je stopil na krov ladje, ki ga je prepeljala v Združene države, pa niti iz teh noče poskušati sklepati kaj pametnega ali dobro zamišljenega. Osrednja misel njegove knjige je videti to, da je edino, kar je življenja vredno, uživati zadovoljivo zavest, da je človek Francoz, naslednik Racinea in Voltaira, dedič tradicije harmonije, zmernosti in reda, pa ljubitelj človeštva, *abstraktno, ne pa iz notranje doživetja*.

To je prenagljena, površna knjiga, ki ji nedostaja simpatije in notranjega gledanja. Pripisovati jo je deloma nekim očitnim, neurejenim socialnim simptomom v ameriškem življenju, pa je v veliki meri netočna in često naivna celo v meji, do katere gre. Duhamel ne ve ničesar o ameriški zgodovini, o osnovni duši in motivu ameriškega ljudstva, o 125.000.000 mož, žen in otrok, ki na velikem ameriškem kontinentu še vedno zgolj taborijo in so, iščoč raja na zemlji, začasno izgubili obzorje in kontrolo svoje usode. V svojem oddaljenem francoskem intelektualizmu (ki meji skoraj na snobizem) ne vidi Duhamel v sijajni mehanični opremi Amerike ničesar občudovanja vrednega, nobenega lepega obeta za bodočnost. Prav nič ne upošteva, da se pričinja Amerika, nasprotno od Francije ali drugih evropskih držav, šele kristalizirati v narod; da je Amerika v primeri s Francijo, Italijo ali Nemčijo nova dežela, dežela, ki ima po mojem mnenju pred seboj večjo bodočnost nego Francija preteklost.

Upam, da nisem predrzen, če izjavljam, da bi lahko g. Župančič mnogo koristneje porabil čas in svoj sijajni talent za slovensko pripovedništvo, kakor da je prevel to knjigo.

Louis Adamič.

Sigrid Undset: Jenny. Roman. Poslovenil Fran Albrecht. Načrt za platnice je napravil Ivo Spinčič. Založba „Modre ptice“ v Ljubljani. 1932. 376 str.

Letos, ko praznuje evropski kulturni svet petdesetletnico norveške pisateljice Sigrid Undset, bomo tudi mi lahko v slovensčini spoznali dva njena romana iz dveh različnih dob njenega življenja: „Jenny“ in „Kristin, Lavransdatter“. Čeprav je prešlo med izidom prvega in drugega komaj devet do enajst let (drugi je izhajal dve leti), se romana ne razlikujeta samo po avtoričini življenjski dozorelosti, ampak tudi po načinu gledanja na svet in življenje, ki ni odvisen samo od snovi (prvi roman je zajet iz 20., drugi iz 14. stoletja), marveč je predvsem nujen izraz njene lastne duhovne preusmeritve.

„Jenny“ je prvi roman, s katerim si je devetindvajsetletna pisateljica priborila priznanje javnosti. Ves mladosten je še, v dobrem in slabem, neposreden in pristržno topel. V njem še ni onega epskega miru in one hladne distance, ki često veje iz njenih kasnejših del. Preveč je še prepojen z njenim lastnim življenjem: Nastal je neposredno pod vtisi, ki jih je prejela iz Italije, kamor se je bila napotila, ko je dobila za svojo zbirko novel državno štipendijo. Tam je zahajala v družbo slikarjev — milieu, iz katerega je vzraslo njeno delo. Slikarica Jenny je istih let kot je bila ona sama, ko je pisala roman; kakor ona, je preživela po očetovi smrti trpko mladost, obsojena, da se bori za kruh in da pomaga rodbini.

Skozi dobro prvo četrtino knjige se vleče utrujajoča storija o poznanstvu in razpletu donosov med okornim, nekompliranim kandidatom Helgejem Gramom in njegovima rojakinjama Norvežankama: kapriciozno, otroško naivno Cesco in odločno, resnobno, vase zaprto Jenny. Podajanje značajev je sprva dokaj šablonsko, oris slikarske družbe primitiven, poteg dialogov tako prazen in Jennyjino dociranje ter njena plemenitost tako osladna, da se vsega tega ne more opravičiti z neizkušnostjo zbezanega Helgeja Grama, niti s pisateljico zavestno težnjo po kontrastu med tedanjo in poznejšo Jenny.

Roman se pričinja stopnjevati v hipu, ko se Jenny, ki je že skoro pol življenja prebila v zavesti, da se ni vdajala zaljubljenosti in ljubimkanju,

da je še vsa živa in močna za ljubezen, ki bo nekoč zajela vse njeno hrepenenje — vkloni in dá svoj prvi poljub otroško preprostemu Helgeju Gramu, s čimer se nehote zaplete v mrežo kompromisov.

Moč romana raste z Jennyjinim trpljenjem: Od neizrečene zapuščenosti, v katero jo je vrglo spoznanje, da Helgeja ne ljubi, do zlaganega životarjenja z njegovim očetom, katero jo muči, ponižuje, dokler ne izgubi poslednje vere, poslednjega spoštovanja vase in svoje življenje, dokler se ne najde več in ne odvrže svojega telesa kot kako tujo mrzko stvar.

Tragični višek — njena smrt, izzveni nato v dolgovezno razglabljanje njenega prijatelja slikarja Heggena, kar učinkuje neenotno in nekam prisiljeno ter s tem močni vtis poslednjih poglavij dokaj razblini.

Širokopoteznost, ki se je pisateljica tu pa tam ne more rešiti, povzroča neenotnost v proporcijah; dá pa slutiti bodočo graditeljico ogromnih kompliciranih stavb.

Kljub vsem tem nedostatkem je gradnja jasna in organična; močan je način, kako usodno spaja človeka z naravo — črta, ki je tako značilna za skandinavsko pesništvo. Spočetka se dejanje odigrava v Italiji, kjer spremlja topla, enakomerno se probujajoča pomlad stopnjevano nagnjenje med Helgejem in Jenny, katero se razbije v rezkem hladu norveškega podnebja. Italija je jasna, široka, neposredna, harmonična, Norveška pa je turobna, raztrgana, samotna, polna kamenite, na znotraj razjedajoče strasti. Kam bi Jenny s Helgejevo svetlo, brezkrvno ljubeznijo! Sredi malenkostne provincialne sivine se je morala razbiti v njej vsa tista lepa laž. In ko se na koncu tragedije, ki jo je doživela na severu, zateče vsa izmučena spet v Italijo in najde v rojaku Heggenu, oboževalcu antične lepote, najsvetlejšo možnost, da se s pomočjo njegove ljubezni dvigne iz blata, je spet Helgejeva severna, kasno prebujena strast, ki jo vrže ob tla, da se njeno življenje do dna razbije.

Kljub veliki spretnosti, s katero tu pa tam pisateljica razvija dejanje, je vendar prečesto opaziti tehnično okornost (n. pr. dolge monologe, s pomočjo katerih odkriva preteklost posameznih oseb, utrujajočo gostobesednost, kadar se ji karakteristika ne zdi dovolj posrečena samo v dejanjih, itd.) in pomanjkljivost življenjske resničnosti nekaterih značajev: vse preveč so še vedno beli in črni (n. pr. literarni tip vehementnega brutalneža pianista Hermanna, ljubosumna figura Helgejeve matere, idealno romantična očetova dobrotita itd.), njihov preobrat je včasih premalo utemeljen in prepričevalen (Heggenuova ljubezen do Jenny, Helgejeva strast itd.).

Vendar se pisateljica trudi, da bi podala življenje čimbolj naravnost, brez vseh sladkobnih primesi. Prav radi tega je opis Jennyjine bolečine radi otrokove smrti tako pretresljiv in je njena nežnost, s katero se ume včasih dotakniti kake čisto majhne stvari, tako preprosta. Čisto ženska je, zato je mogla prav tam, kjer je najbolj vase pogledala, najbolj tenko zajeti žensko naravo.

V romanu se je posredno ali neposredno dotaknila problemov, ki žensko najgloblje zadenejo. Prečesto jih ni mogla spraviti v naraven sklad z dejanjem, velikokrat pa je prav z disonanco med teorijo in življenjem dosegla plastičnost življenja. Koliko se mi zde njeni, za tedanja doba dokaj svobodni nazori, ki jih je pozneje s sprejemom katoliške dogme deloma ovrгла, pravilni in koliko ne, to že ne spada več v ta okvir. Stališče, s katerega je delo pisano, pa je tako globoko etično, da je redko najti knjigo, ki bi človeka v tem po-

gledu tako pretresla. V bistvu je ostala Sigrid Undset vendarle vse življenje enaka: skoro vse njeno delo riše večno tragedijo človeka, ki je padel pod samim seboj.

* * *

Prevod Frana Albrechta je, kolikor sem ga primerjala z nemškim in kolikor sem mogla prodreti v original, vesten; v jeziku je močan, poln žive tvorne sile in bi mu bilo očitati le tu pa tam kaj. (Poleg nešteto tiskovnih napak še n. pr.: „daleč je bilo vse, od česar je hrepenel“, 16: „von dem er sich... fortgesehen hatte“; „Moje ime je kandidat Gram, je spet rekel in snel klobuk“, 19, namesto: „in spet snel klobuk“; „mandarinove lupine“, 29; „potem takem“, 35; „s plišom“, 35; „ta strašni kruh kar samega“, 49; „in postavila... gorilnik na svoje mesto, ki je zmerom stal“, 80; „in morati biti... hvaležen“, 85; „Tu je jo potem on poljubil“, 93; „med otroci“, 108; „vrtalko“, 110; obsuvati z nežnostjo“, 111; „Nedeljo za nedeljo sta krenila“, 112; „je zrla nanja“, 185; „je rajši... poginil, nego bi prenašal nasilstvo svoje individualnosti in svoje pravice do samostojnosti“(?)“, 215; „prihodnost“, 305; „tebi ni bilo dano, potrgati vse cvetlice“, 374. — Zakaj vedno: „moje dete“ — ko učinkuje to v slovenščini samo osladno, ne pa nežno; „Vzlic temu je ne bi bil pustil na cedilu“, 367 — v tej zvezi banalno.) Spočetka se mi zdi nekam okoren in neroden v sintaksi — pomišljaje bi bilo često treba črtati, čeprav so v originalu, ker so pogosto brezpomembni in samo ovirajo razumevanje — pozneje pa raste z romanom vred.

Vnanja oprema Iva Spinčiča je lepa. Na splošno so se slovenske založbe v tem pogledu tako izpopolnile, da je človeku kar nerodno, na koncu vsake ocene že nekam mehanično pristaviti vedno isti stavek. Moral bi se res že najti kdo, ki je kos temu, da bi podal podrobno oceno vnanjosti moderne slovenske knjige, kot jo nedvomno zasluži.

Marja Boršnik.

PREGLEDI

GRADIVO

Urednik Aškerc in profesor Štrekelj. — Pesnik Anton Aškerc je bil leta 1899. z Mikušem sourednik Ljubljanskega Zvona, v letih 1900, 1901 in 1902 pa je bil pri Zvonu samostojen gospodar. Iz te dobe je ohranjenih troje pisem graškemu slavistu profesorju Karlu Štreklju, ki je sledil Aškercu leta 1912. tekom enega meseca v grob; ob dvajsetletnici njune smrti objavljamo ta pisma:

«Ljubljana 6. 9. 1900. Blagorodni gospod doktor! Fama pripoveduje, da ste nasprotnik „Ljubljanskega Zvona“ in tudi — moj nasprotnik. Kljub temu se obračam do Vas in Vas prosim kot urednik, da bi mi po-

slali za Prešernovo številko „Ljublj. Zvona“ kak primeren spis. Gosp. R. Murnik mi je izdal, da imate za Prešernov jubilej naravnost aktualen članek pripravljen, namreč: *Prešeren in narodna pesem*, ki ste ga čitali svoj čas v graškem slov. delavskem društvu... Ne domišljam si, da bi mogle moje poezije ugajati vsakomur — kako bi bilo to sploh mogoče! — pa jaz pišem iz sebe; moji spisi, to sem jaz sam. Ne čudim se torej prav nič, če n. pr. Vam nisem pogodu. Ali jaz ostanem, kakršen sem. Nihče me ne spremeni; zato sem prestar in pregloboko je moje prepričanje. Kot urednik pa se trudim, da bi bil „Zvon“ kar najboljši mogoče dovršen, da bi stal na višini. Urednik ga ne more pisati sam, njegova dolž-

nost pa je, da zbira okoli sebe *najboljše* sotrudnike. Posebno bi rad, da bi bila Prešernova št. lepa — po vsebini in po obliki. Obračam se torej do Vas, da bi mi blagovolili poslati svojo temeljito *razpravo*, ki bo našemu listu na čast in za katero Vam bom sam jako hvaležen. Prepričan sem, da stojite kot *učenjaki* in kot učitelj visoke šole tudi tako visoko nad raznimi predsodki, da ne boste predolgo preudarjali, ali bi mojo prošnjo izpolnili ali ne. Če niste bili zadovoljni z Zvonom dosedaj, boste zadovoljni z njim gotovo tedaj, ko izide v njem Vaša študija na odličnem mestu. In kakor stoji Prešeren kot pesnik *nad* vsemi strankami, tako naj bi vsi sotrudniki vsaj ob njegovem jubileju odložili razne predsodke ter složno sodelovali, da se dostojno proslavi njegova stoletnica! To je moja prošnja. V imenu dobre stvari sem storil svojo dolžnost in Vas lepo prosil za tisti lepi rokopis. Slutim, da moja prošnja ne bode zastoj in nadejam se, da ustrežete moji želji. — Z vsem spoštovanjem se podpisujem udani A. Aškerc.» (Prim. o tem tudi Levčeva pisma Štreklju!)

«V Ljubljani, dne 15. 10. 1900. Blagorodni gospod doktor! Priporočam se Vam, da bi mi blagovolili poslati čimprej mogoče tisti prispevek za Prešernovo številko Lj. Zvona, ki ste mi ga bili v Svojem cenjenem pismu obljubili. Ker veste, kako uboga para je urednik, ki mora vedno računati, ima li dovolj gradiva ali ne, boste razumeli, da bi tudi jaz rad vedel, koliko gradiva sploh imam za decembrsko št. Narodna tiskarna razširi Prešernovo št. za najmanje 6 pol, zato lahko napišete kolikor hočete. Z odličnim spoštovanjem udani A. Aškerc, urednik Lj. Zvona.»

«Ljubljana, dne 14. 5. 1901. Čislani gospod profesor! Hvala Vam lepa za notico o prvem prevoditelju iz ruščine. Vaša stvar mi je prišla v roke kakor nalašč. Sestavljam namreč ravnokar *rusko antologijo*, ki jo je bil začel urejevati Vesel, a je umrl, ko so bile natisnjene 3 pole. Vesel je bil zbral prevode, ki jih je našel po raznih

časopisih, največ je bilo njegovih, Mencingerjevih in pa mojih. Ko pa sem poslano rokopisno gradivo pregledoval, videl sem, da Vesel razen Vjelička, ki sem mu ga poslal jaz, ni poznal novejših in *najnovejših* ruskih pesnikov, sem se moral lotiti prevajanja sam, če sem hotel ali nehotel. Vam pač ni treba praviti, kakšno delo je prevajanje in zlasti še prevajanje *poezije*. A glejte, ko sem prevedel in laskam si, *da ne slabo*, par novih pesnikov, dobil sem celo veselje do dela, ki mi je ponujalo čimdalje več duševnega vžitka! Der appetit kommt beim essen! — In zdaj sem prevedel nad 100 pesmij skoro vseh najmlajših poetov ruskih do današnjih dni; saj sem jemal nekatere originale celo iz „Vjestnika Jevropij“ in iz „Ruske Misli“! — Knjiga je dotiskana že do 22. pole, a še prevajam, ker sem prepričan, da utegnejo naše čitatelje ravno najmodernejši pesniki — Baljmont, Fofanov, Fedorov, Lohvickaja, Kupernikova — najbolj zanimati. Seveda dodam tudi biografske črtice, ker jih je Vesel, žal, izpustil med pesmimi samimi, t. j. pri vsakem pesniku posebej. In uvodu mi ravno dobro dojde Vaša notica, kdo je prvi prevajal Ruse. — Hostnik — ki je mimogrede povedano, z menoj vred maturiral v Celju — mi ni svoj čas točno poročal o tej stvari. Seveda dam Vašo notico tudi v „Zvon“. Priporočam se Vam, da se še večkrat spomnite „Zvona“ ter ostajam z odličnim spoštovanjem udani Aškerc.»

Poleg teh pisem sta v Štrekljevi ostalini še dve Aškercovi karti. Na prvi, v ruščini, je čestitka, druga pa javlja, da mu prilaga ruskega Prešerna, ker mu je poslal profesor Korš več eksemplarjev, da pošlje enega tudi Štreklju. Sam pa še dodaja srbski „Krst pri Savici“, ker mu je poslal Gavrilović več izvodov.

Drugega sledu o korespondenci med Aškercem in Štrekljem ni; pač radi tega, ker je kmalu prenehala vez, Ljub. Zvon, ko mu ni bil Aškerc več urednik.

Dr. P. Strmšek.

KNJIGE IN ČASOPISI

Mariborske literarne skice. Kje jih najdeš? Na straneh 79. do 88. „Vodnika po Mariboru“, ki je izšel za letošnje pomlad v Ljubljani v založbi bombastično zvenceče založne tvrdke z barbarsko-slovenskim nazivom Reform-Reklam-Bureau. V čem so značilne, da je potrebno govoriti o njih v slovenskem literarnem mesečniku? Kažejo nam, kako se pri nas že dobrih deset let opravljajo taki posli, kakor so ocenjanje in urejanje knjižnega dela slovenskega ustvarjajočega duha. Da bo čimbolj razviden namen pričujočih vrtic, naj že kar v začetku osvetlim genezo vsaj zadnjega dela članka „Maribor v zgodovini slovenske književnosti“, ker je za čas in ljudi ter za kulturne metode v obdravski metropoli značilen.

Če moraš napisati članek o Mariboru v zvezi s slovensko književnostjo, je jasno, da moraš govoriti o književnem delu ljudi, ki so v Mariboru živeli in ustvarjali. To delo moraš *sam* dodobra poznati in precentiti z vestjo in literarnim čutom. Povsod na svetu bi te stvari opravil literarni zgodovinar in esteta, ker je edino letá po svojem notranjem zvanju poklican, da knjižno delo vrednoti in uredi, ter ga v zgoščeni obliki podá bralcu, da je ta o njem pravično in tudi pravilno poučen. Pri nas pa, ki menda, kolikor zadeva te reči, živimo še danes izven Evrope, je stvar pravilna samo takrat, kadar je postavljena in opravljena narobe.

In tako se ti v življenju primeri, da sediš v kavarni pri črni kavi ter te nedolžnega in nepripravljenega nenadoma naskoči s svinčnikom in papirjem v roki profesor-zgodovinar, sicer učen in vesten mož, a vendar nezadostno duhovno oborožen za te posle, ki niso in nočejo biti samo golo seštevanje in odštevanje osebnih literarnih fraz in domišljavih psevdokulturnih floskul. Pet dobrih minut — in delo je opravljeno! Delo, ki bi drugod zahtevalo najprej temeljite strokovne priprave, potem

pa še poglobitve v delo posameznika, da zamejš z njim celoto. In nato bereš mesec dni ali kesneje o sebi, lepo črno na belem natisnjeno, kakor si *sam* zdikiral v tujo roko, kako si se lepó razvijal pod vplivom italijanske (Carducci in D'Annunzio) in nemške (Heine) literature, čeprav dobro veš, da pisec članka sam bradatega in oglattega Carduccija in božansko-panskega D'Annunzia niti po sliki, kamoli še po duhovnem delu, poznati ne more. (Škoda, da se takrat v kavarni pri črni kavi nisi spomnil imaginarnega lika Čing-Čanga od 5000 let pred Kristusom, ki bi bil edino primeren, če bi bil sploh kdaj živel, da dá pravo umetniško gloriolo tvojemu napuhu!) In se pri vsem tem ne moreš otresti dojma, da gospod improvizirani literarni referent najbrž niti tvojega lastnega dela — razen nekih mariborskih motivov! — ne pozna, sicer ne bi bil v svoji karakteristiki tako prekleto skop, da razen tvojih suhih navedb ne podá niti pike več, če izvzameš senzacionalno ugotovitev, da publiciráš epigrame pod psevdonimom „Satyrus“.

A nič ne dé! Slast je uživati te vrste „plodove“ duhovnega napora in z neko hudobno naslado bereš dalje med *autobiografskimi* podatki svojih duhovnih sobratov, kako se najmočnejši mariborski današnji prozajist otresa Ivana Cankarja v samostojnem slogu (?), a je vseeno miselno dvostranski (!) v času preporeda in v sedanjosti; kako je na pisca „Popotovanja po zvezdi večernici“ vplival predvsem Prešeren (!), da je šel in napisal „Koromandijo“ in „Vijolico Vero“, mladinski roman (?) iz življenja cvetic, a je pri tem že popolnoma pozabil na svoj prevod Oskarja Wildea „Lady Windermere's fan“, ki se je ob njem tako genljivo navdušil leta 1921. v „Ljubljanskem Zvonu“ profesor A. Sovrè; kako je socialno revolucionarstvo avtorja „Križe“ in pa „Groteske sedanjosti“ biló vplivano po homeričnem Flaubertu in naivnem pevcu

kmečke idiličnosti, vergilijevskem Pascoliju itd., itd.

In takih-le stvarnih, idejnih in estetskih grozovitosti najdeš v tem članku na preték!

Pa to pisanje je še v nekem drugem oziru nepravilno in nedosledno. Če omeiš detajlirano R. Reharja, ne smeš prezreti Avgusta Šiliha („Nekoč je bilo zero...“), ki je umetniško gotovo boljši. Neodpustljiv greh je, če ob vrednotenju mariborskega literatstva prezreš knjižno delo Iva Šorlija, najsi danes molči. Seveda, poznati moraš dodobra to delo, da nisi povsem odvisen od volje in podatkov Šorlija samega. Največja nerodnost pa je, če se v nemški rekapitulaciji literarnega članka pojavi v vrsti naštetih mariborskih piscev, kakor bi nenadoma kanilo z neba, ime Stanka Majcna kot „der ist der grösste unter ihnen“, a v slovenskem tekstu iščeš simpatičnega dominsvetovca

zastonj! E, Beograd je daleč in od tam ne moreš kar na naglo izpipati iz pisateljevih ust „svoje“ literarne sodbe in kar še tiče k stvari.

Tako je tedaj mariborsko literarno referentstvo, ki bi mu na tem mestu prav gotovo ne posvetil toliko prostora, da ni že skrajni čas, da se i pri nas na severni kulturni postojanki pričnemo držati zlatega Prešernovega nauka: „Le čevlje sodi naj kopitar!“ — H koncu pa mimogrede še to: Dejstvo, da so te sprejeli na repertoar mariborskega gledališča, še ne upravičuje oznake „uspelega literarnega dela“. Vse premijere zadnjih let v Mariboru dokazujejo, če izvzamemo Leskovčeva „Dva bregova“, Grumov „Dogodek v mestu Gogi“ in v nekem oziru Šnuderlovo „Rajsko ptico“, baš nasprotno. Kdor dela drugače, greši zoper dobro literarno tradicijo in ta je bila vsekdar združena z vestjo in resnostjo v kulturnih stvareh!

Janko Samec.

DOPISI UREDNIŠTVU

I

Velespoštovani gospod urednik!

Z ne prav srečno roko je segel g. Vinko Košak v področje CMD, kar priča tudi njegova replika v zadnji številki LZ. Prisilila me je k priloženi izjavi. Dasi imam malo upanja, da bi bila sprejeta v Vaš vc. list, jo pošiljam proseeč, da bi jo v primeru neobjave ne izročili košu, ampak g. kritiku Vinku Košaku ad informandum.

S prav posebnim velespoštovanjem

V Koleziji 4. 7. 1932

vdani

Ivan Vrhovnik.

2

Veleccenjeni gospod Vinko Košak!

Dovolite mi nekaj opomb k Vaši repliki v junijski številki LZ. Z ozirom na Vašo željo, da bi CMK objavil statistiko zatrtih šol izven državnih mej, Vas prosim, da si ogledate CMK za 1931. Tam najdete od Vas zaželjeno statistiko kar v obliki zemljevida, ki prinaša imena krajev v Primorju, ki so izgubili osnovno šolo (532), oziroma srednjo šolo (7). Poudarjam, da je ta statistika izšla že v naših dnevnikih, bila celo nabita v obliki lepakov na mestnih vogalih in da jo je CMK iznova pogrel. Te šole so bile zatrte po prevratu in od tedaj se Mussolinijev režim ni toliko poboljšal, da bi mogli ugotoviti vsaj eno šolo, ki bi bila zopet ustanovljena. Kakor

vidite, je ostalo vse pri starem, enako ničli. To ničlo obračati in vsako leto natiskovati pa menda ne boste zahtevali. Radi „novih, svežih sil“ Vas opozarjam, da ni bil lani ustanovljene akademične CM podružnice nihče bolj vesel, ko jaz, saj sem pričakoval od nje vsaj takih narodnoobrambnih sotrudnikov, kakor sem jih doživel pred 25 leti; žal, da so vse moje prošnje za sodelovanje pri CMK ostale neuslišane. Vi, ki ste kot profesor mladini mnogo bližji od mene, bi mogli v tem oziru mnogo koristiti.

Ad „nepodpisan“ članek. Imel sem nekaj sotrudnikov z one strani, ki krepko vztrajajo in kljubujejo časov sili. Če pa bo moj naslednik v uredništvu njihovo sodelovanje izgubil, utegne biti kriva te izgube Vaša vztrajna zahteva, da se sotrudniki podpišejo.

Zdravo!

V Koleziji 4. malega srpana 1932

Ivan Vrhovnik,
bivši urednik CMK

3

V Ljubljani, dne 6. julija 1932.

Veleccenjeni gospod župnik!

V odgovoru na pismo CMD v junijski številki Lj. Zv. sem napisal, da bi se mogle „objaviti n. pr. (na primer!) vsaj statistike o uničenju našega šolstva v nekaterih sosednjih državah“. Ta „n. pr.“ pa ste Vi posplošili tako, kakor da sem hotel samo to in ničesar drugega (in še to samo za Primorje). Kljub temu, da sem že v svoji kritiki CMK v aprilski številki Lj. Zv. napisal, da bi moral biti CMK „naš najpomembnejši koledar, iz katerega bi se sleherno leto odražalo stanje slovenskega naroda izven državnih mej pa tudi v naši državi“ in pa, da bi moral biti CMK „nekak seizmograf, ki bi beležil vse spremembe, ki se tičejo našega naroda, tako da bi bili vedno točno poučeni o njegovih potrebah in težavah“.

Po vsem tem moram pač misliti, da me niste pravilno razumeli, ko me opozarjate samo na statistiko uničenega šolstva v Primorju.

O „novih svežih silah“ sem napisal v zvezi z veliko skupščino v Laškem in ne s koledarjem, kar lahko razvidite iz citata iz moje kritike v aprilski številki Lj. Zv.: „Poročilo o veliki skupščini v Laškem pa priča, da je Družbi sv. Cirila in Metoda potrebno novih svežih sil.“

Zato tudi Vašega odstopa kot urednika koledarja ne morem razumeti, ker nisem s tem stavkom meril na Vas, temveč opozarjal, da bi bilo potrebno, da bi vstopilo v glavni odbor tudi nekaj mlajših moči.

Tudi Vaš očitke, da bo kriva moja „vztrajna zahteva, da se sotrudniki podpišejo“, izgube sodelovanja naših ljudi „z one strani“, je neutemeljena in nepravilna, ker nisem tega zahteval niti v svoji kritiki niti v odgovoru na pismo CMD! Edini stavek, kjer sploh govorim o „nepodpisovanju“, se glasi v moji kritiki: „Edina izjema sta članek Kompolskega ‚Naša meja — pastorka‘ in nepodpisani članek ‚O šolstvu v Julijski Krajini‘.“ (To kot konstatacija, da nista ta dva članka samo rodoljubarska, temveč tudi stvarna.)

Po teh ugotovitvah moram sklepati, da moje kritike in mojega odgovora na pismo CMD niste pravilno ocenili, sicer bi mi ne mogli očitati dejanj, ki jih nisem zagrešil.

Z odličnim spoštovanjem vdani

Vinko Košak.